

את ספר

סגנון שכלי/רגשי של חזרה בתשובה בקרב נשים ישראליות

עבודת גמר לתואר מוסמך
מוגשת ע"י מיכל פכלר-רוטנברג
בהדרכת פרופסור זאב קליין

אדר תשמ"ט
פברואר 1989

המחלקה לפסיכולוגיה
האוניברסיטה העברית בירושלים

תודתי לפרופסור קליין על הדרכתו המכוונת והתורמת, לאבי מורי פרופסור
רוטנברג על הארותיו והערותיו הנבונות ועל עידודו המתמיד, לפרופסור בנימיני
על העזרה בניסוח הראיון, לד"ר מילר מלונדון על העזרה בעיבוד הנתונים, לאמי
על השעות הרבות שהיא השקיעה במסירות וללא לאות בעריכת והדפסת המחקר,
לחמותי על מסירותה הנפלאה כשומרת טף של ילדי ובניהול הבית, לצוות
ולתלמידות במוסדות לחוזרות בתשובה שבהן ערכתי את המחקר, לעמיתי למקצוע אשר
עשו את מלאכתן כשופטות בחריצות ולבעלי מאיר על התמיכה והעידוד לאורך כל
הדרך.

לאחי הצעיר בעז האהוב, אשר בשל סגנונו היהודי ייחודי מסר נפשו לעם
ולמולדת.

תוכן הענינים

מבוא

1 1

פרק I. המרה דתית..... 1

פרק II. התשובה ביהדות..... 8

פרק III. סגנונות שכליים/רגשיים..... 14

התאמה בין סגנון חזרה בתשובה לבין נטיות כלליות..... 22

סגנון שכלי/רגשי אצל נשים..... 24

סיכום ממרות העבודה..... 25

שיטה

26 26

נבדקים: תיאור המדגם וגודלו..... 26

איתור הנבדקים..... 27

כלי המחקר..... 27

תוצאות

41 41

I. השערה חלק א'..... 42

1. ניתוח תוכן של תצפית על שתי מסגרות לימוד..... 42

2. ניתוח תוכן של הראיונות..... 51

3. ניתוח סטטיסטי הבודק את גובה המתאם בין השאלות בראיון..... 86

II. השערה חלק ב'..... 89

1. המרכיבים שנבחרו כמייצגים נטיות שכליות/רגשיות כלליות של הנשים..... 90

2. ניתוח תוכן של חלק מהנטיות הכלליות שכליות/רגשיות של הנשים..... 90

3. מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין נטיות כלליות של הנשים..... 110

112.....	<u>דין 11</u>
113.....	I. השערה חלק א' . סיכום הממצאים
113.....	סיכום הממצאים
120.....	ניתוח הממצאים
137.....	II. השערה חלק ב' . סיכום הממצאים
137.....	סיכום הממצאים
144.....	ניתוח הממצאים
155.....	סיכום והשלכות
1-12.....	נספחים
1-9.....	בוליוגרפיה

מבואהקדמה

ניתן להתייחס אל תופעת החזרה בתשובה כחלק מתופעה כלל עולמית הבאה לידי ביטוי בכתות דתיות למיניהן וקבוצות פסיכולוגיות שונות, כאשר בכולן קיים אלמנט של חיפוש מסוים אחר צמיחה רוחנית דתית פסיכולוגית כלשהי. יחד עם זאת, ניתן להתייחס אל החזרה בתשובה כמקרה ספציפי בעל איפונים משלו. עבודה זו בודקת את תופעת החזרה בתשובה בקרב נשים ישראליות, מבחינת סגנון תהליך החזרה. נשאלת השאלה האם קיימים סגנונות אינדיבידואליים שונים של חזרה בתשובה אצל נשים ישראליות אשר ניתן לסווגם כסגנון שכלי וסגנון רגשי. באם קיימים הסגנון השכלי ורגשי של חזרה בתשובה, מה הם הקוים המאפיינים כל סגנון - אם בהתאם לנטיות אישיותיות, צרכים אינדיבידואליים, חיפוש אחר תגמולים מסויימים וכו'. בשלב שני נבדק האם הסגנון השכלי/רגשי של חזרה בתשובה תואם נטיות כלליות-שכליות-רגשיות של הנשים, הבאות לידי ביטוי בתחומים אחרים, מלבד סגנון החזרה בתשובה.

פרק I המרה דתית

קודם ההתייחסות לנושא הספציפי של המחקר, ראוי להתייחס לנושא החזרה בתשובה לאור מודלים שונים של המרה דתית ככלל. בסקר הספרות בנושא ההמרה הדתית, ניתן להצביע על מספר נושאים קרדינליים כלליים המעסיקים את כותבי התיאוריות והמחקר האימפירי בנושא ההמרה הדתית. הנושאים שנבחרו נראים רלוונטיים לעבודה זו, מאחר והם מאפשרים להעמיד את נושא החזרה בתשובה במסגרת המודלים הכלליים יותר של המרה דתית.

גדילה רוחנית לעומת אילוזיה אינפנטילית

הנושא הראשון מציג עמדות שונות המעריכות את ההמרה הדתית כצמיחה רוחנית פסיכולוגית חיובית או כנבילה ובריחה אל תוך אילוזיה אינפנטילית. גישה אחת מתארת את ההמרה הדתית כגדילה רוחנית חיובית. ג'ימס (1902, עמ' 160) למשל, מתאר את המעבר מפרה המרה לפוסט המרה כטרנספורמציה מאני שהיה מפורד ומדוכדך לאני שמאוחד ושמח.

"To be converted, to be regenerated, to receive grace, to experience religion, to gain an assurance, are so many phrases which denote the process, gradual or sudden, by which a self hitherto divided, and consciously wrong inferior and unhappy, becomes unified and consciously right superior and happy...".

סטרבוק (1899) ופרט (1907), מתארים את ההמרה כגדילה הדומה לזו של גיל ההתבגרות, בהיותה מסגלת את היחיד להרמוניה ואחדות עם החיים הבוגרים הרחבים יותר. ההמרה נחשבת להתפתחות של גיל ההתבגרות באופן מרוכז. במאמר 'Psychotherapy and new religion in a pluralistic society' (Kilbourne and Richardson, 1984), השינוי שחל על הממיר מתואר כשינוי שחל בטיפול. בגישה ההומאניסטית ואקזיסטנציאליסטית, ניתן למצוא התייחסות בעקיפין לנושא ההמרה. תיאורים של חוויות שיא וגדילה פסיכולוגית יכולים להתקשר להמרה הדתית. אצל מאסלו (1964) למשל, חוויות שיא (peak experiences) מתוארים כהרחבת המודעות ושינוי גישה בחיים, המביאים לספונטניות ויצירתיות. היחידים החווים את החוויות הללו הינם בוגרים בנפשם, וחופשיים מהגנות. אלפורט (1950) מתאר את ההמרה הדתית כמציאת פילוסופיה מאחדת בחיים, כמתלווה לבגרות פסיכולוגית.

הגישה הפסיכואנליטית לעומת זאת מציגה את ההמרה כתופעה שלילית מבחינת

שלמותו הפסיכולוגית של האדם. פרויד (1927) מתאר את האמונה הדתית ככלל, כאילוזיה הסוגרת את עיניה בפני המציאות, כאשר המניע הוא מילוי משאלות. הא-ל הכל יכול מציל מרגשות חוסר הישע, ומאפשר החצנה של דרישות הסופראגו. פרויד התייחס להמרה הדתית כהגנה, כאשר במקום השנאה המקורית לאב המקורי,

ישנה הכנעה לאב כל יכול - הא-ל. תפקיד ההמרה הוא מנגנון הגנה מפני קונפליקטים מיניים ותוקפניים מוקדמים. מצבים אשר מעוררים מחדש את הקונפליקטים המוקדמים גורמים לחווית ההמרה. ובכך ההמרה הדתית אצל פרויד, נובעת מקונפליקטים בילדות והיא עצמה אמצעי הגנה הקיים ברובד אילוזיוני ולא מציאותי. הופר (1951) מתאר את המשיכה של היחיד אחר תנועות המוניות, כנובעת מתוך תסכול וחוסר מרוצות. ע"י דבקות ברעיון האידיאולוגי של הקב' ואמונה עיוורת, היחיד מתפטר מהאני, ומאבד את עצמו בתוך הקבוצה. אין כאן גדילה של האני אלא בריחה מהאני. ההבדל בין שתי הגישות הוא בין תופעה של גדילה רוחנית פסיכולוגית, והתמודדות עם המציאות, לבין נסיגה והתגוננות ברובד אינפנטילי.

הפסיביות לעומת האקטיביות של הממיר

במחקר בהמרה דתית, ישנם גישות שונות לגבי מידת הרצוניות ואקטיביות של הממיר, במסגרת תהליך ההמרה. סרבין (1-1970) מתאר למשל את תהליך ההמרה כתהליך שבו האדם מחפש ופועל באופן אקטיבי, ומשנה את התנהגותו ע"י שינוי האני ושינוי תנאי הסביבה. הוא מכנה את התהליך כ-"self reconstitution process". שטראוס (1979) מבחין בין המודל הפסיבי והאקטיבי של הממיר את דתו. במודל הפסיבי נעשית מניפולציה של הקבוצה על היחיד להביאו למחויבות דתית, אם ברמה קוגניטיבית, התנהגותית או אמונתית. המודל הפסיבי בא לידי ביטוי בסוציולוגיה, בדגש שניתן לקבוצה המשמעותית (ה-reference group), ובפסיכולוגיה, בהשפעה של הפרדיספוזיציות על יחיד. במודל האקטיבי, שטראוס מתאר את האדם כפעיל הבונה את המציאות שלו ומשתנה ע"י הקונטקסט המסויים שנתקל בו. ברמה הפסיכולוגית פנימית, ג'ימס (1902) מתאר שני סוגי המרה: המרה רצונית (volitional) והמרה של כניעה עצמית (self surrender). הוא מתאר את ההמרה "הרצונית" כתהליך הדרגתי יותר, ואילו את ההמרה של "כניעה עצמית" כפריצה שמתחוללת באופן פתאומי מהתת-מודע, המופיע כהתגלות הא-ל והארה מזהירה, המושכת את האדם להשתנות בלי מאמץ והתנגדות מודעת. הכניעה לכוח והתגלות מזהירים תואמת את ההמרה האידיאלית בעיני ג'ימס. יחד עם זאת

גם ההמרה האקטיבית רצונית קיימת במציאות. מבחינה מסוימת ניתן להתייחס אל תהליך הכניעה העצמית כבעל אופי אקטיבי, מאחר וקיים רצון מכתחילה בתת מודע, המתפרץ החוצה באופן פתאומי.

את מידת האקטיביות ופסיביות של הממיר הדתי, ניתן לקשר עם הנושא של שטיפת מוח. פעמים רבות נשאלת השאלה, באיזה מידה קיימים אלמנטים של שטיפת מוח בהמרה דתית. ליפטון (1968) מתאר שטיפת מוח כמפגש בין אידיאולוגיה קיצונית לאדם קיצוני - המביאים לטוטליות אידיאולוגיות. קיימת הפעלה של מניפולציה ע"י לחצים אינטלקטואליים, רגשיים ופיסיים, כפיה ותוכחה, ולא ע"י טיפול והגשמה. ליפטון רואה חפיפה חלקית בין שטיפת מוח והמרה דתית, באם השיטות שנעשה בהם שימוש, הם שליטה מוחלטת על הממיר, קבלה מוחלטת של הדוקטרינה והפעלת מניפולציה רגשית על הממיר. גם במסגרת גישה זו, המוצאת אלמנטים של שטיפת מוח בהמרה הדתית, ליפטון מדגיש את ההבדל שבין השניים. כאשר למשל בהמרה הדתית קיים יחס חיובי לערך האדם, האמונה ביכולת שינוי של האדם, האידיאולוגיה אינה מתבססת על ביטול האני ויש מקום לגדילה רוחנית. כמובן שיש להבחין בין הכניעה העצמית המתוארת באור חיובי ע"י ג'ימס לבין הכניעה הבלתי רצונית של קרבן האידיאולוגיה הטוטלית של ליפטון.

במאמר "Psychotherapy and new religions in a plurastic society" (Kilbourne and Richardson, 1984), השינוי שחל אצל הממיר הדתי, מתואר כדומה לשינוי שחל בטיפול הטרפויטי. בשניהם חל שינוי עצמי (self change). המטופל או ממיר חווים סבל מסוים ומחפשים ישועה. בשניהם קיים נסיון לעמוד בפני דמורליזציה של האדם. הנקודות המשותפות הן יצירת קשר תמיכתי, הופעת סמבולים של תקווה, עזרה וריפוי, רציונל לוגי להסבר המחלה וריפוייה, ופעילויות שיביאו לשינוי בעולם ההשערות שהיה קיים. מבחינה מחקרית נמצאו תוצאות משותפות מטרפיות שונות ומהמרה דתית, מבחינת התפקוד החברתי של היחיד. סה"כ שניהם מביאים לאגו משופר, התקרבות לערכי התברה, טיפול בבעיות העבר וישועה לעתיד.

בנוגע לשאלה מה בין שטיפת מוח וההמרה הדתית, ההבדל היסודי הוא בין הממיר המחפש באופן אקטיבי ורצוני, לבין הקרבן לשטיפת מוח, הנמצא בתפקיד

פסיבי וכנוע. יש לציין שניתן להתייחס אל הפסיביות של הממיר כנובעת מבחירה וחיפוש רצוני מכתחילה. פעמים הממיר הכנוע בחר לעצמו אידיאולוגיה וקבוצה שיוכל להכנע אליה. ג'יימס (1902) למשל מתאר תהליך ממושך שהתבשל בתת מודע של האדם, קודם הכניעה העצמית. מכאן ניתן לשער שהיה חיפוש אקטיבי, שהסתיים בתוצר פסיבי. לעומת זאת אצל ליפטון, הקרבן לשטיפת מוח אכן כנוע מכתחילה, ועובר תהליך שינוי שלא מרצונו. מכאן יתכן שהאבחנה בין פסיביות ואקטיביות אינה מדויקת, ואבחנה מדויקת יותר היא בין מידת הרצונית או אי רצונית של הממיר, בעוד שהרצונית מעידה על תפקיד אקטיבי יותר והאי רצונית על תפקיד פסיבי יותר. הבדל זה בין שתי הגישות במחקר - הרצוני/בלתי רצוני או הפסיבי/ אקטיבי (אשר לאו דוקא מקבילים אחד לשני), מתקשר להבדל בין הגישות שיש בספרות המחקרית, בין המודל הסיבתי והמודל הפנומנולוגי. המודל הפסיבי מתקשר עם הגורמים הסיבתיים שפעלו על היחיד, והמודל האקטיבי מתקשר עם הבט פנומנולוגי על חוויות היחיד.

המודל הסיבתי לעומת המודל הפנומנולוגי

נמצא שבחקר ההמרה הדתית, חלה תפנית מסוימת מהמודל הסיבתי אל המודל הפנומנולוגי. המודל של לופלנד וסטרק למשל (1965), מייצג מודל סיבתי מאחר וקיים דגש על הסיבות שהביאו לתוצאה מסוימת. במודל זה לופלנד וסטרק מונים 7 תנאים הכרחיים ומספיקים שיביאו להמרה דתית. ביניהם, פרדיספוזיציות שהיו קיימות קודם המפגש בין היחיד והקבוצה הדתית, ותנאים סיטואציוניים שעלו כתוצאה מאינטראקציה עם חברים שבקבוצה הדתית. הפרדיספוזיציות כוללות: מתח, פרספקטיבה דתית לפתרון בעיות, וחיפוש דתי (seekership). התנאים הסיטואציוניים כוללים: נק' מפנה בחיים, קשרים אפקטיביים עם הקבוצה הדתית, עזיבת קשרים אפקטיביים מחוץ לקבוצה הדתית ואינטראקציה אינטנסיבית קונקרטית פעילה עם הקבוצה הדתית. מודל זה היה נחשב לאחד המודלים החשובים בנושא ההמרה הדתית. מכאן מחקר המתמקד בגורמים שמכתחילה קיימים, המובילים לתהליך ההמרה, היה מאוד נפוץ. לופלנד (לופלנד וסקונובד, 1981) עצמו היה מבין המבקרים הראשונים לגישה הסיבטית הנ"ל. מצויה אצלו בקורת לגבי מרבית

התנאים שתוארו במודל הראשוני. הפרדיספוזיציות מוסברות כתוצאות של ההמרה, ולא כגורמים שהיו קיימים מכתחילה. קיימת אינטראקציה בין סטואציות ומוטיבציות. המוטיבציות שהיו בעבר הם נקבעות (או מושפעות באופן חלקי) מההתייחסות של הממיר כיום. התנאים הסיטואציוניים הינם חלק מתהליך ההמרה עצמו. התנאים היחידים שעדיין מקובלים אצלו הם הקשרים האפקטיביים עם חברי הקבוצה והקשר האינטנסיבי שקיים. חוסר היכולת לנבא עפ"י התנאים הפרדיספוזיציוניים מי יהיו הממרים הדתיים, והמודעות לכך שהתנאים שדווחו הם על סמך הסבר רטרואקטיבי עכשווי של הממירים, גרמו לתפנית מסויימת מן הגישה הסיבתית אל הגישה הפנומנולוגית יותר.

הגישה הפנומנולוגית מתמקדת בדיווחים הסוביקטיביים עכשוויים של הממירים, בתארים חוויות, רגשות ומחשבות שלהם במשך תהליך ההמרה (בקפורד, 1978). בקפורד למשל מבקר את המחקר בנושא ההמרה הדתית, בהטיפו להתמקד בחוויות האישיות יותר של הממירים. חשוב להבין את שפת הדיבור של הממיר עפ"י המסגרת החברתית שבה הוא מצוי כעת. יש להבין את התאורים של הממיר על סמך ידע שהוא רכש במהלך הסוציולוגיה הדתית. ישנם חוקים, התנהגויות ודעות מסוימות שיש לרכוש על מנת להשתתף בקבוצה, וחשוב להכיר אותם על מנת להבין את הדיווח של הממיר. קרומר (1981) במחקרו הבודק את הסיבות להצלחה של עבריינים שחזרו בתשובה, מדגיש את החשיבות שקיימת בדיווח של החוזר עצמו. הוא מבקר את הגישה הסוציולוגית, המצביעה על האקולוגיה כגורם סיבתי לתופעת החזרה בתשובה. אם המטרה היא להבין את הדינמיקה הפנימית של ההמרה, הגישה צריכה להיות פנומנולוגית. עפ"י הדיווח העכשווי ניתן להבין את חוויות ההמרה כולה. הפן הסוביקטיבי משקף את תפיסתו של היחיד לגבי התהליך כולו. גם בכתבים המוקדמים יותר בנושא ההמרה הדתית, הושם דגש על דיווחים סוביקטיביים. אצל ג'יימס (1902) ניתן למצוא דוגמאות רבות לדיווחים של ממירים. בשלב מאוחר יותר של המחקר בנושא, הושם דגש על המודל הסיבתי. כיום שוב יש דגש על כיוון סוביקטיבי פנומנולוגי. נושא ספציפי שעולה מתוך דיווחים סוביקטיביים של ממירים, הוא ההתייחסות של הממירים אל הזהות שלהם

כעת והזהות בעבר. נשאלת השאלה מה ההתייחסות של הממירים את דתם, אל העבר שלהם.

מחיקת הזהות בעבר לעומת שילוב הזהות הקודמת עם הזהות הקיימת

הייריך (1977) מסווג את השינוי שהממיר עובר לדרגות שונות של שינוי: סיטואציה שבה הממיר מקבל על עצמו אמונה והתנהגות, השונים מהמבנה הקוגניטיבי והתנהגותי הקודמים שהיו לו; סיטואציה שבה הממיר חוזר לאמונות ודעות שבעבר מרד בהם; סיטואציה שבה הממיר כבר נמצא במסגרת דתית, אך בכל אופן עובר שינוי דרמטי ומתחזק במצב הדתי שלו. נמצא שקיימים התייחסויות שונות אל העבר של הממיר, אם ניתוק מהעבר, או שילוב של הזהות הקודמת עם הזהות הנוכחית. התייחסות של ניתוק מסוים מן העבר מופיעה במודל ההמרה של סרבין ואדלר (1-1970) במאמר שלהם, המכונה "Self reconstitution

"processes" - בו מופיעה התמה של מונות ולידה מחדש סמבוליים. המוות זה שלב של חוסר זהות (nonperson) והריסת האני. ההתנהגויות הקודמות נעלמות ובמקומם מתרחשת לידה מחדש של זהות חדשה, ואלטרנטיבות חדשות של מבנה אמונות. קיימת כאן מחיקה של האני הקודם, הריסה של הזהות בעבר על מנת ליצור זהות חדשה עכשווית. אצל ג'ימס (1902) נמצא כיוון דומה בתארו את תהליך השינוי שחל בהמרה הדתית. הוא משתמש במושגים דומים: "born again", "death-rebirth", "once/twice born". ג'ימס טוען שבבודאיזם ונצרות האדם צריך למות את החיים הלא אמיתיים, לפני שיוכל להיוולד לתוך החיים האמיתיים. מכאן נראה שההמרה תלויה במחיקה של האני הקודם כתנאי ליצירת אני חדש. לעומת זאת קיים סגנון אחר אצל ג'ימס, המתאר מעבר הדרגתי מן העבר אל ההווה, הדורש פחות ניתוק, לעומת הסגנון הרגשי המתואר כמעבר חד ופתאומי, הדורש מחיקה של העבר.

קיימת גישה אחרת בספרות בנושא ההמרה הדתית, המאפשרת את השילוב של הזהויות הקודמות עם הזהות הנוכחית, במסגרת תהליך ההמרה. ריצ'רדסון (1980) מעודד את המחקר בנושא ההמרה, לבדוק את רצף המאורעות הקומולטיביים של הממיר שהיו בעבר (conversion history), ולא לנתק את "ההיסטוריה" של הממיר

מהמצב שלו כיום. טרביסנו (1970), מבדיל בין שני סוגי שינוי: conversion ו-alteration. בהמרה (conversion) קיימת שלילה של הזהות הקודמת, ואילו בשינוי (alteration) יש קבלה של הזהות או הזהויות הקודמות במסגרת הזהות העכשווית. מידת הקושי או קלות של תהליך השינוי, תלוי בקשר שיש עם הזהות הקודמת. גורדון (1974) אף הוא מתאר באור חיובי מצב שיש איחוד הזהויות הקודמות עם הזהות העכשווית. הוא מכנה זאת "סינטזת זהות". רוטנברג (1987) מבדיל בין תופעת החזרה בתשובה לבין ההמרה הדתית מבחינת היחס לזהות בעבר, במאמרו "Linear conversion vs. cyclistic teshuva". לדעתו, ביהדות יש מקום לחוזר בתשובה לחזור בו מהחטאים שעשה בעבר ולתקן את עברו השלילי, בו בזמן שבהמרה (הנוצרית) על מנת להשתנות, על הממיר לשליך את העבר החוטא ליסורים בעולם (כתוצאה מהחטא הקדמון), אשר לא ניתנים לשינוי. על כן הדרך לישועה היא ע"י ניתוק טוטלי מן הזהות הקודמת. במקרה של חזרה בתשובה, רוטנברג מתייחס לאפשרות שניתנת לעשות ריאנטרפרמציה של העבר, ובאופן זה לשלב את העבר עם ההווה.

בפרק זה הוצגו מיספר נושאים קרדינליים בהמרה דתית, ובקונטקסט זה יוצג בפרק הבא, נושא התשובה ביהדות. זאת על מנת שנושאים אלו ישמשו רקע לנושא הספציפי שנבדק בעבודה. ההשערה היא שהתשובה ביהדות מאפשרת תהליך תשובה בעל סגנונות אינדיבידואליים.

פרק II - התשובה ביהדות

המושג חזרה בתשובה, משמעותו המקובלת ביהדות, היא שיבה אל הדת היהודית במסגרת אורח חיים הלכתי אורתודוכסי. להלן יש בדיקה כיצד מצטיירת התשובה מבחינה השינוי שהיחיד עובר. המקור של נושא התשובה בתנ"ך הוא מהפועל "שוב." "שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעווניך" (הושע 14:2). הגדרתה של התשובה היא היכולת של האדם לשוב אל בוראו. התשובה מתוארת כתפנית מהדרך הרעה אל הדרך הטובה. נושא התשובה הוא בעל מורשה מקראית מוצקה, אך עצם המונח תשובה הוא פרי יצירתו של חז"ל (חכמי המשנה והתלמוד), בהרחיבם את

אותם רעיונות שכתובים כבר בתנ"ך. התשובה כפי שמצטיירת בתנ"ך אינה מתוארת בסגנון אחיד אלא הינה רבת גוונים. יחד עם זאת, נראה שקיימות מספר הנחות יסוד לגבי התשובה.

מעמד התשובה

התשובה היא מאבני היסוד של היהדות. בזכותה יש זכות לאדם החוטא לעמוד בפני הא-ל. בברייתא מסוימת (פסחים ב'), נמנים שבעה דברים שנבראו קודם לבריאת העולם, וביניהם התשובה. התשובה משתייכת אל הערכים הנעלים שבלעדיהם העולם אינו יכול להתקיים. התנ"ך והתלמוד עוסקים בדרך להביא את האדם שירצה לחזור בתשובה. התשובה היא חלק מלוח השנה העברי. ישנה תקופה בראשית השנה, בין ר"ה ליו"כ, שהיא זמן תשובה לכל עת. התשובה מתוארת כמצוות עשה שחובה לקיימה (הרמב"ם, ספר המדע). קיימת אמונה ביהדות באפשרות של תשובה - האמונה ביכולת של האדם להשתנות. יתירה מזאת, השינוי הוא חיובי ואף הכרחי. יחד עם זאת קיימת מודעות לקושי שטמון בתהליך התשובה, באשר היא דורשת מהאדם לעבור שינוי גדול מבחינת הרגשותיו, אמונותיו והתנהגותיו. מספיק שהא-ל מכיר במאמץ קטן מצד החוזר להיטיב את דרכו, וכבר הא-ל נענה לו ומקבלו. הא-ל מעוניין בחזרה של האדם ולא בעונשו. "אמר הקב"ה לישראל: בני, פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו." (שיר השירים רבה 5:3). וכן נאמר: "...שאלו לנבואה: החוטא - במה עונשו? אמרה: הנפש החוטאת היא תמות... שאלו לקב"ה: החוטא - מהו עונשו? אמר להן: יעשה תשובה, ואני מקבל." (ירושלמי מכות 2:3). המשפט אינו נכרת, אלא תמיד יש אפשרות לחזור. שהרי נאמר אצל הרמב"ם "אין לך דבר העומד בפני התשובה. אפילו אם כפר כל ימיו, באחרונה שב, יש לו חלק לעולם הבא" (הלכות תשובה 3'). מעמדה הנכבד של התשובה ביהדות מעיד על היחס החיובי כלפי התשובה. להלן נשאל מהו תהליך התשובה, ומה החיובי שבה?

התשובה כגדילה חיובית

ביהדות מתואר כי מקורו הראשוני של האדם הוא בא-ל. כאשר האדם מרוחק מהא-ל הוא מרגיש בודד, טועה, חסר שקט ומרוחק מעצמו. המרחק מהא-ל בא לידי ביטוי באופן מעשי כאשר האדם אינו מקיים את התורה שניתנה על ידי הא-ל. התשובה, כפי שמתוארת ביהדות, היא המפתח לצמצם את המרחק שנוצר בין האדם לעצמו ובין האדם לא-ל. קודם התשובה האדם מתואר במושגים הדומים לתאורים של ג'יימס הרמב"ם (1902) - "האני הוא מפורד ומדוכדך, וכעת הוא אני מאוחד ושמח". על פי הרמב"ם "אמש היה זה שנוי לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד, קרוב וידיד" (ה"ת 7). המעבר שמתואר כאן הוא ברובד פנימי פסיכולוגי. יש כאן פתח לאדם לשנות את עצמו, לתקן את עצמו ולמצוא את עצמו. הרמב"ם מכיר בקושי העצום שטמון במעבר זה, באשר קיים מאבק עם החטא (עם הרע), כיבוש היצר ובחירה בטוב. "שלא יחשוב החוזר שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים... אלא שכרו הרבה, כי טעם את החטא, כבש את יצרו ופרש" (רמב"ם, 7). יתרה מזאת, השינוי הפסיכולוגי שבתשובה, על פי הרמב"ם, מעלה את האדם לדרגה גבוהה ביותר. "מקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בו". כלומר, החיפוש, המאבק וההתגברות, מוערכים כמעלה רוחני עצומה. במושגים של סטרבוק ופרט (1899, 1907), זוהי התפתחות רוחנית. האדם מגלה פילוסופיה שמאמין בה, והיא משפרת את כל מערכת אמונותיו, הרגשותיו והתנהגותיו. אלפורט (1950) מתאר את ההכרח במציאת פילוסופיה מאחדת בחיים כמתלווה לגדילה פסיכולוגית. אין כאן אמונה עיוורת כפי שהופר מתאר (1951), אלא אמונה לאחר בדיקה, חקירה וקבלה. הרמב"ם מעודד את האדם לחפש - "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'" (איכה 3:40). התשובה מקרבת את האדם אל עצמו, אל הא-ל ואל העולם. אין כאן בריחה מהאני, כפי שפרויד (1927) מתאר את ההמרה הדתית, וכן הופר (1951) מתאר את הבריחה אל ההמונים, אלא קיימת חזרה אל האני. האדם מתמודד עם המציאות ואינו נמלט מפניה. הרב קוק (1979) מתאר את התשובה כהרמוניה בין האדם עם עצמו, עם הא-ל ועם העולם. כעת נשאלת השאלה באילו מושגים מתואר החוזר עצמו ומה מידת היוזמה שמוטלת עליו בתהליך זה. מידת היוזמה שמוטלת על היחיד מועלית בפרק הבא.

התשובה כפעולה אקטיבית

אחת הקושיות שמתעוררות לגבי הלכות התשובה של הרמב"ם, היא לגבי המבנה הספרותי שלהם. הרמב"ם בספר המדע, משלב באמצע הפרקים על הלכות תשובה, פרקים בנושא של בחירה חופשית (פרקים 5 ו-6). לכאורה נראה שהשילוב בין הנושאים השונים והפסקת נושא באמצע, אינם מובנים. אחד הנסיונות לפתור את הבעיה מתואר ע"י הרב סקס (1986). נושא הבחירה החופשית עוסק בשאלה, האם האדם בעל יכולת לבחור באופן רצוני בפעולותיו, או האם הוא נתון תחת גזירה שנקבעה מראש כיצד הוא יתנהג. על פי הרמב"ם, "הרשות לכל אדם נתונה: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק - הרשות בידו; ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, הרשות בידו" (ה"ת 5). הא-ל אינו גוזר על האדם מתחילת בריאתו, אם יהיה צדיק או רשע. כל אדם יכול להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם. האדם מתואר כפועל אקטיבי, אשר באפשרותו לבחור באופן רצוני בדרך זו או אחרת. "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע" (דברים 30:15). פטוצוסקי (1968) שואל מי הוא היוזם של התשובה - האדם או הא-ל. ישנם פסוקים המעידים על חיפוש אקטיבי של הא-ל אחר תשובתו של האדם, ופסוקים אחרים המעידים על געגועים של האדם לשוב אל הא-ל. לדעתו החיפוש הוא של שניהם, כאשר האדם הוא הסובל ומחפש ישועה, והא-ל הוא בעל תפקיד תומך. בתפילת העמידה נאמר "השיבנו ה' ונשובה, חדש ימינו כקדם". האדם מבקש את העזרה, בהיותו היוזם הראשוני, והא-ל משמש כקמליזטור. מכאן ניתן להבין את ההקשר שבין הבחירה החופשית לנושא התשובה. במסגרת האפשרות של האדם לבחור בין הטוב והרע, קיימת אחריות לבחור בטוב ע"י חזרתו בתשובה. המחסום העיקרי לתשובה הוא האמונה שהאדם אינו יכול להשתנות. האמונה בכפייה דטרמניסטית, משמשת כהגנה, המאפשרת לאדם לפרוק עול ואחריות. זוהי 'בריחה מן החופש', כפי שאריק פרום (1969) מתאר זאת. התפקיד האקטיבי ורצוני של האדם, מדגיש את האחריות המוטלת עליו לבחור בטוב, ע"י התשובה. האלמנט האקטיבי אצל החוזר בתשובה דומה למודלים של סרבין (1-1970) ושטראוס (1979) לגבי ההמרה הדתית (שהוזכרה בפרק הקודם). היחיד מתואר כיוצר את המציאות שלו ואינו קרבן לפרדיספוזיציות ותנאים סביבתיים. המרכיב הרצוני

והאחריות שמוטלת על החוזר באים לידי ביטוי ברובד ההלכתי. ישנם דרישות במספר רמות, הן ברמה הפנימית, ברמה המעשית, ברמה המילולית וברמה השכלית. "האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה" (משנה יומא ט' א'). החוזר הוא אדם אקטיבי הבוחר בטוב, וע"כ נשפט עפ"י כוונותיו ומעשיו כאחד. פעולות שכנוע שנכפו על האדם, אינם נכללים במסגרת זו. בלך (1980), במחקרו על כתות דתיות, מזהיר מפני תופעה זו. הוא מתאר תופעה נפוצה, כאשר השינויים שעובר הממיר את דתו, הם ברמה של לימוד תפקידים, ולא שינוי פנימי אישייתי של אמונות ועמדות - "acting like a believer". יחד עם זאת ישנם מצבים שהממיר את דתו בוחר באופן אקטיבי להיות במצב פסיבי. סגנון ההמרה הוא כניעה והסחפות אחר אידיולוגיה מתוך בחירה רצונית מכתחילה. בשטיפת מוח היחיד פסיבי, מאחר והשינוי נכפה עליו נגד רצונו. לעומת זאת בחזרה בתשובה, הבחירה האקטיבית רצונית של האדם הינה מרכזית.

העכשיו "הסוביקטיבי" שבתשובה

כפי שתואר לעיל תפקידו של היחיד במסגרת תהליך התשובה, הוא מירבי. הוא פועל אקטיבי, החופשי לבחור והאחראי למעשיו. למרות שבעבר דבק באמונה כלשהי (או חוסר אמונה), האפשרות לשוב אל דתו פתוחה בפניו. כפי שתואר בפרק הראשון, הגישות בחקר ההמרה נבדלות מבחינת הדגש הסיבתי או פנומנולוגי-עכשווי. התשובה ביהדות מתייחסת לסיטואציה העכשווית. למרות חטאים שנעשו בעבר, אם האדם בוחר להשתנות כעת, וכוונתו שלמה, תשובתו מתקבלת. בקפורד (1978) טוען כי תהליך ההמרה מוסבר על ידי התפיסה של היחיד כעת. יש לבחון את היחיד בקונטקסט שהוא נמצא בו עכשיו. בקפורד מעודד הקשבה למילים ונתינת תשומת לב לסמלים וטקסים חברתיים שמונהגים בכת הדתית שהיחיד משתייך אליה. בדרך זו ניתן להבין את התהליך שעבר הממיר. קרומר (1981) במחקרו על עבריינים שחזרו בתשובה מעדיף את הגישה הפנומנולוגית, מאחר והתהליך אינו קיים באופן אובייקטיבי, אלא עפ"י הדיווח הסובייקטיבי של החוזר כעת. במאמרו של סקס (1986) מובאים מקורות תיאורטיים לגישה זו ביהדות. הוא מקשר בין המילה עכשיו ותשובה. "ועתה ישראל, מה ה' אלוקיך שואל מעמך, כי אם ליראה

את ה' אלוקיך, ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשיך" (דברים 10:12). הדרישה לירא ולאהוב את הא-ל היא לגבי העכשיו, עתה. השיפוט לגבי האדם הוא "באשר הוא שם" (ישמעאל בספר בראשית). ההתייחסות היא אל הרמה המיקרוקוסמית, ולא המקרוקוסמית, אל ה- "here and now". הגישה העכשווית יש לה השלכות לגבי ההתייחסות של החוזר לעברו.

מחיקת הזהות שבעבר או שילוב בין הזהות הקודמת והנוכחית.

בפרק הקודם נמנו גישות שונות לגבי הזהות בעבר, במסגרת מודלים שונים של ההמרה הדתית. לגבי התשובה ביהדות נראה כי ניתן למצוא מקורות לשתיהן הגישות. מבחינה מסויימת האפשרות לשכוח את העבר, והאסור להזכיר לאדם את חטאיו בעבר, הם מקור למעין אפשרות למחוק את העבר. "וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה 'זכור מעשיך הראשונים'" (ה"ת פרק 7). וכן הרמב"ם מעודד לשכוח את המקום והשם מהם באת. (לגבי זה יש פירושים המגבילים תהליך כזה רק לסיטואציות ספציפיות ועל כן יחס זה אינו משקף את הפילוסופיה הכללית לגבי החוזר בתשובה). יחד עם זאת הגישה המעודדת לא למחוק את העבר, מאפשרת פתיחות רבה לגבי סוג היחס לעבר, ויש לה מקורות רבים. במס' יומא (פ"ו, ב') מתואר כי העוונות שחטא בהם האדם בעבר יהפכו לשגגות בלבד - "גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות". קיימת בגמרא דעה "קיצונית" יותר שאותם עוונות יהפכו לזכויות, "גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות". כאן יש פתח לריאליזציה של העבר, ואפשרות לראות את ההתנהגות בעבר כשלב של לימוד או נסיון, המשפרים את התשובה של היום. אצל רוטנברג (1987) מתואר כי יחודה של התשובה טמונה באפשרות שהיא נותנת ליחיד לעשות ריאליזציה של עברו, ניתן להתייחס אל העבר החוטא באור חיובי, מבחינת ירידה לצורך עליה.

לסיכום: לאור המקורות שהובאו, תהליך השינוי שעובר החוזר בתשובה מתואר כתהליך גדילה חיובי, באשר הוא מאפשר לחוזר להתפתח מבחינה רוחנית, פסיכולוגית-פנימית, לשוב אל עצמו. החוזר הינו בעל תפקיד אקטיבי פעיל, בהיותו בעל בחירה חופשית לבחור בטוב או ברע, לשוב אל דתו אם לאו. השיבה אל הדת תלויה בתנאים הסוביקטיביים עכשוויים - בפה ובעכשיו. ההתייחסות היא

ברמה הסובייקטיבית, אל היחיד הפועל בהווה. יתרה מזאת, יש מקום להתייחסות סובייקטיבית אל העבר החוטא, בהתאם לנקודת ראות עכשווית. בדרך זו החוזר בתשובה יכול לשלב את העבר עם ההווה ולא למחוק אותו. תיאור החוזר בתשובה כבעל תפקיד רצוני במסגרת תהליך החזרה בתשובה שלו, פותח את האפשרות שהחוזר בתשובה יבחר סגנון אינדיבידואלי המתאים לו אישית. עפ"י גרטל ושנון (1985) ההמרה הדתית נעשית עפ"י הנטיות האישיות של הממיר, והתגמולים שברצונו להפיק מההמרה. לופלנד וסקונובד (1981) סיווגו מוטיפים שונים שבהם בוחרים אנשים שונים להמיר את דתם. יש לשער כי הבחירה החופשית והפעולה האקטיבית הנדרשת מהחוזר בתשובה, מאפשרים לחוזר בתשובה לבחור בסגנון אינדיבידואלי משלו בדרך החזרה שלו אל היהדות, אם עפ"י צרכים אישיים, נטיות אישיותיות וכו'. גישה זו כלפי החוזר בתשובה, כפי שמתקבלת בספרות היהודית במישור התיאורטי, ומיקום תופעת החזרה בתשובה במסגרת קונטקסט המודלים התיאורטיים של ההמרה הדתית, מובילים בהכרח לבדוק האם קיימים לכך השלכות אימפיריות בקרב אוכלוסית החוזרים בתשובה בימינו. עבודה זו שואפת להצביע על קיומם של סגנונות אינדיבידואליים שונים בתהליך החזרה בתשובה. להלן יתואר כיצד הסגנונות השכליים/רגשיים דוקא, הינם קריטיים לתהליך החזרה בתשובה. להלן יוצג הנושא של נטיות שכליות/רגשיות, כפי שהוא מופיע במס' תחומים קריטיים לתהליך החזרה בתשובה: בנטיות אישיותיות פסיכולוגיות, בתהליכי שינוי, ביהדות ובנושא התשובה.

פרק III סגנונות שכליים/רגשיים

סגנונות אינדיבידואליים שכליים/רגשיים בתחום האישיות

יונג (1946) מחלק את האנשים ל-4 טיפוסים פסיכולוגיים. הוא מגדיר טיפוס כעמדה כללית אופינית, הבאה לידי ביטוי בסימואציות שונות. ביניהם הוא כולל את הטיפוס החושב (thinking type) והטיפוס המרגיש (feeling type). הפונקציה השכלית מתוארת אצל יונג כמקושרת עם האבסטרקציה והרמה ההמשגתית. קיים סידור של הייצוגים עפ"י מושגים, בתיאום עם נורמה רציונלית שהיתה

קיימת קודם לכן. החשיבה היא רפלקטיבית, ומטרתה להסיק מסקנות אינטלקטואליות. המציאות מוסברת עפ"י מה נכון או לא נכון. מתקבלת נוסחה דוגמטית שהופכת לחוק עולם, ומתאימה לכל האנשים. פעמים קיימת הזנחה של אספקטים אחרים, כגון צרכים אישיים, רגשות, חברה וכו' - באשר הכל למען האידיאל שבנוסחה. החשיבה משקפת סינמזה של ידיעות שונות, ואינה הולכת מעבר למציאות. לעומת זאת, הפונקציה הרגשית מתוארת אצל יונג, כאשר האדם משווה ערך לדבר כלשהו, והיחס שלו מבוסס עפ"י משיכה ודחיה אליו (like or dislike). אמנם קיים שיפוט בפונקציה הרגשית, אך הוא מתואר כמצב רוח מסוים ולא כשיפוט אינטלקטואלי. קיים קושי לסווג ולהגדיר את השיפוט, מכיוון שהרגשות הינם מחוץ לתחום הסיווג האינטלקטואלי. יש אופי סובייקטיבי לפונקציה זו, וכאשר קיים קונפליקט בין מסקנה לוגית והרגש, הרגש גובר. כמובן שקיימת מחשבה, אך המחשבה מוגבלת לדברים שמרגישים בלבד. רגש אינטנסיבי אינו מובן לאחרים אלא זקוק לכשרון אמנותי, פואטיקה, דת או מיסטיקה, על מנת לתת ביטוי לרגש. המשמעות שניתנת למציאות קיימת ברובד פנימי וכלפי חוץ פעמים האדם מתקבל כשטחי או לא מובן.

סגנונות שכליים/רגשיים בנמיות מקצועיות

ג'ון הולנד (1973) מציג תיאוריה המקשרת בין טיפוס אישיות והסביבה שלהם, לבין נמיות מקצועיות. לדעתו, כאשר היחיד מתפתח, הוא רוכש לעצמו התעניינות וכישורים אשר יוצרים דיספוזיציה אישית. ההתעניינות המקצועית הינה אספקט נוסף בתוך אישיותו של האדם. מכאן, הנטייה המקצועית משקפת את הטיפוס האישיותי. הולנד מחלק את המקצועות/טיפוסים ל-6 תחומים עיקריים: [RIASEC] במבחנו (Vocational Preference Inventory (VPI)]. מביניהם ניתן להצביע על הריאסליסטי, חקרני, אמנותי וחברתי כרלוונטים לסגנון השכלי ורגשי. הטיפוס הריאליסטי מתואר כמפעיל מניפולציה סיסטמטית על אובייקטים. הוא עוסק יותר במכשור ופחות בתחומים החברתיים. הוא פותר בעיות באופן מציאותי וקונקרטי. הטיפוס החקרני מתואר כבעל חקירה יוצרת של תופעות פיסיולוגיות, ביולוגיות ותרבותיות, במטרה להבין אותם. הוא בעל כישורים

מתימטיים ו/או מדעיים ותופס את עצמו כמלומד ואינטלקטואל. הוא בעל סקרנות, וחוקר באופן אנליטי, ביקורתי ומדויק. הטיפוס האמנותי מעדיף את החופש וחוסר הבהירות, על פני הסדר והסיסטמה. בדרך כלל יש לו כישורים בשפה, אומנות, מוסיקה, דרמה וכתיבה. הוא מתבטא באופן אורגני ואינטואיטיבי, ומציג את עצמו כטיפוס רגשי ומורכב. הטיפוס החברתי מתואר כבעל כישורים חברתיים. הוא מתעניין בתחום של חינוך, עבודה סוציאלית, וכו'. על פי התיאורים הנ"ל, יש מן המשותף בין הטיפוס התוקר (והביצועי) לסגנון השכלי, ובין הטיפוס האמנותי (וחברתי) לבין הסגנון הרגשי. שני הטיפוסים האחרים, היוזם והמנהלי אינם רלוונטים לסגנון השכלי/רגשי.

סגנונות שונים בשיפוט מוסרי

ניתן למצוא בתיאוריה על שיפוט מוסרי תיאורים של סגנונות אינדיבידואליים שכליים/רגשיים. קרול גיליגן (1982) מתארת שני סגנונות אלו. לדעתה, דעותיו של האדם לגבי מוסר החברה, מעידות על האני שלו. היא מציגה את דעתו של מורדוך, הטוען שהפילוסופיה המוסרית אינה רק על בסיס חוקים רציונליים, אלא גם על בסיס רגש האהבה. גיליגן מחלקת בין שני הסגנונות השונים, כאשר אחד מושתת על צדק אבסולוטי (justice), והשני על איכפתיות בין-אישית (care). על פי קולברג (1983) השיפוט המוסרי נקבע עפ"י בחירה רציונלית. קיימת היררכיה של עקרונות, ועל ידי דדוקציה לוגית ניתן לבחור בעקרון הנכון. החברה מצוירת כבעלת שוויון זכויות והדדיות, ועל כן ניתן ליישם את החוקים על כל אדם באופן אובייקטיבי. לעומת זאת, גיליגן מתארת שיפוט מוסרי בעל סגנון שונה המושתת על אחריות ואכפתיות בין אישית. ההתייחסות אל הדילמה המוסרית היא על בסיס הקשרים החברתיים שקיימים בין אנשים. לא ניתן להתייחס אל הדילמה באופן אובייקטיבי אלא בקונטקסט הספציפי. כל מקרה דורש התחשבות שונה, לקיחה בחשבון של אלטרנטיביות אחרות ושל התוצאות שייגרמו על ידי השיפוט. פעמים אין פתרון ברור אלא המצב מעורר קונפליקטים. הסגנון השכלי מושתת על מהלך לוגי אובייקטיבי, ואילו הסגנון השני מושתת על אחריות בין-אישית ונקודת ראות סובייקטיבית. ליונס (1983) מקשרת בין השיפוטים

המוסריים השונים לבין אישיות האדם והתפיסה העצמית שלו. היא מגדירה את האחד כאני "המחויב לעשות", והשני כאני "האחראי לשני".

סגנונות אינדיבידואליים שכליים/רגשיים בתהליכי שינוי:

ההמרה השכלית לעומת ההמרה הרגשית

עפ"י הדיווחים הסובייקטיביים של ממירים, ניתן ללמוד על נטיות לסגנונות אינדיבידואליים של המרה. ג'ימס (1902) מבחין בין המהלך ההדרגתי והפתאומי בהמרה הדתית. ישנם טמפרמנטים שונים לאנשים אשר באים לידי ביטוי בסגנון ההמרה שלהם. האופן ההדרגתי מקושר עם החיפוש הרצוני אינטלקטואלי יותר. הממיר מתקדם אל האמונה ע"י שאלות ותשובות שמופיעות באופן הדרגתי. ההמרה הפתאומית היא המושלמת לדעת ג'ימס, בה מתרחשת כניעה עצמית בהשפעת הארה פתאומית ומזהירה. התהליך הוא ספונטני, כאשר התת-מודע פורץ החוצה וגורם להתגלות אלוקית. המרכיבים העיקריים הם האינטואיציה, השמחה, האמונה והבטחון. ג'ימס מדגיש את האספקט הרגשי שקיים בהמרה - אך ניתן למצוא אצל ג'ימס גם תיאור של הסגנון השכלי, כפי שתואר לעיל.

אולמן (1979, 1982) בעבודתה, מעלה את השאלה האם ההמרה היא שינוי

השכל (mind) או שינוי הלב? היא בודקת את הדינמיקה של ההמרה מבחינת הגורמים שמכתחילה הביאו להמרה. עפ"י הגישה הפסיכואנליטית, ההמרה מוסברת במושגים אמוציונליים יותר. ההמרה היא הגנה ובריחה מהמציאות, כתוצאה ממתחים וקונפליקטים אמוציונליים מוקדמים. עפ"י הגישה האקזיסטנציאליסטית הומאניסטית, ההמרה נובעת מצרכים קוגניטיביים. הממיר מחפש משמעות בחייו, אידיאולוגיה חדשה שתסביר את המציאות. אולמן מצאה שאמנם קיימים ביסוסים תיאורטיים לגורמים רציונליים ואמוציונליים, אך במקרה זה לא נמצא קשר משמעותי בין הגורמים הקוגניטיביים וההמרה הדתית, בו בזמן שכן נמצא קשר משמעותי בין הגורמים האמוציונליים וההמרה הדתית. (יש לציין שאולמן בדקה גורמים מכתחילה ולא חוויות עכשוויות).

לופלנד וסקונובד (1981) טוענים שקיימים מוטיפים שונים בחווית ההמרה

הדתית ("motif experiences"). בין ששת המוטיפים הללו, נמנים
 ה"אינטלקטואלי", "האפקטיבי" וה"מיסטי". המוטיף האינטלקטואלי מתואר כשינוי
 אמונה ואידיאולוגיה בחיים. הממיר חוקר ובודק ומתוך סקרנות הוא מגיע
 למסקנות. המרה זו נעשית כמעט ללא אינטראקציה בין אישית, ויכולה להיעשות
 באופן עצמאי, על ידי אמצעי תקשורת לימוד טקסטים וכו'. המוטיף האפקטיבי
 מתואר כמבוסס ברובו על קשרים בין-אישיים רגשיים אפקטיביים. ההגדרה של הדת
 מתוארת במושגים חברתיים רגשיים, והאלמנט הקוגניטיבי כמעט חסר לחלוטין.
 המוטיף המיסטי מתואר כהליך של כניעה עצמית, שהתרחש באופן פתאומי. פעמים
 חל מאורע ספציפי אקוטי שגרם להתעוררות אינטנסיבית רגשית גבוהה. התהליך
 אינו מוסבר באופן לוגי. המוטיף האינטלקטואלי מתקשר עם הסגנון השכלי,
 ואילו המוטיף האפקטיבי ומיסטי מקושרים עם הסגנון הרגשי.

סגנונות שונים בשיטות שכנוע

בראון (1976) מתייחס אל ההמרה הדתית במסגרת טכניקות שכנוע. הטכניקות
 שמשמשות בהם המסגרות הדתיות השונות על מנת להמיר את המשתתפים, רלוונטיות
 לסגנונות השונים של המרה. בספרות המתייחסת לדרכי קומוניקציה-שכנוע-
 ושינוי, קיימת חלוקה בין הסגנון השכלי והרגשי. בטינגהאוס ובורגון (1967)
 מתארים זאת כתמונה שונה לגבי טבע האדם. ההבדל טמון בפניה אל הפן הלוגי
 המובנה שבאדם, או פניה אל הפטריוטיזם, אהבה ורגש שבו. בהגדרה של מילר
 (1980) לשכנוע, הוא מתייחס לשני סוגי הפעלות הללו:

"Situations where behavior has been modified...and which appeal to the
reason and emotions of the person/s being persuaded."

עפ"י בטינגהאוס ובורגון, בשכנוע שכלי יותר, המסר מועבר באופן מילולי
 ונבנה על בסיס רעיונות אבסטרקטים יותר. בשכנוע הרגשי יותר קיים "ניצול"
 של צרכים רגשיים, כגון פחדים וכו'. המסר מועבר באופן פחות מילולי, ורמת

האינטנסיביות גבוהה, איפיוני המשתתף משפיעים במידה רבה על טכניקת השכנוע, (Janis and Field, 1959). לדעתם יתכן ואיפיונים אישיותיים של הממיר, משפיעים על סגנון ההמרה.

אספקטים שכליים/רגשיים ביהדות

ההשוואה בין זרם החסידות וזרם המתנגדים מבליטה במיוחד את ההדגשים הרציונליים/אמוציונליים שקיימים ביהדות. במחצית השניה של המאה ה-18, היתה התעוררות של תנועת החסידות. מבין ראשוני המנהיגים של החסידות היה הבעש"ט, שהיה ידוע כבעל כוחות על-טבעיים. הצדיק, שהוא המנהיג החסידי, הינו דמות כריזמטית בעל דרגה גבוהה, שתפקידו המיסטי הינו לקשר בין האדם והא-ל. אחד מרעיונותיה העיקריים של החסידות הם השמחה, האופטימיות וההתלהבות שקיימת בעבודת הא-ל. החסידים הדגישו את החשיבות של הכוונה והרצון להתדבק בא-ל, ופחות נתנו חשיבות להתעמקות ופלפול שבלימוד התלמודי. הם הדגישו את ערך התפילה על פני הלימוד, באשר התפילה הינה יותר אינטואיטיבית וחוויתית. השירה, ריקוד ומוסיקה, משמשים ככלי עזר מרכזיים להגיע להתדבקות בא-ל. כתגובה להתעוררות החסידית, התגבשה תנועה המתנגדת לחסידים. רב חיים מוולוז'ין, תלמידו של הגר"א, היה מבין מנהיגיה הרוחניים של 'המתנגדים'. הגר"א היה מבין ראשי המתנגדים לחסידות. הוא התנגד לצורות לא נאות שבתפילה, שמחה מופגנת, איחור זמני התפילה, תנועות הגוף והאיברים בשעת התפילה ועוד. הוא התנגד לדגש על הכוונה והפנימיות, במיוחד כאשר זה הביא לשינויים בהלכה המסורתית. רב חיים מוולוז'ין, העמיד את לימוד התורה בראש ערכי סולם היהדות. הוא דרש התמסרות בלתי פוסקת ללימוד, בהגדירו את המושג "לימוד לשמה" לשם התורה עצמה, ולא לשם דבקות וכוונה. כמובן שהכוונה וטוהר המחשבה אינם מעכבים, אך המטרה היא "לדעת, להבין ולהוסיף לקח ופלפול". העיסוק העיוני דיאלקטי, השקלא וטריא, דורשים מאמץ שכלי אדיר. עצם התהליך האינטלקטואלי מאפשר מגע בין נפש הלומד והתחום האלוקי. כמובן שהתכלית הסופית היא דתית מיסטית עמוקה, אך האמצעי הוא לימוד התורה. המטרה של הלומד אינה להגיע לסוד, אלא העשרה והפריה של הכושר השכלי. כל פעילות

דתית חייבת להיעשות בתחום ההלכה, כאשר הצו המעשי הוא העיקר ולא הכוונה והרגש שמאחוריו. נמצא שהמתנגדים הדגישו את לימוד התורה בזמן שהחסידיים הדגישו את הפן הרגשי שביהדות. ניתן למצוא עדות מוקדמת יותר לנסיות שכליות/רגשיות כבר בתלמוד. בימי הביניים ההבדל התבטא בין הרמב"ם וריה"ל. ריה"ל העמיד את הידע של השכל האנושי בדרגה נמוכה יותר מההתדבקות בא-ל. הרמב"ם לעומתו הדגיש את הידע שרוכשים בלימוד.

במאמר של רוטנברג (1986) ניצן למצוא התייחסות לשני הסגנונות שקיימים ביהדות. לדעת רוטנברג, ביהדות יש מקום לשני קודים שונים של תפיסת מציאות - הקוד הרציונלי אנליטי, והקוד המיסטי אפקטיבי. רוטנברג מביא דוגמאות רבות לשני הסגנונות ביהדות. קיימים טקסים מיסטיים בקבלה, ויחד עם זאת קיימת הרציונליות של התלמוד. בתפילת שמע, שהמערכת ההלכתית מצווה על אמירתה פעמיים ביום, נאמר בנשימה אחת "ואהבת את ה' אלקיך... ושננתם לבניך ודברתם בו." הרמב"ם הרציונליסט והרמב"ן הקבליסט, שניהם מגדולי הפילוסופים היהודיים של ימי הביניים. החסידות במיוחד מעודדת שמוש בשני האלמנטים כאחד. לדעתו של רוטנברג, הטכניקות האמוציונליות אינטואיטיות הבאות לידי ביטוי בתפיסה מיסטית של המציאות, אינן במקום הלימוד האנליטי רציונלי של התלמוד, אלא משלימות אותו. הוא מציג מודל הרמנטי כפול, אשר מאפשר לחוות את המציאות דרך שתי הנטיות השונות.

סגנונות שכליים/רגשיים בחשובה

נושא זה מוצג באופן מצומצם במישור התיאורטי, מאחר והדגש בעבודה זו הוא על האספקט האימפירי של שאלה זו - האם קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של תשובה. להלן מובאות מספר דוגמאות תיאורטיות לסגנונות שונים של תשובה. הרמב"ם, מבין גדולי פוסקי ההלכה, מקדיש מספר פרקים בספר המדע, להלכות תשובה. הוא מציג מבנה של שלבים הכרחיים הכוללים וידוי, הסרה מהמחשבה, החלטה לא לחטוא שוב, ולהתרחס על החטא. התשובה הגמורה לא באה מיראה וכשלון כוח, אלא כאשר האדם מצוי באותה סיטואציה שבה חטא בעבר, ומצליח הפעם לכבוש את יצר הרע ולא לחטוא. נראה שהשלבים המתוארים

מבוססים יותר על הבנה והחלטה רציונלית, ופחות על רגש אינטואטיבי. התשובה מוצגת כחלק ממסגרת הלכתית מובנית.

אצל הרב קוק לעומת זאת (אורות התשובה, 1979), קיימים תיאורים אמוציונליים פואטיים יותר של התשובה. האדם השרוי בחטא מתואר כמדוכא, מתוח ומבולבל. הוא חווה בושה ותחושת מרירות. המעבר מהחטא אל התשובה מאפשר לו תחושה של בטחון וריפוי, חסד וקבלה. הדגש הוא על תחושותיו הפנימיות של האדם החוטא השב בתשובה. ישנם דוגמאות בתלמוד לדמויות שונות שעשו בתשובה. שמעון בן לקיש (או ריש לקיש), חזרתו בתשובה היתה מבוססת בעיקרה על לימוד תורה. הוא ביסס את טיעונו ההלכתיים על דדוקציה לוגית וידע מהמסורת, והפך להיות מגדולי החכמים באקדמיה של טבריה. לעומת זאת, מסופר בתלמוד על דמות אחרת, שחזרתו בתשובה היתה בעלת אופי שונה לחלוטין. רבי אליעזר בן דורדיא היה בעברו הולך לבתי זונות, והשינוי שחל בתוכו נעשה באופן פתאומי ורגשי. הוא ביקש רחמים מכוחות הטבע, מההרים והגבעות, השמיים והארץ, הכוכבים והמזלות, עד שגילה שהדבר אינו תלוי אלא בו. "הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד יצתה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה: רבי אליעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא." (מס' עבודה זרה, יז', א').

הרב סולוביצ'יק בספרו "על התשובה" (1977), מבחין בין התשובה השכלית

והרגשית. כאשר התשובה באה משוק רגשי, האדם מוצף רגשות בושה וחרטה על החטא. הבושה נובעת מתגובה ספונטנית רגשית, מרגש אינסטינקטיבי של חרטה. על כן אין צורך שהאדם יחליט לקבל על עצמו לא לחטוא שוב, אלא רגשות המיאוס ימנעו ממנו לשוב אל החטא, וההחלטה לא לחטוא היא תוצר טבעי. לעומת זאת, בתשובה שמקורה באינטלקט האדם, יש מודעות שכלית לחטא. האדם מבין את המימדים, התוצאות, והמשמעות של החטא. האינטלקט גובר על הרגש, למרות שהרגש אינו מואס בחטא. על כן התשובה מתחילה עם החלטה מודעת לא לחזור אל החטא, והחרטה מתעוררת רק בשלב מאוחר יותר.

השערה: סגנונות/שכליים רגשיים בתהליך החזרה בתשובה

נמצא כי הסיווג לקטגוריות השכליות/רגשיות הינו מצוי בתחום הנטיות האישיותיות של היחיד, בתהליכי שינוי שהיחיד עובר ובדת היהודית, המייצגת את מערכת האמונות אותה מקבל החוזר בתשובה. רוטנברג (1986) משער כי מערכת אמונות הכוללת בתוכה סגנונות אינדיבידואליים שכליים/רגשיים, מאפשרת מערכת חברתית ותוך-אישית מאוזנת. יש לשער כי הפילוסופיה הדתית משפיעה על המציאות המעשית. ההשערה שעולה מכאן היא, שמאחר ובמישור התיאורטי ניתן למצוא מקום לסגנונות שכליים/רגשיים, גם במישור האימפירי מעשי, ימצאו סגנונות שכליים/רגשיים במסגרת היהודית הכללית ובקרב אוכלוסיית החוזרים בתשובה באופן ספציפי. נשאלת השאלה האם כאשר החוזר בתשובה נפגש עם היהדות, פתוחות בפניו אלטרנטיבות שונות בדרך אל היהדות, ובקיום עצמו של היהדות. תהליך החזרה בתשובה נראה מתאים במיוחד לבדיקה אימפרית של השערה זו, מאחר וזהו תהליך שינוי, הכולל עזיבה של אורח חיים חילוני וקבלה של אורח חיים דתי. מכאן ניתן להצביע ביתר קלות (לעקוב ולצפות) על הסגנון של החוזר בתשובה, בעת קבלתו את הדת היהודית. לעומת זאת, קשה יותר להצביע על סגנון ספציפי אצל אוכלוסייה שלא עברה שינוי כה ברור, ומאז ומתמיד התחנכה עפ"י אורח חיים דתי. בנוסף לכך, משוער כי החוזר בתשובה בוחר באופן אקטיבי, לקבל על עצמו את אורח החיים הדתי, ולעזוב את אורח החיים החילוני, ועל כן הסגנון הדתי שבו הוא בוחר נראה משמעותי ביותר.

התאמה בין סגנון חזרה בתשובה לבין נטיות כלליות

במסגרת המחקר, הבודק האם אכן קיימים סגנונות אינדיבידואליים שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה, נבדק בנוסף לכך, האם סגנון החזרה בתשובה תואם סגנון כללי יותר (שכלי/רגשי), הבא לידי ביטוי בתחומים אחרים מלבד החזרה בתשובה. בענין התשובה רוטנברג (1987) למשל משווה בין החזרה בתשובה המחזורית לבין ההמרה הדתית הליניארית, כאשר בתשובה ניתן לאדם להתייחס אל העבר, כחלק מתהליך שהוביל לחזור בתשובה. גלנץ והריסון (1980), במחקר על

סוגים שונים של תמורות זהות אצל בעלי תשובה, מצאו שרוב החוזרים בתשובה משלבים את הזהות הקודמת, ולא מתנתקים ממנה. במסגרת גישה זו, המשלבת את הזהות שבעבר עם הזהות הנוכחית, מתעוררת השאלה האם סגנון החזרה בתשובה הנוכחי תואם נטיות קודמות שהיו ליחיד. במסגרת נושא ההתאמה (congruence), קיימת הנחה שהיחיד מחפש התאמה בין המרכיבים השונים בחייו: הן בין העבר והווה שלו, והן בין המרכיבים השונים הנוכחים שקיימים בהווה. קונווי וסיגלמן (1978), מתארים את הסכנה הטמונה בקרב קבוצות דתיות ופסיכולוגיות למיניהן, כאשר היחיד עובר שינוי פתאומי בחייו, הגורם לניתוק חד מזהותו הקודמת. שינוי זה מתואר כתחושה של "לידה מחדש", "התגלות", "שבירת סף" וכ"משהו שנשבר בפנים פתאום". ההתנתקות המוחלטת מזהות הקודמת, מתרחשת על ידי כניסה של אינפורמציה חדשה הדוחקת החוצה את האישיות שהיתה קיימת. כתוצאה מכך היחיד מתקשה לקשר בין האני הנוכחי לאני הקודם, הגורם לחוויה טראומטית בעלת השפעות הרסניות. רוטנברג (1986) אף הוא מזהיר מפני ניתוק קיצוני מזהות קודמת, בטענתו שמעבר חד מסגנון שכלי לרגשי, או ההיפך מרגשי לשכלי, עלול להביא למשבר נפשי ו/או דיסאוריינטציה קוגניטיבית. [יחד עם זאת הוא מצביע על מקרים ספציפיים אשר בהם היתה אי התאמה מכתחילה בין טיפוס היחיד לבין הסביבה שהוא היה מצוי בה, ועל כן הוא יחפש אחר שינוי בהתנהגותו או אחר סביבה חדשה (1978)]. הולנד (1973) בהציגו תיאוריה של מקצועות, טוען שקיימת אצל מרבית האנשים התאמה מסויימת בין מרכיבים שונים של האישיות (congruence). בנוסף לכך, הוא טוען שכל טיפוס זקוק לסביבה המתאימה לו. אנשים נוטים לשהות בסביבה בעלת תחומי התענינות, כישורים ותפיסת חיים הדומה לשלהם, שם יוכלו ליישם ולתרגל את הכישורים שלהם, לנצל את הכישורים שלהם, לבטא את הדעות וערכים שלהם ולקחת תפקידים המתאימים להם. הם יוכלו להימנע מפעילויות, ערכים ותכונות אשר אינן טבעיות להן. מבחינה מסויימת ניתן לומר שגם הסביבה מחפשת אנשים מתאימים שישתייכו אליה. כאשר תהיה אי התאמה בין טיפוס לסביבה, האינטראקציה תהיה הרסנית. הפתרון יהיה חיפוש אחר סביבה חדשה, שינוי של הסביבה הקיימת או שינוי של התנהגות היחיד. הולנד אמנם מתייחס אל התחום המקצועי, אך יתכן וניתן ליישם את

אותם עקרונות של התאמה בין מרכיבי אישיות ובין אישיות לסביבה, לתחומים נרחבים יותר.

מתקבלת אם כן גישה הדוגלת בשילוב של זהות קודמת עם הזהות הנוכחית,

על בסיס התאמה בין מרכיבי האישיות השונים, והתאמה בין טיפוס האישיות והסביבה שמצויים בה. ניתן לשער אם כך, שסגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי יהיה תואם לנטיות שכליות/רגשיות המצויות בתחומים אחרים של היחיד.

סגנון שכלי/רגשי אצל נשים

במרבית המסגרות החרדיות, נמצא שהסגנון השכלי של נשים נשמר על אש נמוכה. ברמן (1973) מסביר זאת בקונטקסט היסטורי. לדעתו ניתן סטטוס זה לנשים, הכולל חוסר מחוייבות לקיים מצוות מסוימות, אי קבלה של תפקידים ציבוריים, ומניעה מלימוד תיאורטי של התורה ללא תועלת פונקציונלית - כל אלה על מנת להגן על האשה שתוכל להתפנות לענייני הבית והמשפחה, ולא תהיה מחוייבת לעיסוקים מחוץ לבית. התפקיד "הביתי" של האשה משיג מטרה חברתית. יחד עם זאת ברמן מביא מקורות המוכיחים שיש דעות מגוונות לגבי האשה הלומדת תורה, הכוללות חוסר מחוייבות אך אפשרות ללמוד; לימוד פונקציונלי בלבד אך לא לימוד תיאורטי של התורה; מאחר וקיים לימוד של נושאים חילוניים, קיים חיוב ללמוד את התורה ועוד.

בספרות הפסיכולוגית פילוסופית כללית, בנושא של נשים, מקמילן (1982)

מנתחת את הקשרים הקיימים בין נשים, היגיון וטבע. לדעתה, הגל מייצג את הדעה כי קיימת הפרדה בין האנושיות לבהמיות, בו בזמן שהנשים, כיוולדות ואחראיות לגידול הילדים, משוייכות יותר לבהמיות הטבעית לעומת הגברים, מכאן מפותח אצל הנשים התחום הרגשי, הבא לידי ביטוי באהבה אמהית. היא מציגה את דעתו של סימל, המתאר זאת כאינסטינקט טבעי שאינו צורך לוגיקה והיגיון. מקמילן מבקרת דעות אלו, בטענתה כי העולם הפנימי של האשה מורכב, ואין הפרדה ברורה בין התעסקות ביתית משפחתית לבין החשיבה הרציונלית. לרגשות יכול להיות אספקט קוגניטיבי. הרציונליות מופיעה באופנים שונים, ואינה קיימת באופן בלעדי אצל הגבר. מקמילן מעלה את המורכבות של שתי

הנטיות השונות, כאשר פעמים רבות קיימת אינטראקציה ביניהם, והדגשים שונים של הנטייה השכלית ורגשית כאחד. נקודה זו רלוונטית לעבודה, מאחר וקיימת הנחה שניתן למצוא אצל הנשים את שתי הנטיות. השאלה הנשאלת היא, מה היא הנטייה הדומיננטית שמתקבלת אצל כל אשה, אם שכלית או רגשית.

סיכום מטרת העבודה

1. לבדוק האם קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של תהליך החזרה בתשובה בקרב נשים ישראליות חוזרות בתשובה. הבדיקה היא לגבי דומיננטיות של נטיות ולא סיווג שחור לבן בין נטיות שכליות רגשיות.
 - א1. מה האיפיונים השונים של סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה בקרב האוכלוסייה הנבדקת.
2. בנוסף לכך, האם סגנונות שכליים/רגשיים של תהליך החזרה בתשובה, תואמים נטיות שכליות/רגשיות כלליות של האוכלוסייה הנבדקת, הבאים לידי בטוי בנטיות קודמות ונטיות נוכחיות של הנשים.

נבדקים: תיאור המדגם וגודלו

האוכלוסיה הנבדקת היא של 30 נשים ישראליות חוזרות בתשובה. אשה חוזרת בתשובה מוגדרת כאשה שהיתה חילונית, וקיבלה על עצמה אורח חיים דתי. מינימום הזמן של חזרה בתשובה הוא שנה אחת. הנשים מתגוררות בירושלים, ישראל, ושייכות לשתי מסגרות לימוד שונות. 15 נשים שייכות למסגרת בעלת גישה ליטאית יותר, ו-15 הנשים האחרות שייכות למסגרת בעלת גישה חסידית יותר. המסגרות נבחרו מראש כמתאימות, מאחר ושוער כי המסגרת הליטאית דוגלת בגישה רציונלית יותר, ואילו המסגרת החסידית דוגלת בגישה רגשית יותר. נעשה נסיון לבחור את הנשים באופן רנדומלי בתוך כל מסגרת, מלבד מס' תנאים: 1. בכל מסגרת נבחר מספר כמעט שווה של נשים נשואות ורווקות. 2. בכל מסגרת נבחרו נשים בעלות ותק שונה מבחינת החזרה בתשובה שלהם, והשתייכותם למסגרת הנוכחית. מספר השנים נע בין שנה אחת ל-תשע שנים. (במסגרת הליטאית מספר השנים נע בין 1 - 4 שנים, ובמסגרת החסידיים בין 1 - 9 שנים. בשתי המסגרות ותק החזרה בתשובה הוא לרוב בין 2 - 4 שנים). גיל הנשים נע בין 20 - 32 שנים. (במסגרת הליטאית הגיל נע בין 20 - 30, ובמסגרת החסידית הגיל נע 22 - 32). בשתי המסגרות, המדגם כולל באופן רנדומלי נשים אשכנזיות וספרדיות. הנשים מכונות "ישראליות" מאחר ורובן ילידות הארץ, והמיעוט שבהן אמנם ילידות חו"ל, אך מתגוררות שנים רבות בארץ. מאחר ואוכלוסית החוזרים בתשובה הישראלית והאמריקאית הינם בעלי איפיונים שונים, מבחינת המנטליות והנסיות של היחידים, המציאות החברתית הסובבת, התקופה שבה צמחה תנועת החזרה בתשובה ועוד, הוחלט לבחור באחת המסגרות בלבד על מנת לקבל תוצאות מהימנות ומשקפות יותר. מכיון שכותבת העבודה בעצמה ממוצא ישראלי ועיקר העבודה מבוססת על גישה פנומנולוגית (הדורשת הקשבה והבנה של דיווחים סובייקטיביים), נמצא מתאים יותר לבדוק את האוכלוסיה הישראלית מאשר את האוכלוסיה האמריקאית.

ההתמקדות על נשים באופן ספציפי מוסברת ע"י שתי סיבות. הסיבה הטכנית היא שגברים חוזרים בתשובה עלולים להסתייג מראיון עם אשה מראינת, מטעמי צניעות. מבחינה תוכנית, מאחר ומרבית המסגרות לחוזרים בתשובה הינן משתייכות למסגרות אולטראורתודוקסיות (דתיות חרדיות), יש מקום לשאול האם קיים הסגנון השכלי רציונלי אצל נשים חוזרות בתשובה באותה מידה שקיים הסגנון הרגשי אפקטיבי. המושג של "תלמידת חכם" אינו מקובל במסגרת חרדית דתית (יתכן שכך גם במסגרות דתיות אחרות). פיתוח הלימוד השכלתני של פילפולים בגמרא והכושר האינטלקטואלי ע"י לימוד התורה, אינם מעודדים אצל נשים, לעומת תפקידים אחרים המודגשים יותר, השייכים לתחום חינוך הילדים, אחריות על הבית והמשפחה, פיתוח תכונות של צניעות וחסד ומידות טובות. השאלה, אם כן, האם קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה בקרב אוכלוסית נשים דוקא החוזרות בתשובה הינה שאלה המעוררת ענין רב, מאחר והסגנון השכלי נראה מכתחילה כפחות מקובל בקרב האוכלוסיה החרדית דתית.

איתור הנבדקים

הנבדקים נבחרו לאחר השתתפות של כותבת העבודה במשך מספר חודשים, בשתי המסגרות הנ"ל. תוך כדי השתתפות בשיעורים, הכרות עם הרבנים ושיח חברותי, ניתן היה לגשת אל הנשים ולקבוע עמיהן פגישה לראיון. לעתים קרובות הנשים הסתייגו בתחילה להתראיין, והיו זקוקות לשכנוע מאת כותבת העבודה ומאת הרבנים של המקום.

כלי המחקר

I השערה חלק א'

על מנת לבדוק האם קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה, נעשתה תצפית על שתי מסגרות לימוד; הועבר ראיון לנשים חוזרות בתשובה; ונעשה ניתוח סטטיסטי של הראיונות.

1. תצפית על שתי מסגרות לימוד

במסגרת הבדיקה לגבי קיומם של סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה, נבדק האם קיימים סגנונות אלו בשתי מסגרות לימוד של נשים חוזרות בתשובה. נבחרו שתי מסגרות לימוד שונות לחוזרות בתשובה, האחת בעלת גישה ליטאית, והשניה בעלת גישה חסידית. שניהם ממוקמים בשכונות חרדיות בירושלים. הובטח לנשים שמירה על סודיות ואנונימיות של שמותיהן ושמות המקומות. נבחרו מראש שתי מסגרות השייכות לזרמים שונים ביהדות, על מנת לבדוק האם הם נבדלים בגישה שלהם לגבי תהליך החזרה בתשובה. אמנם שתי המסגרות משתייכות לזרם האולטראורתודוקסי, אך משוער כי הזרם הליטאי משקף גישה שכלית יותר, והזרם החסידי משקף גישה רגשית יותר. (ראה מבוא, בפרק על סגנונות/שכליים רגשיים ביהדות). התצפית נעשתה ע"י כותבת העבודה באמצעות השתתפות בשיעורים, שיחות עם הרבנים ושיח חברותי עם הנשים עצמן במשך מספר חודשים. המטרה היתה לזהות מה הגישה הכללית של המקום, הגישה הלימודית, האווירה, הגישה אל הדת והגישה של הרבנים, על הרצף השכלי/רגשי.

צינון התצפית

הרישום לגבי כל מסגרת נעשה על בסיס התהליך הקומוניקטיבי שהתרחש בין המורים והתלמידות. ניתן לסווג את התהליך הקומוניקטיבי למספר גורמים (McGuire, 1968): 1. תכונות הקומוניקטור (מקור הקומוניקציה); 2. תכונות הקומוניקטי (הקהל שאליו מועברת האיןפורמציה). 3. המסר והאופן שבו מועבר המסר מהקומוניקטור אל הקומוניקטי. התצפית התמקדה על הסגנון הלימודי - כולל שיטת הוראה, תוכן השיעורים וכו' - ופחות על התלמידות המשתתפות, מאחר והן נבדקו בראיונות. כלומר, קיימת התמקדות על הקומוניקטור ועל המסר, ופחות על הקומוניקטי. נעשה שימוש באמצעים אלה על מנת לסווג את החומר שהתקבל מהתצפית לקטיגוריות ברורות. על מנת לסווג את המסגרות לסגנונות שכליים/רגשיים, נבחרו קריטריונים מראש, אשר יקבעו האם הסגנון שכלי או רגשי. הקריטריונים נלקחו מתיאוריות על טכניקות שכנוע, המרה דתית, זרמים שונים ביהדות, טיפוסים אישיות וכו'. (ראה מבוא, בפרק על סגנונות שכליים

ורגשיים). יש להדגיש כי נבדק האם קיימת דומיננטיות של סגנון שכלי/רגשי, ולא נטיה בלעדית שכלית/רגשית.

2. ריאיון נשים חוזרות בתשובה

על מנת למצוא סגנונות חזרה בתשובה שכליים/רגשיים, חובר ריאיון ע"י כותבת עבודה זו. הריאיון מאפשר לקבל תיאור סובייקטיבי פנימי של החוזרת לגבי סגנון החזרה בתשובה שלה. הריאיון משמש ככלי העיקרי לבדיקת קיומם של סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה. הניתוח הפנומנולוגי (על בסיס הריאיון) נבחר כמתאים ביותר למחקר זה, הן מבחינה מטודולוגית - מאחר וניתנת חשיבות לאינפורמציה שמתקבלת מהדיווח הסובייקטיבי נוכחי של הנשים עצמן; והן מבחינה תיאורטית - מאחר ומטרת העבודה מכתחילה הינה לתאר פנומנולוגית סגנונות חזרה בתשובה עפ"י דיווחים של הנשים, ולא לבדוק מה הם הגורמים הסיבתיים לתהליך החזרה בתשובה.

הריאיון חולק למספר תת-נושאים: א. תהליך החזרה בתשובה; ב. מסגרת לימודים; ג. היחס הנוכחי אל הדת; וכן נשאל מה גיל הנשים ומה משך זמן החזרה בתשובה שלהן. כל תת-נושא מסתעף ל-4 סעיפים. תת-קב' א' וב' מתייחסים באופן ישיר לסגנון החזרה [תיאור תהליך החזרה, ומסגרת הלימודים (בעיניה של החוזרת), שבעזרתה נעשתה החזרה בתשובה]. תת-קב' ג' הינו רלוונטי לתהליך החזרה בתשובה באופן עקיף יותר, מאחר ובו מתברר מה הסגנון הדתי הנוכחי (מאז ההשתייכות למסגרת הדתית). חלק מהשאלות דומות בתוכן, אך הניסוח שלהן שונה, במטרה לבדוק האם קיימת עקביות בתשובות.

הריאיון הוא חצי פתוח. רוב השאלות פתוחות, אלא אם כן לא נתקבלה עליהן תשובה והיה צורך להציג בפני המרואיינת שתי אלטרנטיבות על מנת לקבל תשובה מספקת. הריאיון הועבר ע"י כותבת עבודה זו. משך זמן הריאיון נע בין שעה לשעתיים וחצי. הוא התנהל בדרך כלל בביתה של המרואיינת. הריאיון הוקלט ברשותה של המרואיינת, עם הבטחה על שמירת אנונימיות. הריאיון הועבר לאחר תקופה של השתתפות המרואיינת בשיעורים, אישור מהרבנים והסכמה של המרואיינת להתראיין. הוא גובש לאחר שנעשו מספר פריסטסיס, וכן נבדק מה גובה המתאם

בין כל פריט ושאר הפריטים שבראיון. מספר מועט של שאלות מתבסס על שאלות שנשאלו במחקרים אחרים [כולל הראיון של אבנר הרמתי (1984), והראיון של חנה אולמן (1979)]. השאלות כולן רלוונטיות לתהליך החזרה בתשובה, ועל כן ניתן לשער כי קיימת תקפות לשאלות (face validity).

תמצית השאלות והסיווג שלהן

א. תת-נושא א': החזרה בתשובה

- 1) בתחילת החזרה נבדק מה היה המאורע/דמות/מחשבה/רגש, שהתחיל את תהליך החזרה. התחלה שכלית כוללת לדוגמא סקרנות ורצון להבין, והתחלה רגשית כוללת לדוגמא התרגשות מחוויה יהודית.
- 2) בסיפור החזרה נבדק מה היו הכלים ואמצעים, שנעשה בהם שימוש בתהליך החזרה. אמצעים שכליים הם לדוגמא כוללים קריאת טקסטים, וקבלה של שכנועים שכליים. אמצעים רגשיים הם לדוגמא יופי של שבת, יחס בין אישי וכו'.
- 3) קצב תהליך החזרה. ההשערה שעומדת מאחורי שאלה זו מבוססת על ג'ימס (1902), אשר מבחין בין המרה דתית הדרגתית ופתאומית. ג'ימס טוען שההמרה הפתאומית בדרך כלל יותר חוויתית/רגשית, וההמרה ההדרגתית בדרך כלל מלווה בחיפוש אינטלקטואלי.
- 4) סוג הקשיים שהתעוררו בתחילת החזרה (קודם לקבלת הדת). דוגמא לקשיים שכליים היא חיפוש אחר טעמים למצוות, ולקשיים רגשיים, היא פחד מהפרימיטיביות שיש ביהדות.

ב. תת-נושא ב': מסגרת הלימודים

- 1) תיאור כללי של הנשים את מסגרת הלימודים, כולל הסכניקות, דרכי לימוד והגישה של המקום. במסגרת לימודית שכלית קיים דגש על העברת ידע, מחשבה, לימוד וכו'. ומסגרת רגשית היא זו המדגישה את האספקט החברתי, חוויתי ותמיכתי.
- 2) משמעות אישית של מסגרת הלימודים עבור הנשים, מתייחסת למשמעות הספציפית

- שיש למקום עבור הנשים במסגרת. הסיווג הוא דומה לסעיף הנ"ל.
- (3) תפקיד החברה - שאלה זו מבררת האם התפקיד החברתי, במסגרת החזרה בתשובה, היה תפקיד "לימודי" הבא לידי ביטוי בלימוד והתמודדות שכלית בחברותות למשל, או תפקיד "רגשי" הבא לידי ביטוי בקשרים בין אישיים, חוויות משותפות וכו'.
- (4) תפקיד הצוות - האם הצוות מילא תפקיד הוראתי מלמד, או האם הוא מילא תפקיד תומך מיעץ למשל.

ג. תת-נושא ג': התייחסות נוכחית אל הדת

- (1) האם ניתן להגדיר את השינוי שחל בעקבות המעבר מחילוניות אל הדת, כשינוי שכלי או רגשי. שינוי שכלי הוא לדוגמא קבלת תשובות לשאלות, ושינוי רגשי לעומת זאת הוא מציאת מנוחה, שלווה ושמחה.
- (2) האם האמצעי כיום לקבל ולהאמין בדת, הוא שכלי או רגשי. אמצעי שכלי הוא לדוגמא התבססות על הוכחות המאמתות את התורה, ואמצעי רגשי הוא לדוגמא התבססות על הרגשה פנימית ואמונה עיוורת.
- (3) מה האספקטים שהיו קלים יותר, עם הכניסה למסגרת הדתית. האם החכמה וההבנה של הדברים התקבלו ביתר קלות, או התפילה, והקשר הרגשי אל הבורא התקבלו ביתר קלות.
- (4) מה חסר לעולם החילוני. חוסר של "תוכן שכלי", הוא לדוגמא אורח חיים נכון, מסגרת חוקית ותשובות אבסולוטיות. חוסר של "תוכן רגשי" הוא לדוגמא אמונה, אהבה בין אדם לחברו ועומק ופנימיות רוחניים.

צינון הראיון

מטרת הראיון להצביע על סגנון החזרה בתשובה, אם שכלי או רגשי הוא. הדגש הוא על תהליך החזרה, כולל הטכניקות, אמצעים וכלים שבעזרתם נעשה התהליך. על מנת לסווג את התשובות שנתקבלו לסגנון שכלי/רגשי, נעשה להם ניתוח תוכן תימטי. נקבעו מראש קריטריונים המסווגים כל תשובה לנטיה שכלית/רגשית. באופן כללי ומתומצת, הנטיה השכלית מבוססת על הבנה, לוגיקה, המשגה, בירור

מחשבתי, תהליך לימודי, ארציות, מעשיות, רציונליות ועקביות. הנטיה הרגשית, לעומת זאת, מבוססת על ספונטניות, רגשנות, משיכה ודחיה אל אובייקטים, אינדיבידואליות, רציונליות, רוחניות, חוסר מובנות ואבסולוטיות. הקטגוריה הרגשית כוללת אלמנט ארציונלי-מיסטי-רוחני. יש לציין שהאינטונציה, השפה והקונטקסט שבו נאמרו הדברים, מילאו תפקיד חשוב בסיווג של התשובות. הסיווג נעשה לגבי דומיננטיות של נטיה מסוימת ולא נטיה מוחלטת זו או אחרת. המהימנות של הקריטריונים שנקבעו נבדקה ע"י המתאם שקיים בין השיפוט של כותבת העבודה, לבין השיפוט של שני שופטים נוספים. בדיקת המהימנות נעשתה על 10 ראיונות מתוך סה"כ 30 ראיונות.

3. ניתוח סטטיסטי של הראיונות

על מנת לחזק את ההשערה כי קיימים שני סגנונות של חזרה בתשובה, נעשה ניתוח סטטיסטי של הראיונות, על מנת לתמוך בניתוח התוכן שנעשה. מתאם גבוה בין התשובות שנתקבלו מצביע על כך שכל הגורמים הנבדקים אכן בודקים גורם משותף. (על סמך ניתוח התוכן שנעשה, והאופן שבו נבחרו השאלות מכתחילה, ניתן לשער כי הגורם המשותף ששאלות אלו בודקות, הוא סגנון החזרה בתשובה). עפ"י הניתוח ניתן לראות האם קיימת עקביות בתשובות. הניתוח הסטטיסטי שנעשה מכונה "Pearsons, one tailed, product moment correlation". מאחר וקיים ניבוי לגבי ההשערות, רמת המשמעות הנדרשת היא $P < 0.05$. מספר המשתנים מצומצם, ועל כן ניתוח זה נבחר כמתאים ביותר. (אילו היה מספר משתנים רב יותר, היה מתאים לעשות בנוסף לכך Factor analysis). יש להדגיש כי עיקר המחקר מבוסס על ניתוח פנומנולוגי של 30 מקרים, והניתוח הסטטיסטי משמש כבדיקה נוספת בלבד.

צינון

עפ"י ניתוח התוכן, ניתן ציון לכל שאלה, על רצף של 5 נקודות. נקבעו קטגוריות מראש המסווגות את התשובות לשכלי מוחלט (1), נוטה לשכלי (2), מאוזן/ פושר (מאוזן - מידת דומיננטיות שווה של שתי הנטיות; פושר - אין

נטיה בולטת לאף אחת מהנטיות) (3), נוטה לרגשי (4), רגשי מוחלט (5). הקטיגוריות נקבעו עפ"י תיאוריות מתחומים שונים: טיפוסים פסיכולוגיים, מודלים של המרה דתית, ספרות יהודית ועוד (ראה מבוא). בהנחיות שניתנו לשופטים נתבקש מהם לסמן נק' אחת על רצף של 5 נקודות (אלא אם כן לא היה ניתן לסווג את התשובה כלל. במקרה זה, השופטים נתבקשו לצרף תיאור של התשובה). הניתוח בודק את גובה המתאם בין כל הפריטים, בין פריטים אשר שייכים לאותו תת-נושא, בין כל הפריטים (בין כל התת-נושאים המייצגים את הפריטים) ובין כל תת-נושא והציון הכולל של הראיון. באופן זה ניתן לבדוק האם קיימת התאמה בין פריטים, בפרט אלה השייכים לאותה קבוצה.

II. השערה חלק ב'

בנוסף לבדיקת ההשערה, כי קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה, נבדקה מה מידת ההתאמה בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי לבין נטיות כלליות שכליות/רגשיות של הנשים. על מנת לבדוק מה מידת התאמה זו, נבחרו שבעה מרכיבים המשקפים נטיה שכלית/רגשית מסוימת של הנבדקים. הקישור בין סגנון החזרה בתשובה לבין מרכיבים אלו, הוא על מנת לעשות תוקף מבני (construct validity), המחזק את ההשערה הראשונה, שאכן קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה. הניתוח הסטטיסטי בודק את הקשר הליניארי שבין סגנון החזרה בתשובה לבין המרכיבים השונים, המכונה "Coefficient of Correlation" "Pearson r".

להלן המרכיבים שנבחרו:

1. סגנון מסגרת הלימודים. התצפית שנעשתה ע"י כותבת העבודה על שתי מסגרות לימוד שונות לנשים חוזרות בתשובה, מטרתה להצביע על הבדלים בסגנון השכלי/רגשי של שתי מסגרות הלימוד. (ראה בתחילת השיטה, פירוט לגבי תיאור הכלי וציון הכלי). בחלק זה של המחקר נבדקה מה מידת ההתאמה בין סגנון החזרה בתשובה השכלי/רגשי, לבין סגנון מסגרת הלימודים השכלי/רגשי. הרציונל שעומד מאחורי התאמה זו, מתבסס

על התיאוריה של הולנד (1973), לגבי התאמה בין טיפוס היחיד והסביבה שהוא מצוי בה. גרטל ושנון (1985) טוענים שקיימת התאמה בין ארגונים דתיים לבין אופי המשתתפים בארגונים אלו. על בסיס זה שוער שתהיה התאמה בין מסגרת הלימודים המייצגת את הסביבה של הנשים החוזרות בתשובה, לבין סגנון החזרה בתשובה שלהן. על מנת לבדוק התאמה זו, נבדק האם קיים מתאם בין סגנון החזרה בתשובה לבין סגנון מסגרת הלימודים, עפ"י פירסון. בנוסף לבדיקה זו הבודקת את מידת ההתאמה, הוקדשה שאלה אחת בראיון לבדוק את מידת ההזדהות של הנשים עם מסגרת הלימודים אליה הן שייכות. זאת בהשערה כי הזדהות גבוהה תקושר עם התאמה רבה, והזדהות נמוכה תקושר עם התאמה נמוכה. ניתנו שלוש תשובות אפשריות לשאלה זו - הזדהות גבוהה, הזדהות פושרת והזדהות נמוכה. זאת על מנת להאיר אור נוסף לגבי התאמה/ אי התאמה שבין סגנון החזרה בתשובה לבין סגנון מסגרת לימודים.

2. אמדן עצמי לגבי סגנון החזרה בתשובה.

מרכיב זה נבדק במסגרת הראיון. לאחר שהנשים נתבקשו לתאר את סגנון החזרה בתשובה שלהן ע"י שאלות ישירות ועקיפות, הנשים נתבקשו להביע את דעתן הישירה לגבי סגנון החזרה בתשובה שלהן. הצינון נעשה עפ"י ניתוח תוכן, על רצף של 5 נקודות. נבדקה ההתאמה בין הסגנון שהתקבל ע"י התשובות בראיון, לבין הסגנון שדווח באופן ישיר ע"י הנשים, בהשערה שתהיה התאמה ביניהם.

3. תדמית האשה היהודיה.

מרכיב זה נבדק במסגרת הראיון. בשאלה הראשונה, הנשים נתבקשו לתאר מה הן התכונות האידיאליות של האשה היהודיה בעיניהן, או מה תפקידה העיקרי של האשה היהודיה. השאלה מבוססת בחלקה על חלוקה המצויה בספרות (יונג, 1946; לווינק, 1977), בין תפקידים שכליים/רגשיים של עקרת הבית. (דג' לתפקידים שכליים, הם אחריות על העברת ידע לילדים, סדר וארגון של הבית; דג' לתפקידים רגשיים, הם דגש על האווירה הביתית, יחס בין אישי והתחום הרוחני). בשאלה השנייה, הנשים נתבקשו לתאר באופן ספציפי יותר את היחס שלהן אל לימודי היהדות של האשה. האם הלימוד, תפקידו להפרות את הרובד האינטלקטואלי (תפקיד שכלי); תפקידו לתת חיזוק ברובד רגשי-רוחני (תפקיד

רגשי); אין מקום ללימודי יהדות של האשה (תפקיד רגשי). (הן נתינת תפקיד רגשי, והן הסתייגות מלימודים, מקובצים יחד להתייחסות רגשית אל הלימודים). שתי השאלות קובצו יחד למרכיב אחד - תדמית האשה היהודיה. הצינון נעשה עפ"י ניתוח תוכן, על רצף של 5 נקודות.

הרציונל שעומד מאחורי ההתאמה בין סגנון חזרה בתשובה לבין תדמית האשה היהודיה מבוסס על תיאוריה בספרות היהודית וניתוח סוציולוגי של הנושא. מתקבלת תמונה במסגרות אולטראורתודוקסיות, שתפקידה של האשה אינו פיתוח האספקט האינטלקטואלי, אלא אחריות על הבית, חינוך הילדים ופיתוח מידות חסד וצניעות. עפ"י ברמן (1973) ניתן להסביר זאת בקונטקסט סוציו-היסטורי. כלומר, התפקיד ה"ביתי" (רגשי) נוצר על מנת להגן על מבנה החברה. במחקר זה נשאלת השאלה האם נשים בעלות סגנון חזרה בתשובה שונה, יטו לעמדות שונות ביחס לתפקיד האשה ולימודי יהדות של האשה. ההשערה העומדת מאחורי בדיקה זו, היא שתהיה התאמה בין סגנון החזרה בתשובה לבין תדמית האשה היהודיה, כפי שמתוארת ע"י הנשים. סגנון שכלי יקושר עם נטיה לתפקיד "שכלי" והתייחסות "שכלית" אל הלימודים של האשה. ואילו סגנון רגשי יקושר עם נטיה לתפקיד "רגשי" והתייחסות "רגשית-רוחנית" אל הלימודים של האשה, או הסתייגות מלימודים. על מנת לבדוק האם קיימת התאמה זו, נבדק האם קיים מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין תדמית האשה היהודיה, עפ"י פירסון.

4. נטיות אישיותיות בגיל ההתבגרות.

על מנת לבדוק האם הנטיות האישיותיות של הנשים בגיל ההתבגרות היו שכליות או רגשיות, הוקדשו לכך חמש שאלות בראיון. מאחר והמטרה היא לקבל את נק' הראות הסוביקטיבית של הנשים, הראיון החצי פתוח נבחר ככלי מתאים. הדיווח הוא רטרואקטיבי ועל כן יש לשער שהוא מושפע מהנטיה הנוכחית. על כן יש להתייחס אל הנטיה האישיותית, כמשקפת את העמדה הסוביקטיבית של הנשים. השאלות נבחרו בהתבסס על תיאוריות של יונג (1946) והולנד (1973), ולאחר שנעשו פרימסטיס אחדים.

תמצית השאלות והסיווג שלהן

(א) טיפוס הנערה. טיפוס שכלי, נוסה לסקרנות אינטלקטואלית, התמודדות מחשבתית, פרקטיות ורציונליות; טיפוס רגשי, נוסה לרגשנות, מצבי רוח ורגישות בתחום הבין אישי.

(ב) עיסוק פנימי. עיסוק שכלי, הוא חיפוש אחר פתרון לשאלות; עיסוק רגשי, הוא חיפוש אחר שלווה רגשית ורוחנית.

(ג) נטיה לימודית. נטיה שכלית היא בתחום הריאלי או טכני; נטיה רגשית היא בתחום ההומאני או חוסר ענין בלימודים.

(ד) נטיות/שאיפות מקצועיות. מקצועות שכליים הם בתחום הריאלי או טכני; מקצועות רגשיים הם בתחום ההומאני או חוסר ענין מקצועי.

(ה) חיפוש רוחני (לאו דוקא יהודי). חיפוש שכלי הוא אחר פתרון לשאלות; חיפוש רגשי הוא אחר תמיכה ושלווה.

הצינון של הנטיה האישיותית בגיל ההתבגרות נעשה עפ"י ניתוח תוכן

תימטי המסווג בין נטיה שכלית ורגשית, וניתוח סטטיסטי, הבדק האם קיים גורם משותף, על סמך גובה מתאם בין הפריטים. (ההשערה כי הגורם המשותף הוא הנטיה האישיותית בגיל ההתבגרות, מאחר והשאלות שנשאלו מכוונות לברר נושא זה). התשובות סווגו על אותו בסיס של שאר השאלות בדאיון - על בסיס רצף של 5 נקודות, בין שכלי מוחלט, נוסה לשכלי, מאוזן, נוסה לרגשי ורגשי מוחלט.

הרציונל שעומד מאחורי בדיקה זו, מתבסס על תיאוריה בנושא של עקביות (congruence). (ראה מבוא - הולנד 1973; רוטנברג 1986; קונווי וסיגלמן 1978). ההשערה היא שנטיותיו של היחיד (בעבר), יבואו לידי ביטוי גם בסגנון הנוכחי, כלומר שתהיה התאמה בין נטיותיו הקודמות לבין סגנון החזרה בתשובה. על מנת לבדוק האם קיימת התאמה זו נבדק מה גובה המתאם בין סגנון החזרה בתשובה לבין הנטיה האישיותית בגיל ההתבגרות, עפ"י פירסון.

5. התמודדות עם דילמה מוסרית.

על מנת לבדוק מה סגנון ההתמודדות עם דילמה מוסרית, (אם שכלי או

רגשי), הוצגה לנשים דילמת הינז (The Heinz Dilemma) של קולברג. (ראה

נספח). תמצית הדילמה: האם בעל צריך לגנוב תרופה, הידועה כיחידה שתציל את חיי אשתו ממוות, מאת הרוקח של התרופה, בשעה שהוא אינו יכול לשלם את הסכום הנדרש עבור התרופה. הדילמה הוצגה לנשים בתחילת הראיון. הסיווג לסגנון שכלי/רגשי נעשה עפ"י ניתוח תוכן תימטי, המבוסס על תיאורית המוסר של קולברג (1983) וגיליגן (1982). התשובות סומנו על רצף של שתי אלטרנטיבות בלבד, סגנון שכלי או רגשי. מהימנות הסיווג נבדקה ע"י השמעת עשר הקלטות מתוך שלושים הקלטות ל-2 שופטים נוספים, וקבלת מתאם בין השיפוטים הללו לשיפוט של כותבת העבודה.

הרציונל שעומד מאחורי התאמה זו מבוסס על תיאוריה בתחום המוסר (גיליגן 1982). על סמך הקישור של גיליגן בין סגנון שיפוט מוסרי לבין הסגנון הכולל יותר של היחיד, וכן הסיווג השכלי/רגשי שלה, הוחלט לבדוק מה מידת ההתאמה בין סגנון שיפוט מוסרי שכלי/רגשי, לבין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי. ההשערה היא שנשים בעלות סגנון חזרה בתשובה שכלי, יטו לשיפוט שכלי יותר, ונשים בעלות סגנון חזרה בתשובה רגשי, יטו לשיפוט רגשי יותר. על מנת לבדוק האם קיימת התאמה זו, נבדק מה גובה המתאם בין סגנון החזרה בתשובה לבין סגנון התמודדות עם דילמה מוסרית, עפ"י פירסון. 6. נטיה מקצועית.

על מנת לבדוק מה הנטיה המקצועית של הנשים, האם שכלית או רגשית, הועבר חלק של מבחן "רמק", הבודק נטיות מקצועיות (החלק של פעילויות) (ראה נספח). השאלון מבוסס על מבחן "SDS" (Self-directed search) של הולנד (1973). הוא מחולק למס' רמות (פעילויות, כשרים ומקצועות), ובודק 6 תחומים מקצועיים (RIASEC: ביצועי, חקרני, אומנותי, חברתי, יוזמתי ומנהלי). לצורך המחקר הנוכחי, נבדק רק החלק של פעילויות משתי סיבות: נשים רבות הסתייגו מכתחילה ממילוי שאלונים (על כן היה צורך למעט במספר השאלונים שהוגשו להם). וכן שוער כי רמת הפעילויות באופן ספציפי תתאים לאוכלוסיה זו יותר מהרמות האחרות, מאחר ורובן אינן נשות קריירה, ועל כן רמת הכשרים ומקצועות פחות תתאים להן. השאלון הוגש בסוף הראיון. הנשים נתבקשו לסמן מה הן הפעילויות שהן אוהבות לעשות, או שהיו רוצות ללמוד לעשות. (וכן מה הן הפעילויות שהן

לא אוהבות ולא היו רוצות ללמוד לעשות). הציגו נעשה עפ"י סכום התשובות החיוביות מתוך הסכום הכללי, לגבי הסעיפים שנבחרו כרלוונטים לעבודה זו. הרציונל שעומד מאחורי התאמה זו בין סגנון חזרה בתשובה לנטיית מקצועיות, מתבסס על התיאוריה של הולנד (1973). מאחר ולדעתו הנטייה המקצועית הינה ביטוי לטיפוס האישיות, משוער כי תהיה התאמה בין הנטייה המקצועית של הנשים החוזרות בתשובה לבין סגנון החזרה בתשובה שלהם. נמצאו 4 קטיגוריות מקצועיות במבחן SDS, הרלוונטיות לסגנון השכלי/רגשי שבעבודה זו. הם קובצו לשתי קטיגוריות: חקרני-ביצועי כמשקף נטייה שכלית, ואמנותי-חברתי כמשקף נטייה רגשית. ההשערה היא שתהיה התאמה בין נטייה מקצועית חקרנית-ביצועית לבין סגנון חזרה בתשובה שכלי, ובין נטייה מקצועית אמנותית-חברתית לבין סגנון חזרה בתשובה רגשי. על מנת לבדוק האם קיימת התאמה זו, נבדק מה גובה המתאם בין סגנון החזרה בתשובה לבין הנטייה המקצועית, עפ"י פירסון.

7. טיפוס אישיות.

על מנת לבדוק את טיפוס האישיות של הנשים, האם שכלי או רגשי הוא, נעשה שימוש בשאלון המכונה Gray wheel wright type survey (ראה לוינק, 1977), המסווג את הנבדקים ל-4 טיפוסים אישיות, בהתבסס על התיאוריה של יונג (1946). מאחר והיתה ניכרת הסתייגות אצל מרבית הנשים ממילוי שאלונים מכתחילה, נבחרו לצורך מחקר זה 10 שאלות בלבד, המסווגות בין הטיפוס החושב והטיפוס המרגיש (מאחר וטיפוסים אלו רלוונטים לעבודה זו). הנבדק נתבקש לבחור באחת משתי אלטרנטיבות בכל שאלה, בהתאם לנטיית המקוריות המוטבעות בו ולא בהתאם לנטיית שהיה רוצה שיהיו לו. אלטרנטיבה א' משקפת טיפוס שכלי, ואלטרנטיבה ב' משקפת טיפוס רגשי. הטיפוס נקבע עפ"י סכום תשובות גבוה יותר של אלטרנטיבה א' או אלטרנטיבה ב'.

הרציונל שעומד מאחורי ההתאמה בין טיפוס אישיות לסגנון חזרה בתשובה מתבסס על התיאוריה של יונג. הוא מגדיר את טיפוס האישיות כעמדה כללית אופינית של היחיד, הבאה לידי ביטוי בסיטואציות שונות. בחלק זה נבדק האם סגנון החזרה בתשובה הינו ביטוי נוסף לטיפוס האישיות. (סיטואציה ספציפית במסגרת נטייה כללית). ההשערה היא שתהיה התאמה בין טיפוס אישיות לסגנון

חזרה בתשובה. החלוקה של יונג בין טיפוס חושב ומרגיש, רלוונטית לחלוקה שקיימת בעבודה זו בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי, ועל כן שוער שתהיה התאמה בין טיפוס אישיות שכלי, לבין סגנון חזרה בתשובה שכלי, וטיפוס אישיות רגשי וסגנון חזרה בתשובה רגשי. על מנת לבדוק האם קיימת התאמה זו, נבדק מה גובה המתאם בין סגנון החזרה בתשובה לטיפוס האישיות, עפ"י פירסון.

מרכיב משנה.

1. התייחסות אל העבר, במסגרת תהליך החזרה בתשובה.
מרכיב זה הוא נפרד משאר המרכיבים, מאחר והוא אינו מבטא נמיה שכלית/רגשית כלשהי. הוא מבוסס על התיאוריה של רוטנברג (1987), המקשרת בין התייחסות אל העבר לבין תהליך החזרה בתשובה. הנשים נתבקשו לענות על שתי שאלות: בשאלה הראשונה נשאל לגבי ההתייחסות של הנשים אל העבר שלהן, ללא התייחסות ספציפית אל תהליך החזרה בתשובה שלהן. האם הן חשות התנתקות מן העבר או שילוב של התקופה החילונית עם הזהות הנוכחית. בשאלה השניה הנשים נתבקשו לתאר את התקופה החילונית, במסגרת תהליך החזרה בתשובה. האם נעשה פירוש מחדש, המקנה לתקופה החילונית תפקיד חיובי ותורם במסגרת החזרה בתשובה, או האם התיאור של התקופה החילונית הוא שלילי, מכביד ולא תורם, במסגרת תהליך החזרה בתשובה. שתי השאלות קובצו יחד תחת הכותרת של 'התייחסות אל העבר'. הצינון נעשה בהסתמך על ניתוח תוכן שנעשה על התשובות שניתנו. הסיווג נרשם על דצף של 5 נקודות: חיובי מאד, חיובי, מאוזן/פוער, שלילי, שלילי מאד. (מ-1 עד 5). על מנת לבדוק את ההתאמה בין סגנון החזרה בתשובה לבין ההתייחסות אל העבר, נבדק מה גובה המתאם ביניהם, עפ"י פירסון.
הרציונל שעומד מאחורי התאמה זו מתבסס על התיאוריה של רוטנברג (1987)

(ראה מבוא). מאחר ורוטנברג מצביע על תופעת הריאנטרפטציה החיובית של העבר במסגרת תהליך החזרה בתשובה ככלל, בניגוד לתופעת ההתנתקות המוחלטת מהעבר במסגרת תהליך ההמרה הדתית, נבדק האם ניתן למצוא הבדלים בין הסגנון השכלי/רגשי בפרט של חזרה בתשובה, מבחינת התייחסות אל העבר. נשאלת השאלה

האם קיימת התאמה בין התייחסות אל העבר, לבין סגנון החזרה בתשובה. (האם בשני הסגנונות קיימת אותה התייחסות, או האם שני הסגנונות נבדלים בנושא זה).

לסיכום: מטרת בדיקת ההתאמה בין סגנון החזרה בתשובה ושבעת המרכיבים שנבחרו, היא לתת תוקף מבני להשערה א' של המחקר, שאכן קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה.

תוצאות

הממצאים יוצגו בהתאם לסדר ההשערות של המחקר.

- I. על מנת לבדוק את השערה חלק א' (קיומם של סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה) נעשו מספר בדיקות:
1. ניתוח תוכן של תצפית על שתי מסגרות לחוזרים בתשובה.
 2. ניתוח תוכן של תהליך החזרה בתשובה, עפ"י ראיונות שהועברו לנשים חוזרות בתשובה.
 3. ניתוח סטטיסטי של הראיונות הבודק האם קיימת התאמה בין המרכיבים של תהליך החזרה בתשובה שנשאלו בראיון.
- II. על מנת לבדוק את השערה חלק ב' (התאמה בין סגנון חזרה בתשובה לבין נטיות כלליות שכליות/רגשיות) נעשו מספר בדיקות:
1. בדיקה של נטיות כלליות שכליות/רגשיות של הנשים (נבחרו 7 מרכיבים המשקפים כל אחד נטיה שכלית/רגשית כלשהי).
 סעיף משנה הבודק את ההתייחסות של הנשים אל העבר שלהן.
 2. ניתוח תוכן של חלק מהנטיות הכלליות שכליות/רגשיות שנבדקו.
 3. ניתוח סטטיסטי הבודק את מידת ההתאמה בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי לבין נטיות כלליות שכליות/רגשיות שנבדקו.
- ניתוח סטטיסטי הבודק את מידת ההתאמה בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי לבין התייחסות אל העבר.

I. השערה חלק א'.

1. ניתוח תוכן של תצפית על שתי מסגרות לימוד.

על מנת לבדוק האם קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה, נעשתה תצפית על שתי מסגרות לימוד של חזרה בתשובה, במטרה למצוא סגנונות שונים בכל מסגרת. התצפית נעשתה על צוות המורים (קומוניקטור); סגנון הנשים שלומדות שם (הצרכים וטיפול של הקומוניקטי); תוכן הלימודים והמטודות שנעשה בהם שימוש על מנת להעביר תוכן זה (המסר והאופן שבו הועבר המסר). נמצאו אספקטים משותפים רבים בין שתי המסגרות, בהיותם מותאמים לאוכלוסייה דומה העוברת/ שעברה מחילוניות אל הדת. ביניהם ניתן לכלול את המשמעות הרבה שיש לתפקיד החברתי, להתמודדות עם קשרים קודמים וקשרים משפחתיים ולתמיכה שמעניקים הרבנים ומורים לנשים, למרות הקוים המשותפים הללו, נמצאו הבדלים משמעותיים בין שתי המסגרות. קודם תוצג המסגרת הליטאית, ואח"כ המסגרת החסידית.

א. המסגרת ה"ליטאית".

אינפרומציה כללית.

המסגרת הליטאית קיימת כ-6 שנים, ולומדות בה בין 60 - 50 נשים. המסגרת כוללת דירות לאכלס את הנשים, חדרי לימוד בתוך הסלונים של הדירות, משרד וחדר אוכל. המסגרת שוכנת בשכונה חרדית בירושלים, ומנוהלת ע"י רב אמריקאי במוצאו, שמתגורר הרבה שנים בארץ. המסגרת מתוארת ע"י הרב כעל מפלגתית, אך תחת גג משותף אולטראורתודוכסי. הנשים מתקבלות אל המסגרת לאחר ראיון הבודק כישורים אינטלקטואליים, (מינימום ממוצע 8 בבגרות), ויציבות פסיכולוגית. הנשים המתגוררות במקום הן הנשים הרווקות, ואילו הנשואות אינן מתגוררות שם

והשתתפותם הנוכחית בשיעורים היא פחותה משל הרווקות. יחד עם זאת הנשים הנשואות כולן השתייכו בעבר למסגרת, עם השתתפות מלאה בתכנית ומגורים במקום.

הקומוניקטור.

מנהל המקום הוא רב אשר לומד בישיבה במשך היום, ובערב מתפנה לענייני המקום. הוא מצטייר כמסור מאד ומקדיש כל רגע מזמנו לצרכי הנשים. הוא המנהל הרוחני של המקום, בו בזמן שקיים מנהל נוסף האחראי למסגרת הלימודית. המפגש שנערך עם המנהל, התנהל על בסיס שאלת שאלות ונתינת תשובות. הוא ניתח את המסגרת באופן מסודר ואנליטי. צוות המורים נבחר ע"י טיב ההוראה והשתייכות לזרם החרדי דתי. לדעתו של המנהל, המורים אינם ממלאים תפקיד של יועצים, תומכים ומטפלים, אלא תפקיד הוראתי. הגישה של הצוות צריכה למנוע היווצרות של תלות התלמיד במורה. נראה שהמנהל רצה למנוע הצגת תדמית אחת בלעדית של מורה, ומכאן הוא דאג להביא צוות מגוון של מורים. זה מונע תלות בסגנון מסוים של מורה, ואפשרות להכיר גישות מגוונות של הוראה. (למרות הגישה "האנטי-תלותית", אצל חלק מהנשים נוצר קשר סיפולי עם הצוות, אך לרוב ניתן לומר שהצוות אכן ממלא תפקיד של מורה יותר מאשר יועץ ומטפל). דוגמא לאינטראקציה בין מורה לתלמיד היא בירור בנושא הלכתי, האם מותר לאשה ללמד בבית"ס של בנים. הרב התגאה שאלו הן סוג הבעיות שמתעוררות אצל הנשים. המורים הפגינו ידע, מהימנות והתמצאות בחומר הנלמד. נראה שקרדביליות גבוהה הינה הכרחית, מאחר ומספר רב של נשים הגיעו מרקע אוניברסיטאי או מקצועי, ובקיאות בתחומים שונים, כגון פילוסופיה כללית, פסיכולוגיה ותחומי מדע. למרות שמרבית השיעור מתנהל כהרצאה, קיימת אינטראקציה מירבית בין המורה והתלמידות. המורים ברובם שומרים על מסגרת מובנית ומדייקים בלוח הזמנים.

הקומוניקטי.

מרבית הנשים מתגוררות בדירות ששייכות למקום. הנשים אוכלות בחדר אוכל משותף בארוחת ערב. סדר היום מובנה, כאשר בשעות הבוקר הנשים לומדות או עובדות מחוץ למסגרת, ואחה"צ עד הערב מתנהלים השיעורים. הדירות מסודרות עם עציצים, תמונות ואימרות תז"ל (חכמי המשנה והתלמוד) התלויות על הקיר.

לדוגמא: "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע", שיש שם ממציא ראשון והוא ממציא כל נמצא... ומה שנמצאו ביניהם, לא נמצאו אלא מאמתת הימצאו" - הרמב"ם. המנהל קבע תנאי קבלה, אשר מתווים את אופי האוכלוסיה של המקום. לדעתו, קיימים צרכים שונים בקרב אוכלוסית הנשים החוזרות בתשובה. מרבית המסגרות הן המרוגניות מבחינת רמת הנשים, ומכאן יוצא שנשים בעלות רמה גבוהה, אינן מקבלות גירוי שכלי מספיק. המסגרת הנוכחית מכוונת לנשים בעלות השכלה גבוהה, ובעלות סקרנות אינטלקטואלית גבוהה. לדעתו של המנהל, המקום מתבסס על טכניקת לימוד שבה ניתן להיווכח בהיגיון הפנימי של היהדות, ולא להשתכנע ממניפולציות כלשהן. הוא מסווג את הצרכים של נשים בעלות תשובה לשני סוגים: נשים שרוצות להבין, ונשים שמשתכנעות מצעקות, סמכויותיות ומניפולציה רגשית. המקום מתאים לסוג הראשון. נמצא שלמרות התנגדותו 'לשכנועים', מספר גדול של נשים מגיע אל המקום לאחר השתתפות במשך תקופה קצרה (7 - 5 ימים), בסמינר לימודי לחוזרים בתשובה. (יש לשער כי מופעלת שם מניפולציה כלשהי.) יחד עם זאת, סמינר זה מתואר ע"י הנשים, כמפגש ראשוני עם האמת. בהמשך לכך, השהות במסגרת הלימודית, מאפשרת לימוד נרחב ומעמיק של היהדות. באחד משיעורי המוסר, הרב טען שאין ברצונו לרדוף אחר התלמידים שישתתפו בשיעורים. הוא מעדיף קבוצה קטנה שלומדת, מאשר קבוצה גדולה שלא לומדת. קיים גיוון בטיפוס וסגנון הנשים: חלק בעלות מראה בוחמי יותר, וחלק בעלות מראה קונסרבטיבי יותר. הנשים הפגיננו התענינות ונכונות לשוחח עם כותבת עבודה זו, ואפילו יזמו קשר מעצמן.

המסר ואופן העברתו.

עפ"י דיווחו של המנהל, הידע שמועבר לנשים, עומד במרכז מעייניו של המקום. בשלב הראשוני חשוב ללמוד את החומש (תנ"ך ומפרשים), וההלכה (דינים המורים כיצד לנהוג עפ"י אורח חיים יהודי). בשלב זה אין מקום ללימודי השקפה (אמונה), לימודי חסידות ושאר לימודים "גבוהים". אלו מכוונים לצרכים המיסטיים רוחניים שבאדם, שאליהם מגיעים בשלב הרבה יותר מתקדם. היהדות אינה כת דתית, והוא אינו מוכן להיות "גורו" של הנשים. החומש, משנה ותלמוד, הינם ידועים לכלל וברי השגה, לעומת הזוהר ושאר כתבים נסתרים,

הנשמרים בסוד. מסגרת הלימודים מתנהלת 4 ימים בשבוע, מ-3:00 אחר הצהריים עד 10:00 - 9:00 בלילה. הנושאים שנלמדים מגוונים, כולל מידות התנהגות, שיחות בנושאים אקטואליים, הלכות, משנה, מפרשים על התורה, הסטוריה, השקפה ועוד. (ניתן לראות כי מתקיימים שיעורי השקפה, למרות התנגדותו העקרונית של המנהל לנושא זה). המטרה היא ליצור מסגרת מאוזנת, שתאפשר ותדרוש מהנשים להמשיך עם הלימודים או מקצוע שבהם עסקו לפני שחזרו בתשובה. ההתפתחות המקצועית ולקיחת אחריות בתחום הכלכלי, הינם תנאים הכרחיים. לדעתו של המנהל, 'החזרה בתשובה' אינה בגדר מקצוע, אלא חלק מהחיים. המעורבות במסגרות אחרות מלבד מקום הלימוד מונעת התנתקות מהמציאות. אין לחץ לקיים את היהדות מיד, אלא התנאי היחיד הוא השתתפות בשיעורים. חשוב שיהיו תנאים טובים במקום, ומסגרת חברתית טובה, על מנת שהשהות תהיה נעימה. על מנת להבטיח השתתפות בשיעורים והפנמה של החומר, מתקיימים מבחנים וניתנים ציונים. המסגרת החברתית מאפשרת להפוך את התורה למציאות, עם דגש על היחסים שבין אדם לחברו.

בשיעורים עצמם יש עדות להתמודדות עם החומר ברובד אנליטי. לדג' בשיעור חומש, השיעור נבנה סביב העלאת קושיה מסויימת, פיתוח הרעיון שעומד מאחורי הקושיה, ונסיון להתמודד עמה. מספר דוגמאות להערות של המורה: "הדברים לא פשוטים, אלא זקוקים לניתוח ולהבנה של המדרש על כל הבטיו"; "אני רוצה שתקראו מתוך הטקסט, על מנת להבין את המקורות"; "בלי מיסטיקה, אלא רק על סמך דדוקציה רציונלית צרופה". המפרשים שמובאים מבוססים על מקורות מגוונים, אך ברובם בכיוון ליטאי יותר. (החפץ חיים, חזון איש והרמב"ם). מובאים גם מפרשים מודרניים יותר (ר' שמשון רפאל הירש והרב סולביצ'יק). דג' לקושי שהרב העלה בשיעור היא, כיצד יתכן שאברהם הצדיק היה אביהם של אנשי סדום הרשעים, וכיצד יתכן שהוא דואג להם אם הם חטאו. הרב מתמודד עם השאלה, ומעודד את הנשים שתמצאנה תשובה המתקבלת על הדעת. לבסוף הוא מציע פתרון, המתאר את אברהם כאב שמרגיש שותף עם הא-ל, למעשים של הבן. הלקח הוא שהאדם אינו מתפתח ע"י רחמים, אלא הפתרון הלוגי הוא להטיל על אנשי סדום את הדין. למרות הגישה הרציונלית המתקבלת, ישנו גוון

בין הגישות המתודולוגיות של המורים. חלקם מעבירים את השיעור באופן פרונטלי, בקול מונוטוני, ללא סטיות מן התוכן עצמו. מורים אחרים שמים דגש על האווירה של השיעור, ונוקטים בגישה אישית יותר. זה בא לידי ביטוי בסיפורי בדיחות, התייחסות לחיים הפרטיים של הנשים (שידוכים למשל), ושילוב פרזות מודרניות כגון "התחילו איתי", "עם מי יש עסק" וכו'. המורים מעודדים מעורבות אקטיבית של הנשים בשיעורים. ניתן לנשים לברר חומר שלא מובן, לפתח נושא שמעורר עניין. יחד עם זאת נדרשים הבנה ודיקו מירבי. קיימת התייחסות מרובה לדוגמאות מחיי יומיום, על מנת להפוך את החומר התיאורטי למציאות חיה. הנשים והצוות משווים בין מסגרות אחרות המתוארות כ"מרחפות" מדי, וסוחפות את הנשים לתוך high או trip מסויים, לעומת כאן שנמצאים על הקרקע, ואין היסחפות אמוציונלית. המנהל מתאר את הבעיות שמתעוררות במציאת שידוך מתאים לנשים מאחר ומרבית הבחורים נבהלים כאשר הם פוגשים בבחורות "מלומדות".

ב. המסגרת "החסידית".

אינפורמציה כללית

המסגרת החסידית אף היא שוכנת בשכונה חרדית בירושלים. למרות שהמקום דוגל בקו חסידי ספציפי, המסגרת תכונה מסגרת חסידית באופן כללי. המסגרת מנוהלת ע"י רב ורבנית ישראלים, אשר בעבר השתייכו לסקטור דתי המכונה "מזרחי" (אורתודוכסיה מודרנית), וכעת משתייכים לעדה החרדית (אולטראורטודוכסיה). המקום מושתת סביב הישיבה של הגברים, והשעורים שניתנים לנשים, מיועדים בעיקר לנשות תלמידי הישיבה. הנשים הרווקות מתגוררות בפנימיה נפרדת, אשר משתייכת לאותו סקטור חסידי, אך ל"סניף אחר". הן משתתפות בתוכנית לימודים מלאה יותר. אמנם קיימים מספר הבדלים בין שתי המסגרות, כגון גישה מתונה ופחות הפגנתית במסגרת של הרווקות, אך סה"כ יש יותר מן המשותף מאשר המובדל, ועל כן ניתן יהיה להתייחס אליהם כאל גוף אחד. מנהיגה הרוחני של הקבוצה, הינו רב שהיה חי לפני שנים רבות. הרב

והרבנית הנוכחיים יצרו קהילה הכוללת כ-100 חברים בה, החיה עפ"י רוח החסידות הייחודית הזו. לנשים ניתנים שיעורים שני ערבים בשבוע ע"י הרבנית, וקיימת השתתפות בשיעור של הרב עם שאר בחורי הישיבה בשבת אחה"צ. הלימודים מתקיימים בבית של אחת הנשים, ולפעמים בגן הילדים. נשים רבות מתווספות יחד לשיעור בחדר קטן, וחלקן נאלצות לעמוד מפאת חוסר מקום. השיעור בדרך כלל נקבע ל-9:00 בערב, אך לרוב מתחיל כשעה מאוחר יותר. הנשים והרבנית עצמה מגיעות מאוחר, והשיעור נמשך עד שעה מאוחרת (בין 11:00 ל-12:00 בלילה). אין שמירה על לוח זמנים מסודר.

הקומוניקטור.

הרב והרבנית הינם זוג המתפקד כמנהיגיה הרוחניים ומעשיים של המקום. הרבנית היא המורה היחידה של הנשים (מלבד השתתפות הנשים בשיעורים של הרב בשבת). היא מדווחת לנשים שהיא לומדת את החומר מבעלה, ומעבירה אותו לאחר מכן לנשים. אמנם היא מתירה לנשים להקליט את השיעורים, אך אוסרת להשמיע אותם לאחרים, ובמיוחד לגברים. היא מסבירה זאת מטעמי צניעות, וכן מתוך חשש שקיים אצלה לגבי הבנה מלאה של החומר שהיא מלמדת. המפגש בינה ובין כותבת העבודה, התנהל יחד עם בעלה, בביתם. הבעל המשיך לעיין בספרי הקודש, על מנת לא לבזבז את הזמן שמוקדש ללימודים. יחד עם זאת הוא השתתף בשיחה. קבלת הפנים היתה חמה מאוד. על הקיר תלויה תמונה צבעונית של אדם היושב ולומד, ומסביבו שדות ירוקים. הרב ורבנית כיוונו את נושא השיחה סביב הקשיים והתמודדויות שעליהם לעבור, על מנת לשמור על קיומה של המסגרת. זה כולל לדוגמא, קבלת אישור להקים את הישיבה, התמודדות עם הורים ממורמרים וכו'. ניכרת מעורבות מירבית של הזוג בחייהם של חברי הקהילה, ורצון לשפר את המצב. הרבנית הינה אשה תימניה חינוכית, אשר מתייחסת בהתלהבות אל הנושאים שמועלים. היא מתגאה בתוצאות של מבחן שנעשה על החומר שהיא לימדה. היא מתארת חוויות דתיות של חברי הקהילה, כגון יציאה לשדות בשעות המוקדמות של הבוקר לתפילה, המקשרת את האדם, עם הטבע והבורא. שיטת העבודה שלה הינה ספונטנית. פעמים היא מבטלת את השיעור ברגע האחרון, ובמקום זה מעבירה שיעור מוסר, מכיוון שהקהילה שרויה במצב חברתי בעייתי. היא מבררת באמצע

השיעור האם הנשים מצאו מקום לשבת, וסה"כ מצליחה ליצור אווירה חמה וחברותית. הגישה היא דרמטית. הרבנית מונעת שאלת שאלות באמצע השיעור. לדעתה, עדיף שאשה לא תשאל - "מספיק שאלנו עד היום". הנשים תלמדנה ע"י הארה פתאומית שתבהיר להם את החומר.

אצל הנשים הרווקות מלמדים שני רבנים בעיקר, אך קיים קצת יותר גיוון בצוות המורים, לעומת המסגרת של הנשואות. התפקיד התומך-מטפל בולט. אשה אחת סיפרה שהגיעה אל המסגרת, לאחר השתייכות אל כת דתית אחרת. היא התקשתה להשתחרר מהגורו של הכת, ונשענה על תמיכתו של הרב בכל שעות היום והלילה. לאחר השיעור מתנהלים באופן קבוע שיחות אישיות עם הרבנים. בזמן הלימוד קיימת אווירה של קדושה ומיסטיקה. השיעורים מתנהלים בסלון של פנימית הבנות, בחדר קטן וצפוף, ומשמעמי צניעות הרבנים מדברים מאחורי וילון. הקומוניקטי.

קיים אלמנט משותף במראה החיצוני של הנשים. נשים רבות בעלות מראה "זרוק" - עם עגילים גדולים, מטפחות עם קשירה בעלת סגנון מסויים וביגוד "היפי" במידת מה. הרקע של הבנות מגוון ביותר, ומרביתן התגלגל דרך מספר מוסדות, קודם הגיען אל המסגרת החסידית הנוכחית. השתייכותם אל קהילה אחת סגורה, משתקפת הן במראה חיצוני וצורת דיבור ייחודיים, והן בקרבה החברתית שקיימת ביניהם. הפתיחות של הנשים לגבי מבקרים מן החוץ בדרך כלל אינה מרובה. יצירת הקשר עם כותבת העבודה, נעשתה בדרך כלל רק לאחר אישור שניתן מהרבנית, מלבד מקרים יוצאי דופן. בשיעור הנשים מקשיבות בהתלהבות ואינטנסיביות מרובה ו"בולעות" את דברי התורה שיוצאים מפיה הרבנית. ההשתתפות מתבטאת בהזדהות שהנשים מפגינות עם דברי הרבנית - הם מנענות את הראש והגוף בהנהון, שולחות מבטי פליאה והתרגשות, משמיעות קולות התפעלות כגון פסס... ועוד. לאחר השיעור הם נשארות לשוחח, אם בין עצמן, או עם הרבנית. נשים שמגיעות ממרחק, מגיעות לשיעור ע"י הסעות מאורגנות או מונית משותפת. הערב כולו הופך לחוויה חברתית ורוחנית. הם מתארות את התלות המרובה שיש להם בשיעורים, ואת החיזוק הרוחני שהם מפיקות ממנו. פעמים מתואר ע"י הנשים קושי לעקוב אחר השיעור, אך הציפיות מכתחילה אינן

בהכרח, הבנה של הכל. המפגש עם הנשים בסעודה שלישית בשבת, גילה פן נוסף של נשים המשתתפות בתפילה, ונסחפות לתוך רמות נשגבות של התקשרות עם יוצרם. הנשים הרווקות שייכות למסגרת מצומצמת יותר, ומתגוררות יחד בדירה

המשמשת עבורן מעין פנימיה. הן מבשלות כל אחת לעצמה, ומתקבלות כאינדיבידואליסטיות ביותר. כל אחת יוצרת לעצמה לוח זמנים עצמאי. לא כל הנשים עובדות, וחלקן מנהלות אורח חיים בלתי שגרתית - כגון שינה ביום, ולימוד ספרי חסידות בלילה. גם כאן רוב הנשים הביעו חשש להפגש ולשוחח עם אנשים מבחוץ, והיו זקוקות לאישור של הרבנים על מנת להסכים למפגש עם כותבת העבודה.

המסר ואופן העברתו.

השיעורים היו בתחילה סגורים לקהל מבחוץ, אך כעת ניתנת רשות כניסה למבקרים מן החוץ. השיעור מועבר ע"י הרבנית באופן בלעדי. הרבנית מלמדת עפ"י תורת החסידות של הרבה. (הרבה שנפטר לפני מאות שנים, הוא המקום של קבוצה חסידית זו וממשיך להיות האב הרוחני שלה.) הפירושים שמובאים הם ממקורות מוקדמים בעיקר - התנ"ך ומפרשיו, המשנה והתלמוד. קיים נסיון לשמור אל אותנטיות, ולהימנע מלימוד של חכמות חיצוניות (חכמות לא יהודיות). יחד עם זאת, פעם היתה מספיקה לאשה היהודיה, האמונה הטהורה והצדקנות שלה. בימים המודרניים, חשוב שהאשה תלמד על מנת שתוכל להתמודד עם הסכנות שטמונות בחכמות החיצוניות.

השיעורים ייחודיים הן מבחינת האמצעים שעל ידיהם הם מועברים, והן מבחינת התוכן שמועבר. ניתן להצביע על מספר אמצעים אופייניים: סגנון הדיבור של הרבנית הינו דרמטי ומרוגש. ישנם עליות וירידות בטון הדיבור, עם פתיחה שקטה וסיום רעשני יותר. תנועות הראש והגוף אף הם מרובים בזמן הדיבור. בכל שיעור מועברים דפים אשר מחיים ומבהירים את הדברים ע"י ציורים, השוואות, הדגשת מילים חשובות, בניית היררכיות וכו'. הדפים הם בדר"כ ציורים של סיפורים, מעשיות, משלים וכו'. דוגמאות לדמויות שמצוירות הם ציפורים שרות, ניגון בכינור, זריחה ושקיעה של השמש, אניה ודגים שטים בלב ים. בנוסף לכך, נערכים בדפים השוואות בין דבר והיפוכו. דוגמאות

לניגודים הם בין הטוב והרע; החומרי והרוחני. הרבנית מצביעה על פריטים אשר בעלי משמעות עמוקה ונסתרת. הידיים למשל מסמלות את הנגלה ואילו הרגליים את הנסתר. הצליל של המילים והאותיות עצמן בעלי משמעות, וכן קיימת משמעות עמוקה למספרים (גמטריות). המילים שבהן משתמשת הרבנית, מטעינות את התוכן במטען רגשי ומיסטי. מילים כגון נפלא, קדושה נעלה, תקוה, מסובך, מורכב ויסורים. קיימת תחושה שיש זרימה חופשית של מחשבות אסוציאטיביות. הנושאים העקריים שחוזרים בשיעורים, אף הם ייחודיים. התוכן העקרי של השיעור, הוא נתינת התחזקות ודרך להגיע להתדבקות בא-ל. קיימת מודעות לקשיים ויסורים שיש בעולם, המלווים בתיאורים מפחידים. הרבה מבין לליבו של כל אחד. מאחר והוא עצמו חווה קשיים ויסורים, יש ביכולתו לתת טעות לכל מצב נפשי. ליסורים יש תפקיד מחזק. הירידה היא לצורך עליה. הרבה מגיע לאנשים המצויים בדרגות הנמוכות ביותר, וע"י הקדשת החומר, הוא מעלה אותם מעלה, מעל לטבע. התפילה היא המקור של הרוחניות, והכל יוצא ממנה. השתפכות הלב בתפילה, ביכולתה לפתוח שערים נעולות. ההבנה השכלית מצויה בדרגה נמוכה יותר לעומת התפילה, המאפשרת התקרבות אל הא-ל. האמצעים להגיע להתדבקות בא-ל, הם ע"י שמחה, אהבה וניגון. מחיאת כף ותנועות הגוף מסייעים להיפתח. האשה באופן ספציפי יש לה כישורים להגיע להתדבקות בא-ל. היא הנפש של האיש, ומתקרבת לא-ל ע"י הארה פתאומית, ולא ע"י חקירה ושאלת שאלות. במפגש בסעודה שלישית בישיבה של הבחורים, קיימת אווירה מיסטית מיסטורית. התפילה נאמרת באיטיות כאשר כל מילה מודגשת ונאמרת מספר פעמים. לאחר התפילה הרב מעביר שיעור מוסר, כאשר הוא פונה אל הקהל באופן אישי. תוכנית הלימודים של הנשים הרווקות מתקבלת כמגוונת יותר. הן לומדות מ-3:00 אחה"צ עד הערב. גם כאן השיעורים מתמקדים סביב לימודי הכתבים שנכתבו ע"י הרבה. התוכן הנלמד כולל את קורות חייו של הרבה, סיפורים שכתב, תפילות שכתב ותורת החסידות שלו באופן כללי. בנוסף לכך, הנשים לומדות הלכות הקשורות במיוחד לאשה (כגון צניעות), על השבת וכן מעט שיעורי היסטוריה ומשניות. בשיעורים מועלים נושאים דומים לאלו שעולים אצל הנשים הנשואות. הטכניקה קצת שונה, בהשפעת הרוח המתונה יותר של המקום. הנשים

נהנות במיוחד לשמוע את השיעור על דרך החסידות, מאת רב שמדבר בהתלהבות גדולה ומבין לנפשן של הנשים. התוכן עצמו מדגיש את החשיבות שיש לירידה, על מנת לעלות מבחינה רוחנית. דוקא הגעגועים והמרחק מלמדים את האדם לצבור כח, ומכינים אותו לעת משבר. חשוב לפתוח את הלב בתפילה, בניגון, בשירה ולחפש את החיובי שבדברים. הצדיק יכול להימצא ברמה גבוהה ונמוכה כאחד ועל כן יכול להושיע כל אדם. העבודה העצמית על המידות חשובה על מנת להגיע לתענוג רוחני. ניתן לעזור אחד לשני ולהתחזק במסגרת הקהילה. בשיעורים של הרווקות, הנשים פעילות יותר בשיעור, ושאלות יותר מאשר במסגרת של הנשים הנשואות.

סיכום הממצאים: עפ"י ניתוח התוכן שנעשה, של החומר שהתקבל משתי התצפיות, נתקבלו איפיונים שונים בכל מסגרת (על הרצף השכלי/רגשי). המסגרת הליטאית התקבלה כבעלת סגנון שכלי יותר - הן לגבי הקומוניקטור, הקומוניקטי, והמסר ושיטת העברתו. המסגרת החסידית לעומת זאת התקבלה כבעלת סגנון רגשי יותר - הן לגבי הקומוניקטור, הקומוניקטי, והמסר ושיטת העברתו. מכאן ניתן לסכם שהממצאים מצביעים על קיומם של סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה בשתי המסגרות שנבדקו, עפ"י השערת המחקר.

2. ניתוח תוכן של הראיונות.

נעשה ניתוח תוכן של הראיונות שהועברו ל-30 נשים חוזרות בתשובה. בראיונות הועלו 3 נושאים הרלוונטיים לתהליך החזרה בתשובה, כאשר כל נושא מסתעף לכ-4 סעיפים. להלן יוצג ניתוח תוכן שנעשה לתשובות שנתקבלו לשאלות אלו. תחילה יוצגו תשובות של נשים השייכות למסגרת הליטאית, ולאחר מכן יוצגו תשובות של הנשים במסגרת החסידית. הסיווג של התשובות נעשה עפ"י סגנון התשובה, בהיותו בעל סגנון שכלי, מאוזן או רגשי. פירוט: סגנון שכלי, הכולל שכלי מוחלט (1) ונוטה לשכלי (2); סגנון מאוזן (3); וסגנון רגשי, הכולל נוטה לרגשי (4) ורגשי מוחלט (5).

להלן טבלה המציגה את החלוקה של התשובות מבחינה מספרית, עפ"י הסגנון שלהם. לאחר מכן יוצג ניתוח התוכן שנעשה.
מס' נשים שתיארו סגנון שכלי/מאוזן/רגשי לגבי כל שאלה
 המספרים בתוך הטבלה מייצגים את מספר הנשים.

סגנון החזרה בתשובה

5 4 3 2 1

המסגרת הליטאית:

א. תהליך החזרה בתשובה

		3	1	7	4	התחלת החזרה
1		2	2	6	4	החזרה
		6		3	6	קצב החזרה
1		2	3	8	1	סוג קשיים משברים

ב. מסגרת הלימודים

		1	3	7	4	מסגרת הלימודים (עם משמעות אישית)
3		1	4	5	2	תפקיד החברה
		7	2	4	2	תפקיד הצוות

ג. גישה אל הדת כיום באופן כללי

1		3	1	2	8	השינוי שחל בחיים
						גורם עיקרי שמשכנע לקבל את הדת
1		2	2	4	6	כיום
						אילו אספקטים בדת היה קל יותר לקבל
1		1	2	4	7	מה חסר לעולם החילוני
1			1	7	6	

<u>סגנון החזרה בתשובה</u>				
5	4	3	2	1
7	5	1	1	1
9	4		2	
4	4		6	1
5	6	1	3	

המסגרת החסידית:

א.	<u>תהליך החזרה בתשובה</u>
	התחלת החזרה
	החזרה
	קצב החזרה בתשובה
	סוג קשיים משברים

סגנון החזרה בתשובה

5	4	3	2	1
8	6	1		
4	7	3	1	
7	7			1
7	5	3		
7	5	2		1
7	4	1	3	
5	8		1	1

ב. מסגרת הלימודים

מסגרת הלימודים (עם משמעות אישית)

תפקיד החברה

תפקיד הצוות

ג. גישה אל הדת כיום באופן כללי

השינוי שחל בחיים

גורם עיקרי שמשכנע לקבל את הדת

כיום

אילו אספקטים בדת היה קל יותר לקבל

מה חסר לעולם החילוני

המסגרת הליטאית

תחילה יוצג הסגנון השכלי, לאחר מכן תשובות בעלות סגנון מאוזן, ולבסוף

הסגנון הרגשי.

הסגנון השכלי.

במסגרת הליטאית מרבית התשובות שנתקבלו הם בעלות סגנון שכלי, ועל כן הסגנון

השכלי יוצג ראשון. נמצאה התאמה כללית בין התשובות השונות של הנשים אשר

תיארו סגנון חזרה בתשובה שכלי (כלומר התקבל אצלן סגנון חזרה בתשובה עקבי

שכלי).

הסגנון המאוזן.

לא התקבל סגנון מאוזן באופן עקבי לאורך כל התשובות אצל אף אשה, אלא התקבלו מספר תשובות בודדות אצל חלק מהנשים בעלות סגנון מאוזן. הסגנון המאוזן משקף נטיה שווה לסגנון השכלי ורגשי (שילוב של שתי הנטיות או פשרה ביניהם). לשאלות מסויימות לא התקבלו כלל תשובות בעלות סגנון מאוזן.

הסגנון הרגשי.

במסגרת הליטאית, נתקבלה תמונה של סגנון חזרה רגשי, ע"י 3 נשים בעיקר. יש לציין כי הסגנון הרגשי בא לידי ביטוי בחלק מהסעיפים בלבד, ולא לגבי כל הנושאים שהועלו בדיון. נשים בעלות סגנון רגשי במסגרת הליטאית הן מיעוט יוצא דופן.

א. תהליך החזרה בתשובהסעיף 1: התחלת החזרה בתשובה

בשאלה זו נשאל האם השלב הראשוני של החזרה בתשובה התרחש במסגרת מפגש, שיעור, הרצאה ומחשבות שהתעוררו, או במסגרת רגשות, התעוררות, חוויה וכו'. התיאורים שנתקבלו סווגו לסגנונות שכליים ורגשיים. במסגרת הליטאית, מתוך 15 הנשים: 11 נשים העידו על סגנון שכלי יותר ו-4 תיארו סגנון רגשי יותר.

סגנון שכלי

הסגנון השכלי בא לידי ביטוי במס' אופנים. נשים רבות תיארו את השלב הראשון כנובע מסקרנות פשוטה. הן היו טיפוס שהתעניין בנושאים רבים, ותמיד היה הולך לשמוע הרצאות. וכך החלה ההכרות עם היהדות. ציטוטים: "סתם להכיר"; "ויכוח לשם ויכוח"; "לרכוש ידע נוסף". הנשים הצביעו על מס' מסגרות שבאמצעותם התעוררה הסקרנות להכיר את היהדות. מסגרת נפוצה היא בצבא, (בקורסי טייס ובטכניון למשל), שעם היו גלי חזרה בתשובה בקרב המפקדים בעיקר. הם שוחחו על הנושא ואירגנו הרצאות על יהדות. ציטוטים: "ההרצאה גרמה להתחבט, המרצה היה חכם, הוא לא דיבר ישירות על היהדות, אלא על האדם באופן כללי". תוארו מספר מקרים בהם הסקרנות התעוררה ע"י חברי קבוצ

שהחליטו לחזור בתשובה. הדמויות שהשפיעו על החזרה תוארו כאינטלקטואליים. ציטוטים: "הוא נראה אדם מאוזן וחכם, וזה סיקרן להבין מדוע הוא חזר בתשובה"; "הוא בחור על רמה, והשיחות שהוא ניהל איתי היו ללא הפעלת לחץ רגשי כלשהו".

מרבית המפגשים עם היהדות החלו במסגרת סמינר לחוזרים בתשובה. הסמינר בנוי על הרצאות מרוכזות ביהדות, שברובן מוצגות הוכחות לאמיתות התורה והא-ל. הסמינר מותאם לקהל אינטלקטואלי. דוגמא לנושאים שהועלו הן למשל המורכבות שבשפת הקודש, נבואות שהתגשמו וקודים שמצויים בתורה. כל אלה מעידים על תכנון ע"י גורם חיצוני, (הא-ל), ומבטלים את האפשרות שהתורה היא מקרית. ציטוטים: "המוסר מוכרח להיות מוחלט"; "הסמינר נמסר באופן מרוכז, נתן תשובות נכונות, ונתן תוקף ומחויבות ליהדות". "הייתי זקוקה שיוכיחו לי באופן הגיוני וישכנעו אותי שהיהדות נכונה"; "המרצים היו מגוונים, והרשימו בידע וחכמה שלהם". מקרים בודדים דיווחו על התענינות שהחלה ע"י קריאת ספרים וחוברות לימוד ביהדות, ללא מפגש בין אישי, או השתתפות בהרצאה. לעומת סגנון זה של מפגש "מקרי" עם היהדות, אשר החל עקב שיחה או הרצאה שעוררה למחשבה, ישנם נשים אשר שאלו שאלות ספציפיות מכתחילה, וחיפוש זה אחר קבלת תשובות הוביל אותם אל היהדות. שאלות אלו בדרך כלל התעוררו עקב מאורע מסוים כגון מוות, אשר עורר לשאול את השאלות ה"גבוהות" יותר שבחיים. ציטוטים: "בשביל מה לחיות? מה קורה לאחר המוות? מה תכלית החיים?". נסיעה לחו"ל עוררה שאלות כגון: "במה מתבטאת היהדות שלי? במה אני שונה מהגויים? מדוע אני מרגישה שקיים גורם משותף ביני ובין היהודים שחיים בגולה". שירות צבאי עורר שאלות כגון: "בשביל מה חיילים הולכים ונהרגים?". וכן השאלות האקזיסטנציאליסטיות של החיים - ציטוטים: "מה אמיתי ומה שקרי"; "חיפשתי פילוסופיה מוחלטת ולא פילוסופיה שמושגת על שכנוע עצמי, כגון מדיטציה". מס' נשים הביעו אכזבה מהתפוררות המערכת המשפחתית. נשים אלו נתפסו אל היהדות, בהיותה מורה כיוון ותכלית לחיים, מערכת חברתית מובנה ומוחלטת, פילוסופיית חיים ונתינת משמעות "ליהודי" שבהן.

סגנון רגשי

נתקבלו מספר נשים, אשר למרות השתייכותן למסגרת הליטאית, התחלת ההכרות שלהן עם היהדות היתה רגשית יותר. ההתעוררות היתה בעיקר עקב חיפוש של הנשמה, והעיניים המאירות של הרבי. ההרצאות המשמעותיות בסמינר היו לגבי היופי שיש ביהדות, השמירה על אחדות משפחתית וטהרת המשפחה. אשה אחרת סיפרה כיצד פגשה חרדים בעת שהותה בחו"ל, וראתה יופי עצום באורח החיים הדתי, מנוחת השבת, החסד ומעשי הצדקה. בקבלת שבת היתה אוירה מיסטית. אשה אחרת תיארה השגחה פרטית שהובילה אותה אל היהדות. תמיד היא היתה שונה משאר חברי הקיבוץ ונמשכה לרוחניות, ועפ"י החוש האישי שלה היא ידעה שעליה לפנות אל היהדות.

סעיף 2: החזרה

בשאלה זו נשאל לגבי הדרך עצמה אל היהדות, מחילוניות לשמירת תורה ומצוות. זה כולל את האמצעים, הכלים, הצרכים והאספקטים ביהדות שדיברו אל הנשים. 10 נשים תיארו סגנון חזרה שכלי יותר; 3 נשים תיארו סגנון חזרה רגשי יותר; ו-2 נשים תיארו סגנון מאוזן, הכולל את שתי הסגנונות כאחד במידה כמעט שווה.

סגנון שכלי

הרוב המכריע של הנשים השייכות למסגרת הליטאית השתתפו קודם לכן בסמינר לימודי לחוזרים בתשובה, המכוון לקהל שומעים אינטלקטואלי. (הסמינר "המכין" תואר בפרק המתאר את התחלת החזרה). הסמינר שימש עבורם ריכוז של הרצאות בנושאים שונים ביהדות. חלקם נשענו על ההוכחות שניתנו לאמיתות התורה, וחלקם טענו שזה פשוט נשמע נכון והגיוני. ציטוטים: "כבר לא ניתן לזלזל ביהדות, לומר שהיא פרימיטיבית"; "היתה לי דחיה רגשית מהיהדות, אך החכמה וההגיון משכו אותי אליה"; "הייתי צריכה אמת אחת מוחלטת". אשה אחת הצהירה שלדעתה הלחץ ושטיפת המוח שהם מפעילים בסמינר הם חיוביים וגורמים לאדם לחשוב, שהרי תמיד יש את החופש לעזוב את הכל לאחר שהסמינר מסתיים. אמנם הסמינר שימש כקטליזטור אצל הנשים, אך הדרך אל היהדות נסללה לאחר מכן. בדר"כ הסמינר עורר צורך לבדוק ולחקור את היהדות לעומק יותר, אם ע"י השתתפות בשעורים, שמיעת הרצאות, קריאת ספרים, הכרות עם משפחות דתיות, ובעיקר ע"י השתייכות למסגרת לימודים לחוזרים בתשובה. חלק

מהנשים היו החלטיות יותר ופנו מיד אל מקום לימודים (עפ"י יעוץ של צוות הסמינר), ואחרות עברו תקופה של קונפליקטים והתמודדויות להיכן הן משתייכות (לדת או לחילוניות). הקשיים היו בעיקר עם החברה הסובבת - משיכה אל החברה החילונית, התמודדות עם המעבר, ולחץ לתת הסבר להתנהגות היוצאת דופן שלהם. פעמים דוקא הציפיות של החברה להתנהגות עקבית, גרמה להקפדת יתר על המצוות. המאבק הפנימי תואר כמאבק עם סמכות התורה. התעוררו שאלות רבות, חיפוש אחר תוכן, קודם להבין ואח"כ לעשות. נשים רבות הושפעו מהתנסות בשטח. ציטטות מדגימות: "ראיתי שזה נכון, שהרי זה עובד אצלי אישית"; "המציאות מוכיחה שזו מערכת נכונה". הבדיקה המעשית נעשתה ע"י קיום המצוות של הנשים, והכרות עם אורח החיים של משפחות דתיות. נשים אשר השתכנעו מיד באמיתות התורה פנו לקיים את הצו האלוקי, מהכרח השכל. ציטוטים: "אפילו אם ההלכה קשה, ואין שמחת חיים, צריך לקיים"; "צריך לחיות לפי מה שנכון, ולא לפי הרגש". חלק אחר קיבל על עצמו את המעשה רק לאחר שכנוע מהלימוד עצמו. אחת בילתה שנה של לימודים עצמאיים והשתתפות בחוגים באוניברסיטה, ורק לאחר מכן הגיעה אל מסגרת הלימודים הנוכחית. אלמנט נוסף שמאפיין את סגנון החזרה השכלי הוא הצורך לשמור על מציאותיות ולא לרחף. לקבל מתוך הבנה ומחשבה בהירה, ולא מתוך היסחפות סוערת, או "בוס פתאומי" לא מובן. המערכת היא כזו שניתן ליישם אותה מבחינה מעשית. על פי רוב הנשים מאופיינות ברצון להבין, להשתכנע, ללכת אחר הנכון והאמיתי. הכלים היו בד"כ השתתפות בשיעורים, לימודים עצמאיים, ובדיקה וחקירה במישור המעשי מציאותי, ע"י הפרקטיקה. היהדות הוצגה כמערכת נכונה ומשכנעת.

תשובות בעלות סגנון מאוזן.

הנשים בד"כ התרשמו בד בבד משני כיוונים שונים. מצד אחד היופי שביהדות, הרצאות על האחדות שבמשפחה היהודית ואהבת הזולת. יחד עם זאת החכמה והאמיתות שבמערכת, ורמה גבוהה של שיחות. ציטוט: "בשבת היתה לי התגלות, אך במשך השבוע הייתי זקוקה לשאול ולהבין". פעמים האיזון לא קרה בבת אחת אלא בשלבים שונים. ציטוט: "בהתחלה הייתי צריכה לפעול עפ"י ההגיון מכיוון שכך חונכתי בחילוניות, והחברה דרשה הסברים ותשובות. לאחר מכן התהליך היה

רגשי יותר - משיכה אחר ההרגשה הפנימית שאמרה שזה נכון".

סגנון רגשי

שתיים מתוך שלושת הנשים אמנם השתתפו בסמינר לחזרה בתשובה, אשר מיועד לקהל שומעים אינטלקטואלי יותר, אך יחד עם זאת הנושאים שדיברו אליהן בסמינר מעידים על סגנון רגשי יותר. הנושאים הם האשה ביהדות, המשפחה היהודית ולשון הקודש. ציטוטים: "האשה ביהדות מוגנת יותר". "קיימים יחסים יפים בין בני המשפחה." "ראיתי שבלשון הקודש אין סתם מילים". תהליך החזרה מתואר במושגים א-רציונליים. ציטוטים: "זה קרה לי בלי החלטה מודעת אלא עפ"י אינטואיציה". "לא תמיד יש הסבר מילולי לתופעה." "הדברים משכו אותי כמו מגנט. ההשגחה הפרטית שהיתה לי (ע"י הא-ל) היתה סימן שעלי לחזור בתשובה". החזרה מתוארת כנס אחד גדול שהתחולל. ציטוטים: "היה לי חלום שנהיו לי פנים אחרות, והרגשתי שאכן אני צריכה להשתנות". "קראתי את סיפורי החסידים של בובר וראיתי דברים יפים, דברים שלי, שאהבתי". "נשלחו אלי סימנים שעלי להפסיק את העיסוק באמנות הפיסול".

הדמויות המשמעותיות בתהליך החזרה מתוארות במושגים רגשיים יותר. ציטוטים: "דמות כריזמטית עם עיניים קורנות". "האשה שהדריכה אותי היתה מובילה אותי בלי שאלות. זה היה מרגיע אותי". שתיים מהנשים אמנם תיארו אספקט הזקוק ללימוד, אך זה נבע יותר מלחץ חברתי - באשר החברה המערבית היא אינטלקטואלית. ציטוט: "לא הייתי צריכה הוכחות, הלב הרגיש".

סעיף 3: קצב החזרה

שאלה זו התייחסה למידה שהשינוי נעשה באופן פתאומי ומהיר או הדרגתי ואיטי. ההשערה שעומדת מאחורי שאלה זו, היא שחזרה פתאומית ומידית מעידה על צעד רגשי וספונטני, ואילו תהליך הדרגתי מעיד על בדיקה זהירה ואנליטית יותר. [פעמים הסברים המתלווים לאופן שבו נעשה התהליך העידו על קשר הפוך מהמשוער - פתאומיות כתוצאה מהשתכנועות שכלית, והדרגתיות כתוצאה מקונפליקטים רגשיים (ראה שיטה)]. 11 נשים תיארו סגנון הדרגתי ואילו 4 נשים תיארו סגנון פתאומי יותר.

סגנון שכלי

התהליך ההדרגתי בד"כ תואר ע"י נשים בעלות סגנון חזרה שכלי. הצורך בתהליך הדרגתי מבטא צורך בבדיקה איטית ומחושבת של הדברים. ציטוטים: "רציתי לעכל את הדברים, תמיד יש ספקות בפנים שאולי זו טעות"; "עשיתי זאת בלי ברקים ורעמים, בלי שום בום, טראומה או זעזוע, (נשמעה ציניות לגבי "הבום הרגשי"), אלא כל פעם הוספתי קצת ידע ומעשה". פעמים רבות ההיסוס היה לגבי קבלת המצוות. ציטוט: "הייתי מוכנה ללמוד את ההשקפה מיד, אך לקיים הלכות לקח יותר זמן". עד שלא היתה הבנה והפנמה של המצוות, לא ניתן היה לקיימם. לעומת זאת נמצא מספר לא מבוטל של נשים בעלות סגנון שכלי, אשר התהליך אצלם אופיין בפתאומיות ומיידיות. כאשר השתכנעו בסמינר שהיהדות נכונה ברובד שכלי, הם מיד קיבלו על עצמם את היהדות באופן מעשי. אשה אחת סיפרה שברמה הפנימית התהליך היה הדרגתי, החיפוש היה כל החיים, אך מבחינה חיצונית מעשית, מהרגע שהיא השתכנעה שהתורה אמת, המפנה היה מהיר וברור. ציטוט: "אם אני משתכנעת, אז אני עושה אפילו שקשה".

סגנון רגשי

שתי נשים תיארו תהליך הדרגתי מסיבות רגשיות. הן ידעו שיעשו זאת לאט, כי היו זקוקות לעכל את הדברים באופן רגשי. אצל אחת היה מחסום רגשי לגבי היהדות וקושי רגשי לעזוב בפתאומיות את העבר. היא חיכתה שהדברים יבואו מבפנים. אצל השניה ההתפתחות הרוחנית שלה היתה הדרגתית. תחילה התענינה ביוגה, מדיטציה... לאחר מכן התגלגלה אל היהדות. אשה אחת תיארה סגנון פתאומי מסיבות רגשיות. החלום, הסיפורים והסימנים שקבלה, כל אלו זחפו אותה. למחרת החלום היא עלתה על אוטובוס וחיפשה בירושלים היכן נמצא מקום שניתן ללמוד בו יהדות.

סעיף 4: סוג קשיים-משברים

שאלה זו באה לברר איזה סוג קשיים התמודדו עמם הנשים בתחילת דרכם לגבי הדת. האם הקשיים ברובד שכלי יותר, או האם התעוררו מחסומים רגשיים יותר. השאלה מתייחסת לקשיים הנוגעים ספציפית לדת עצמה, במטרה שהתשובות שיתקבלו יעידו על סגנון ההתמודדות והתחומים שמשמעותיים יותר בדת. 9 נשים תיארו סגנון

שכלי: 3 נשים תיארו סגנון מאוזן; ו-3 נשים תיארו סגנון רגשי.

סגנון שכלי.

סוג הקשיים שהתעוררו בהתחלה היו חוסר הבנה של המערכת הדתית, חוסר שכנוע ושאלות בשביל מה ולמה. ציטוט: "הייתי צריכה לבדוק האם המערכת נכונה, למצוא את ההגיון הפנימי של הדברים". הנשים דרשו הבנה של טעמי המצוות. התעוררו שאלות פילוסופיות. ציטוטים: "כיצד התורה קיימת 5,000 שנה"; "מה לגבי מעמד האשה". אשה אחת סיפרה שקיבלה על עצמה את המצוות באופן מהיר מדי, ללא הבנה, וזה הכביד על הנפש שלה.

חלק מהנשים התקשו למצוא תשובות שיספקו את החברה החילונית. התמודדות עם החברה הקודמת מעידה על כך שהקשיים במקרה זה היו עם גורם חיצוני (החברה), ולא עם הדת עצמה. מבחינה מסויימת ניתן לסווג קושי מסוג זה כמכביד ברובד השכלי ורגשי כאחד, כולל חיפוש אחר תשובות מספקות וקושי רגשי לעמוד בפני לחצים חברתיים.

סגנון רגשי

אחד הקשיים המרכזיים שתוארו ע"י הנשים הוא מצב הביניים - בין החילוניות לדת. ציטוטים: "מכיון שאני טיפוס רגשי, הפרידה מהחילוניות היתה קשה"; "זו תחושה של תלישות, חוסר יציבות רגשית". "במצב זה אין ממי לקבל חיזוק ותמיכה. המשפחה לא תומכת, אז ממי אקבל חיזוקים, מעצמי?" קושי נוסף שתואר הוא פחד מהדת. ציטוט: "הדתיים נראו לי כאנשים שחורים פרימיטיביים וסגורים. אפילו מבחינת המראה האסתטי היה לי מחסום." אחת הביעה חשש מהקדושה והרובד המרנסנדנטלי שבדת. ציטוט: "פחדתי מהאור, פחדתי מהלא טבעי".

ב. מסגרת הלימודים

סעיף 1-2: מסגרת הלימודים בה היא לומדת

השאלה חולקה לשני סעיפים. בחלק הראשון החוזרת בתשובה נתבקשה לתאר באופן כללי את מסגרת הלימודים בה היא לומדת, ובחלק השני היא נשאלה מה משמעותי

עבודה באופן ספציפי, במסגרת הלימודים. מטרת השאלות (במיוחד של השאלה השניה) היא ללמוד אילו איפיונים היו משמעותיים עבורה, אם שכליים או רגשיים יותר.

לגבי הסעיף הראשון, 11 נשים תיארו מסגרת לימודים בעלת סגנון שכלי; 3 נשים תיארו מסגרת בעלת סגנון מאוזן; ואילו אשה אחת תיארה מסגרת בעלת סגנון רגשי. לגבי הסעיף השני, 11 נשים תיארו מסגרת בעלת סגנון שכלי; 2 נשים תיארו מסגרת בעלת סגנון מאוזן, ו-2 נשים תיארו סגנון רגשי. שני הסעיפים יוצגו ביחד, מאחר ומרבית הפעמים התשובות שהתקבלו היו זהות.

סגנון שכלי

הסגנון השכלי תואר כמקום המדריך את הנשים מהי הדרך האמיתית אל היהדות. הלימודים מתנהלים רק חצי יום, והחצי השני פנוי ללימודים או עבודה בחוץ - סידור זה משקף את הלך הרוח המאוזן של המקום. המטרה היא להניח את הנשים על הקרקע, לשמור על קשר עם המציאות שבחוץ ועם האני הקודם. ציטוטים: "למדתי להכנס לשיגרה, ולהנות ממנה. עד היום הייתי חיה בחלומות שהתנפצו - חשבתי לחיות ביער - וכעת אני רוצה להקים בית ומשפחה". "ידעתי שאמשיך ללמוד באוניברסיטה, וכאן זה התאפשר לי". "חלק מהנורמליות היא להכנס אל היהדות בהדרגה וללא לחץ". הנשים הישוו את המסגרת למקומות לימוד אחרים שמרחפים וסוחפים מדי. המסגרת מתוארת כמקום לימוד אשר ניתן לסווגו לשני סוגים עיקריים. ראשית, מקום לימוד הנענה לצרכים האינטלקטואליים של הנשים. ציטוטים: "הלימודים מצויינים, אני רושמת הכל בהרצאות". "אני מעדיפה הרצאות לוגיות ולא שיח בין חברים. קיבלתי תשובות, ידע ו'גירוי אינטלקטואלי'". "שיעורי מיסטיקה ורבניות צדקניות, דחו אותי". "סה"כ תחומי ההתענינות של הנשים הם השקפה (פילוסופיה), הלכה וטקסטים עם פרשנות. סיווג נוסף שניתן למסגרת הוא מקום המתווה דרך חיים מעשית. ציטוטים: "לומדים מה נכון או לא נכון"; "החיים מסודרים עפ"י סדר עדיפויות". הישום והמעשה פעמים הם כתוצאה מלימוד ההלכה עצמה, ופעמים מתוך תצפית על התנהגות אחרים. נשים אלו אמנם זקוקות למקום לימודים ברמה שכלית גבוהה, אך עיקר הדגש הוא הישום המעשי. ציטוטים: "למדתי לקבל את העובדה שאומרים לי

מה לעשות". "המקום איפשר לי להשיג את התכלית שלי - להיות דתיה, כאן קיבלתי את הפוליש האחרון". "

תשובות בעלות סגנון מאוזן

בסגנון המאוזן הודגשו האספקטים הנורמליים ומאוזנים של המקום. כאן תואר שילוב אידיאלי בין הלימודים (ברמה התיאורטית והמעשית) ובין היחס החם שניתן ע"י הצוות. נשים אלא תיארן תמונה כללית המשלבת בין השיעורים, ההדרכה המעשית כיצד לנהוג והדאגה למצב האישי שלהן.

סגנון רגשי

אשה אחת תיארה את מסגרת הלימודים במושגים רגשיים דומיננטיים. לדעתה אמנם המסגרת מקנה ידע והכרות עם הדת, אך המשמעות העיקרית של המקום היא האוירה המשפחתית והחום שהוא מקנה. מבחינת המשמעות האישית של המסגרת עבורם, שתי נשים תיארו שהמשמעות העיקרית של מסגרת הלימודים עבורם, היתה רגשית. ציטוטים: "המקום מקנה חום, יש שם אוירה משפחתית". "לעומת רוב הבנות, הדרך שלי רגשית יותר".

סעיף 3: תפקיד החברה

בשאלה זו נעשה נסיון לברר איזה תפקיד מילאה החברה במסגרת לימודית זו, בתהליך החזרה בתשובה של הנשים, אם בכלל. האם החברה שימשה אמצעי לימודי (לימוד בחברותות, אפשרות לישום מעשי) או אמצעי רגשי תמיכתי. האם הקשר היה "דיבור על" (שכלי) או "חוויה את" (רגשי), במטרה שהתשובות שיתקבלו יעידו על צרכים שכליים או רגשיים יותר. 7 נשים תיארו תפקיד שכלי; 4 נשים תיארו תפקיד מאוזן; ו-4 נשים תיארו תפקיד רגשי.

סגנון שכלי

כמעט כל הנשים טענו שהחברה מילאה תפקיד חשוב, יחד עם זאת נמצאו הבדלים איזה סוג תפקידים היא מילאה. התפקיד "הלימודי" תואר כמסגרת המאפשרת לימוד מעשי של התיאוריה שנלמדה. ציטוטים: "חברת הבנות היא מעין קהיליה מצומצמת, שמאפשרת לנסות את הדברים שנלמדו"; "העבודה על המידות ויחס אל אחרים, מתאפשרים רק במסגרת מציאות חברתית". גישת הרב לגבי היחס בין הנשים, הוא למנוע הפעלה של לחץ חברתי אחת על השניה. חלק מהנשים דיווחו על

קשרים לימודיים אשר התבטאו בעיון משותף בחומר הנלמד, אם ע"י למידה של טקסטים בחברותות, או שיחה על הדברים שנלמדו בשיעורים. נשים אלו בדרך-כלל התקשו עם החיים במסגרת חברתית אינטנסיבית, בטענה כי הגיעו למקום במטרה להתקדם ביהדות ולא לפתח קשרים חברתיים.

תשובות בעלות סגנון מאוזן

התיאור המאוזן יותר של תפקיד החברה כלל את האלמנט הלימודי יישומי יחד עם האספקט החווייתי. ציטוט: "החוויה הדתית מלאה יותר ע"י ניגון בצוותא, הישענות על חבר בעת צרה ושמחה, וחוויה משותפת של השבת".

סגנון רגשי

שתי נשים תיארו את תפקיד החברה כמשמעותי ביותר בתהליך החזרה בתשובה שלהן, ברובד חווייתי רגשי. הודגש האספקט החווייתי של הדברים יותר מלימוד יחד על הדברים.

סעיף 4: תפקיד הצוות

השאלה נשאלה לגבי תפקיד הצוות במסגרת החזרה בתשובה של הנשים. האם הקשרים עם הצוות באו לידי ביטוי במישור הלימודי או החווייתי אישי יותר. כלומר - האם הצוות מילא תפקיד של מורה מחנך, או תומך מיעץ. התמונה שהתקבלה לגבי צוות המורים מחולקת כמעט שווה בשווה בין סוגי התפקידים. 7 נשים תיארו תפקיד "יועץ תומך" ו-6 נשים תיארו תפקיד "מורה מחנך".

סגנון שכלי

המורה מחנך - תואר כאדם שניתן לפנות אליו כאשר מתעוררות בעיות כלשהן. הלימוד מתרחש במסגרת השיעורים עצמם, כאשר ניתן לרכוש ידע באמצעות המורה. בנוסף לכך הלמוד מתרחש מחוץ למסגרת השיעורים, ע"י דוגמה אישית ומקור להזדהות עם דמות המורה ואופן החשיבה שלו. ציטוטים: "כאשר התקשיתי עם תחום ההלכה, קיבלתי שיעורים פרטיים מהמורה עד שהבנתי את הרציונל שעומד מאחורי ההלכה". "המורים מלמדים דוקא את הפרטים הקטנים של ההלכה, על מנת שנוכל ליישם אותם באופן מעשי". "היה חשוב לי לרשום בהרצאות, להתווכח, להבין ותו לא".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

התיאור המאוזן כולל את התפקיד הלימודי עיוני של הצוות, ויחד עם זאת את האספקט התמיכתי אישי יותר. ציטוטים: "אמנם זה הרגיע אותי לדעת שהצוות הוא בעל רמה ואינטליגנציה גבוהה, ושזו מערכת שקיימים בה תשובות, אך יחד עם זאת הקשר האישי עם הצוות היה חשוב ביותר!" "

סגנון רגשי

שתי נשים תיארו את הצוות כתומך ומייעץ יותר מאשר מורה מחנך. התפקיד התומך מייעץ של הצוות בא לידי ביטוי בכינויים כגון אלו - ציטוטים: "הורים שניים", "זה כמו משפחה בית". הקשר התמיכתי בא לידי ביטוי בשיחות אישיות וטיפול בבעיות אישיות, קשרים עם המשפחות של הנשים, ודאגה לנוחיות ופרטי פרטים בחיים האישיים של הנשים. ציטוט: "העיקר זה לא כמות הידיעות שרכשתי מהם, אלא הדאגה האישית שקיבלתי מהם".

סעיף 5: מידת הזדהות עם המקום

לאחר תיאור מסגרת הלימודים, נשאל מה מידת ההזדהות של החוזרת בתשובה עם מקום הלימודים שאליו היא משתייכת, האם האשה רואה את עצמה כמתאימה למסגרת הלימודים. שתיים עשרה נשים תיארו הזדהות גבוהה עם מסגרת הלימודים. 3 נשים אמנם תיארו יחס חיובי אל המקום, אך הביעו הזדהות פושרת יותר עם הגישה של המקום. נשים אלו אמנם תיארו את מסגרת הלימודים באור חיובי, אך ניתן לומר שמידת ההזדהות עם המקום פושרת ולא מרובה.

מידת פושרת

אשה אחת תיארה את מסגרת הלימודים כשלב אחרון בחזרה - לאחר שעברה את עיקר התהליך קודם לכן. הקשר העיקרי שלה נוצר עם רב ורבנית מחוץ למקום - אשר אתם יצרה קשרים כמו עם משפחה. שתי נשים הצביעו על ההבדל שקיים ביניהם ובין שאר הבנות שלומדות במסגרת. ציטוטים: "אני מאוד לא אופיינית למקום. רובם נשים אינטלקטואליות. אמנם אני נהנית מלימודים ברמה גבוהה, אך הדרך שלי היא רגשית". יחד עם זאת, שתי הנשים נהנו מהיציבות והאיזון שהמקום מקנה. אחת מהנשים הללו סיפרה שהמקום אף פעם לא סיפק אותה והיא נמשכה לחסידות. ציטוט: "הייתי הולכת לשמוע שיעורים נוספים ולקרוא חוברות

אחרות, אפילו שהיה אסור. לדעתי חשוב להתחיל בדרך הליטאית, מכיון שהיא פחות קיצונית. האיזון חשוב בתחילת הדרך. אחר-כך אפשר להמשיך לכיוון חסידי". האשה השניה תיארה את הקשיים שהעמידו בפניה הרבנים להתקבל אל מסגרת הלימודים. היא לא ידעה להסביר מדוע, אך הרבנים לא רצו לקבל אותה, ייעצו לה ללמוד במקום אשר יתאים לה יותר, ורק לאחר הפעלת לחץ מצידה, קיבלו אותה.

ג. גישה אל הדת כיום באופן כללי

השאלות בפרק זה משקפות את ההתייחסות הנוכחית אל תהליך החזרה בתשובה.

סעיף 1: השינוי שחל בחיים

בשאלה זו נשאל מה השינוי העקרי שחל עקב המעבר מאורח חיים חלוני לאורח חיים דתי. הסיווג נעשה עפ"י שינוי בעל אפיונים "שכליים" יותר או "רגשיים" יותר. 10 נשים תיארו את השינוי שחל בחייהם ע"י אפיונים "שכליים"; 4 נשים תיארו אפיונים רגשיים; ואשה אחת תיארה את השינוי באופן מאוזן.

סגנון שכלי

הנשים תיארו שמצאו תכלית לחייהם. הם קיבלו תשובות, ידע, אמת, יציבות ומוחלטות. כעת הן יודעות איך נכון להיות. ציטוטים: "קודם הייתי מבולבלת, לא היה ברור לי מה עלי לעשות. כעת רכשתי עמדה כלפי העולם, אורח חיים שבו לא אני היא הקובעת, אלא הא-ל אומר לי איך לנהוג". "קיבלתי כלים נכונים איך להיות אדם טוב יותר". קודם לכן תואר מצב של תלישות וכעת הנחה על הקרקע בתוך המציאות. "הכל מוחלט משמים, זה יותר קל כך". "על-ידי השוואה לחיים החילוניים, ניתן להסיק שאורח החיים היהודי הוא הנכון". "שם זה זבל". "בחילוניות אין גבולות מה הכיוון בחיים. זה רע לחיות לפי הרגש, אלא צריך לחיות עפ"י מה שנכון".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

אשה אחת תיארה שמצאה ביהדות שינוי בשני מישורים שונים. היא קיבלה כיוון והכוונה מהתורה, ויחד עם זאת היא רכשה שלווה ובטחון פנימיים. לפעמים

נתקבלו תשובות כלליות שניתן לשייך אותם לסגנון שכלי ורגשי כאחד - כגון "מצאתי תכלית בחיים" או "מצאתי את החיים עצמם".

סגנון רגשי

4 נשים תיארו שהשינוי שחל בחיים שלהם הוא במישור הרגשי. ציטוטים: "בחתונה דתית יש שמחה אמיתית, יש אוירה מיוחדת של קדושה". "יש כאן משמעות, אושר בעיניים של אנשים. אושר - מלשון אישור פנימי שזו אמת". אשה אחת תיארה את התחושה שהיא אינה לבד.

סעיף 2: גורם עיקרי ש"משכנע" לקבל את הדת כיום

שאלה זו מבררת על מה מבססות הנשים את החלטותיהן לקבל על עצמן אורח חיים דתי, מה אומר להן שזו הדרך. הסיווג נעשה עפ"י גורמי שכנוע שכליים או רגשיים יותר. 10 נשים תיארו גורם משכנע שכלי; 3 נשים תיארו גורם משכנע רגשי; ושתי נשים תיארו גורם משכנע מאוזן.

סגנון שכלי

את השכנוע "השכלי" ניתן לסווג לשני סעיפים עיקריים. סוג אחד מתייחס לאספקטים הלוגיים שקיימים ביהדות. ציטוטים: "כל שכל ישר יבין שהתורה היא נעלה." "בתחילה היתה לי עקשנות לבדוק כל דבר. לאחר מכן גיליתי שניתן לסמוך על רש"י (פרשן לתורה) כמו שניתן לסמוך על רופאים בתחום הרפואה." "אין מקרה בעולם, הכל מתוכנן מראש ומעיד על בורא עולם. קשה לסתור לוגית את היהדות!" סוג אחר של שכנוע מתבסס על תצפית על המציאות. (גם כאן השכנוע נובע מהבנה, אך פחות במישור העיוני, ויותר במישור המעשי מציאותי). ציטוטים: "אני בוחנת את הדברים במציאות ואני רואה שזה עובד". "מתוך התבוננות על העולם מגיעים למסקנה שיש בורא עולם". נמצא שהקיום המעשי של התורה מוכיח שניתן ליישם אותה, ואין כאן רק דיבורים בעלמא.

תשובות בעלות סגנון מאוזן

שתי נשים תיארו שכנוע מאוזן יותר, באשר הם הביעו הסתייגות משכנוע שכלי בלעדי. לדעתם, על מנת להשתכנע שכלית באמיתות התורה, צריך רצון מלכתחילה. ציטוט: "אמונה היתה לי תמיד".

סגנון רגשי

הגורם העיקרי שמשכנע ללכת אחר הדת תואר ע"י 3 נשים כמשהו שלא ניתן להגדיר אותו באופן מילולי. ציטוטים: "משהו פנימי אומר שזו הדרך, האינטואיציה." "אני לא טיפוס מדעי ולכן האספקט המדעי לא מעניין אותי". "ראיתי שהדברים הם לא סתם. קיימת השגחה פרטית וזה מביא לאמונה".

סעיף 3: אילו אספקטים בדת היה קל יותר לקבל

שאלה זו מתייחסת לתקופה שבה הנשים כבר החלו לקיים תורה ומצוות - אילו אספקטים בדת היו קלים יותר לקבל. פעמים הנשים הגדירו ביתר קלות מה היו האספקטים הקשים, ובאופן עקיף ניתן היה להסיק מכך מה היו האספקטים הקלים. 11 נשים תיארו אספקטים שכליים שהיו קלים; 2 נשים תיארו אספקטים מאוזנים; ו-2 נשים תיארו אספקטים רגשיים.

סגנון שכלי

התשובות "השכליות" שנתקבלו כללו בדרך-כלל את האספקט הלימודי עיוני. המחשבה, ההתפלספות והרעיונות שביהדות נתקבלו ביתר קלות. המשיכה אחר האספקט השכלתני השפיע על הנשים בשני אופנים עיקריים. חלק מהנשים נמנע מלקיים את ההלכה המעשית עד שהיא תובן ותופנם באופן מספק. ציטוט: "מלבד הברכות שנאמרות על האוכל שאוכלים, שהסיבה לכך היתה מובנת לי (הודיה לא-ל), מה פתאום אתחיל לקיים מצוות?". חלק מהנשים קיבלו על עצמם את ההלכה המעשית בד בבד עם ההבנה השכלית של היהדות. מספר נשים תכף לאחר הסמינר, החלו לשמור שבת וכשרות. ציטוטים: "ברגע שידעתי, עשיתי". "למרות שהתקשיתי בקיום המצוות, השכל חייב". במקרה האחרון, למרות קשיים עם האספקט המעשי, היה הכרח לקבלו על סמך שכנוע שכלי.

כמעט כל הנשים תיארו קושי עם התפילה. ציטוטים: "הרגשתי שאני מתפללת לקיר". "התפילה היתה מצחיקה עבורי". על מנת להתפלל, זקוקים לאמונה אשר פעמים רבות לא היתה קיימת, למרות השכנוע באמיתות הדברים.

תשובות בעלות סגנון מאוזן

נשים אלו תיארו הן את הרובד השכלי עיוני והן את התחושה החיובית שהתעוררה.

סגנון רגשי

שתי נשים תיארו אספקטים רגשיים שהיה קל יותר לקבלם עם הכניסה אל העולם הדתי. שתיהן העידו כי השמירה על הלכות (קיום מעשי) היתה קשה יותר, וכל הנוגע לאמונה והרגשה היה קל יותר. ציטוטים: "רק מה שהרגשתי, עשיתי. למשל קריאת שמע ותפילה הלך קל יותר (קריאת שמע - היה מוכר מהסרטים). המהלך לא היה הגיוני. לדוגמא, התחלתי לשמור שבת, אך עדיין הייתי אוכלת אוכל שבושל בשבת ע"י אמא. שמירת שבת היתה קשה - כי רציתי ללכת לים ושמירת כשרות היתה קשה כי רציתי אחרי כל ארוחה לשתות נס קפה עם חלב (גם אחרי בשר)". "הקושי היה להחליט לעשות".

סעיף 4: מה חסר לעולם החילוני

שאלה זו מבררת מה לדעתן של הנשים חסר לחילוניים, לעומת מה שהנשים כן מצאו בדת. התשובות סווגו לחוסר שכלי וחוסר רגשי יותר. 13 נשים תיארו את החוסר שיש לעולם החילוני במושגים שכליים; אשה אחת תיארה אותו במושגים מאוזנים; ואשה אחת תיארה את החוסר במושגים רגשיים.

סגנון שכלי

החוסר במושגים שכליים, תואר כחוסר של תוכן, משמעות, יסוד, מטרה, ידע ותכלית בחיים. החברה החילונית מתוארת כהרסנית, כאשר האנשים שם הולכים לאיבוד. ציטוטים: "מה יש לחילוני לעשות בחיים?". "מכיון שאין כיוון, הדרך מחילונית לשגעון היא קצרה." "חסר להם העיקר שבחיים בזמן שיש להם רק את הרקע." נשים אחרות תיארו את החוסר במושגים ספציפיים יותר: ציטוטים: "לחילוניים חסרים התורה, הא-ל, הידע וההוכחות שמובילים לאמונה". "חסר להם אורח חיים נכון, האדם זקוק לערכים ואכולות אשר ירסנו אותו". "מכיון שאין מוחלטות, אין נקודת התייחסות בלעדית אשר ניתן להשוות אליה ולבחון את החיים על פיה".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

החוסר שתואר במושגים מאוזנים תואר כחוסר של תוכן, המוביל לתחושת ריקנות בחיים. חסר משהו פנימי אצל החילוניים.

סגנון רגשי

אשה אחת תיארה חוסר בעל איפיונים רגשיים יותר. היא תיארה שחסר לחילוניים את החיים עצמם. ציטוט: "חסרים להם החיות, התענוג והאושר שבחיים".

המסגרת החסידית

תחילה יוצג הסגנון הרגשי, לאחר מכן תשובות בעלות סגנון מאוזן, ולבסוף הסגנון השכלי.

הסגנון הרגשי

במסגרת החסידית מרבית התשובות שנתקבלו הם בעלות סגנון רגשי, ועל כן הוא יוצג ראשון. נמצאה התאמה כללית בין התשובות השונות של הנשים אשר תיארו סגנון חזרה בתשובה רגשי. (כלומר התקבל אצלן סגנון חזרה בתשובה עקבי רגשי).

הסגנון המאוזן

לא התקבל סגנון מאוזן באופן עקבי לאורך כל התשובות אצל אף אשה, אלא התקבלו מספר תשובות בודדות אצל חלק מהנשים, בעלות סגנון מאוזן. הסגנון המאוזן משקף נטיה שווה לסגנון השכלי ורגשי. (שילוב של שתי הנטיות או פשרה ביניהם). לשאלות מסוימות לא התקבלו כלל תשובות בעלות סגנון מאוזן. הסגנון השכלי.

במסגרת החסידית נתקבלה תמונה של סגנון חזרה שכלי ע"י 3 נשים בעיקר. יש לציין כי הסגנון השכלי בא לידי ביטוי בחלק מהסעיפים בלבד, ולא לגבי כל הנושאים שהועלו בראיון. נשים בעלות סגנון שכלי במסגרת החסידית הן מיעוט יוצא דופן.

א. תהליך החזרה בתשובהסעיף 1: התחלת החזרה בתשובה

12 נשים תיארו סגנון התחלת חזרה רגשי; אשה אחת תיארה התחלה בעלת סגנון

מאוזן; ושתי נשים תיארו התחלה שכלית.

סגנון רגשי

בסגנון הרגשי, נשים רבות תיארו מצב נפשי מסויים אשר דחף לחיפוש אחר הדת. המצב הנפשי תואר כריקנות, שעמום, חוסר ענין בחיים וחוסר תכלית. ציטוטים: "הייתי במצב של קריאה נואשת לעזרה". "הייתי יוצאת להרים או למרעה בלילות וצועקת - איפה התכלית". "הייתי שואלת את עצמי - איך זה שאין אף אדם שמח בקיבוץ". חלק מהתיאורים היו כתוצאה מסיטואציה ספציפית, כגון מוות של הורה, משבר חברתי, פרידה מחבר וסכסוכים בין הורים. חלק אחר של הנשים תיארו את המצב כמצב נפשי כללי. החיפוש אחר פתרון למצוקה תואר כחיפוש אחר רוחניות, כצמאון של הנשמה. פעמים רבות קודם המפגש עם הדת, היה מפגש עם כתות או קבוצות רוחניות אחרות. ציטוטים: "הייתי חלק מקבוצה שחיפשה אחר הרוחניות, אך אף פעם לא הבנתי מה אומרים שם". "פניתי אל כת הודית אשר דגלה בפרישה מעסקי העולם הזה". אשה אחת היתה חלק מקבוצה דרום-אמריקאית אשר חיפשה "אורות". אחרת בילתה בהודו, ונשאלה שם האם היא מכירה את היהדות, מאחר והיא עצמה יהודיה. לפתע התעוררו אצלה געגועים לירושלים, וכך היא הגיעה אל משפחה דתית בירושלים.

המפגש עצמו עם היהדות נעשה במספר אופנים. חלק מהנשים הגיע אל המכון לחקר הקבלה. ציטוטים: "במכון נפגשתי באור של היהדות. לא הייתי זקוקה לשכנועים". "אמרו לי במכון שהא-ל אוהב את אדם ופרצתי בבכי". "רציתי למות, הרגשתי חוס ואור בלב ורציתי לבלוע את הכל מהר. האמנתי למרצים, מכיון שלא היתה להם תועלת אישית ושום כוונה רעה". חלק אחר הגיע בתחילה אל מסגרות לימוד לחוזרים בתשובה בעלי גישה "יבשה", אך הרגישו חוסר סיפוק. ועל כן התגלגלו למקומות אחרים. פעמים המפגש נעשה ע"י דמות משמעותית שהכירו. ציטוטים: "הגיעו אלי הביתה מספר תלמידי ישיבה, על מנת למכור סיפורי חסידים". "כשישבתי שבעה, לאחר מות אבי, הגיע קרוב משפחה חרדי. "הדברים של הרבנית נאמרו בנועם, כמו לתת לטיפה חמה". הרבנית אמרה שאמונה מגיעה על ידי תפילה ובקשה ולא ע"י לימוד". "אחת מהקבוצה הרוחנית שלנו חזרה בתשובה. היא נכנסה לי ללב, ורצתי אחריה עד לי-ס. ראיתי אור בדרך". "המרצה בצבא

דיבר על מוסר וערכים. האחריות מוטלת על האדם עצמו ואין לו רשות להטיל את האשמה על אחרים (תמיד נסיתי לרחם על עצמי ולהרגיש מסכנה). ההרצאה הרשימה אותי חזק". "ראיתי אשה מניקה ומה זה ריקוד אמיתי אצל החסידים האלו, כל אלו עוררו אצלי תחושות של טוהר ואותנטיות". "הושפתי מאמי, שאמנם לא אשה דתיה, אך בעלת חסד". "ראיתי אור בסמטאות של מאה שערים". "עבדתי עם ילד אוטיסט, וכאשר יצאתי איתו לטייל בחוץ בהרים, הוא היה נרגע. ידעתי שיש נשמות לאנשים וזה השפיע עלי".

חלק מהנשים תיארו ספרות מסויימת שמילאה תפקיד משמעותי בתחילת החזרה שלהם. מבין הספרים שהוזכרו הם ספרי מוסר וסיפורי חסידים. ציטוטים: "קראתי שאדם יכול להיוולד מחדש בכל רגע. ניתן להציל כל אדם, כולל את המסכן והחולה". "כשהתחלתי ללמוד הרגשתי שאני לומדת דברים מוכרים, שחזרתי הביתה". "עבדתי אצל רופא שיניים שהיה מספר סיפורי צדיקים". "פתחתי את ספר קוהלת והיתה לי חוויה חזקה".

נושא מרכזי שהועלה בסגנון החזרה הרגשי היה האספקט הלא מובן והלא מוסבר של התהליך. ציטוטים: "ההתעוררות שלי אל הדת היתה פתאומית, ללא סיבה הגיונית". "פתאום סיפרו על החסידות בטלוויזיה". מספר נשים דיווחו על חלומות שמילאו תפקיד חשוב בחזרה בתשובה. ציטוטים: "חלמתי על בכי וידעתי שאני רוצה את הדת". "היה לי חלום בצעירותי שהיווה עבורי סימן שעלי לחזור בתשובה. חלמתי על אחרית הימים". "המפלט מהכת ההודית קרה בדרך נס. עזבתי ברגע של בלבול, והשמים נפתחו". אשה אחת סיפרה שהחזרה שלה קרתה ביום אחד, בדרך נס. אך הרבנים אמרו לה לא לדבר על הנושא, אחרת הנס עלול להלקח ממנה. (גישה זו של האשה גרמה לקשיים רבים במשך הראיון. היא טענה שאם היתה משוחחת עם חילוניים ורואה בכך כלי עזר לחזרה בתשובה שלהם, היתה מספרת על החוויה שלה יותר ברצון). הדת תוארה כמספקת אור וחמימות. ציטוטים: "היהדות היתה מפלט עבורי מהכת ההודית". "קודם היה לי משעמם, וכעת קבלתי חיות ושמחה".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

אשה אחת תיארה תיאור מאוזן של תחילת החזרה, שהוא שילוב של שתי הנטיות יחד.

מצד אחד היא חיפשה טעם נעים בחייה. בד בבד עם רובד זה של תחילת החזרה, היא מצאה הוכחות שכליות אשר קירבו אותה אל היהדות. היא קראה מאמרים על נבואות שניבאו הנביאים ואכן התגשמו, וחוברת על המסתורין של לשון הקודש.

סגנון שכלי

שתי נשים תיארו התחלת חזרה בסגנון שכלי יותר, הבא לידי ביטוי במישור המחשבתי, ע"י שאלת שאלות מהותיות. ציטוט: "רציתי הסבר לחיים מהלידה ועד המוות; זה נבע מתוך הכרה פנימית, ששקר הוא דע. הייתי צריכה לברר מה זה להיות יהודיה, וכן מה משמעות השואה כיהודיה". האשה השניה מיקדה את השאלות שלה סביב המקור השולט בעולם. ציטוט: "שאלתי שאלות מי שולט, איפה החוק והמוסר". הדמויות שהשפיעו בהתחלה תוארו כדמות חכמה וחושבת. ציטוט: "הכרתי אדם שחזר בתשובה. היתה לו מחשבה ישרה, חריפה וכנה. הוא הציג הוכחה הסטורית אשר הוכיחה לי שאין מקרה והתורה הגיונית".

סעיף 2: החזרה

13 נשים תיארו סגנון חזרה רגשי; ושתי נשים תיארו סגנון חזרה שכלי.

סגנון רגשי

תיאור הסגנון הרגשי של החזרה תואר כתופעה שלא ניתן להבין אותה עפ"י השכל הישר. החזרה נעשתה עפ"י הרגשה, אמונה ורצון. האמונה היא מעל השכל והרגש, היא "שכל גבוה". הכל נעשה עפ"י הארה אחת גדולה. ציטוטים: "באתי ככלי מוכן". "נעשה לי חסד. הא-ל עשה לי את הכל בחזרה שלי". "עשיתי זאת בריחוף, לפתע מצאתי את עצמי ביהדות". "א"א לחזור באופן שכלי, אלא עפ"י זכות. הא-ל הוא ששיחרר אותי מהצבא". "המצפון עבד, משהו מבפנים אמר לי שלא טוב לאכול ביום כיפור".

החיפוש מתואר כחיפוש אחר אוכל לנשמה והרגשה טובה. ציטוטים: "חיפשתי דרך להתמלאות, מענה לנפש, רוחניות וחיות". "רציתי להרגיש מתיקות. למצוא עומק פנימי". "היתה לי נטיה למיסטיקה". "חיפשתי מקום שהנשמה תהיה שם בבית - אמת, כוונה ורוחניות".

תוארו מס' אלמנטים ביהדות אשר היו משמעותיים לגבי החזרה בתשובה. הרובד הפנימי-מיסטי-רוחני דיבר אל ליבן של נשים רבות. ציטוט: "בשבת

הראשונה שביליתי בירושלים, ראיתי הרבה אור וקדושה. הנשמה יודעת מה היא צריכה". חלק מהנשים תיארו את הרוחניות ופנימיות שמצאו, בהשוואה לתועלת של לימוד שכלי. ציטוטים: "זה כמו ההבדל בין מרק קר ומרק חם. הלימוד החיצוני הוא כמו מרק קר, והפנימי זה המרק החם. זה לא בא מתוך ידע והבנה, אלא כמו שמריחים ריח של שמן שמועבר מכלי לכלי. היתה הרגשה שיש פה אמת". "לא הייתי זקוקה לשכנוע שכלי, אלא נמשכתי אחר האור שבשבת. "הרגשתי התנתקות. לא הבנתי איך אנשים ממשיכים ליסוע באוטובוס". "הייתי לבד בפנימיה של האוניברסיטה ביום שישי בערב, והרגשתי התעלות רוחנית - משהו באויר. התביישתי לאכול".

העידוד והתחושות החיוביות שהתעוררו, מילאו תפקיד קרדינלי בחזרה של הנשים. התחושות התעוררו בדרכים מגוונות אשר יתוארו להלן: ראשית, ההשגחה הפרטית של הא-ל גרמה לקרבה. ציטוטים: "הדברים שבינך ובין קונך הם כל-כך יפים, ממש אוצר". "פרצתי בבכי שאמרו לי שהא-ל אוהב אותי". "זה כמו להשען על אבא". "הייתי נפגעת אישית כששמעתי שיעורים באוניברסיטה אשר סתרו את קיומו של הא-ל". מצוות ואמונות יהודיות מסוימות עוררו הרגשה טובה: ציטוטים: "נרות שבת והניקיון של השבת נתנו לי הרגשת טוהר". "מצאתי שהתבודדות ביערות ובשדות היא שחיצקה אותי בעיקר". "צניעות הגוף והפסקת העישון הביאו לתענוג". "הרגשתי שהיהדות מוליכה לחיים, והכתות האחרות למות". "התרשמתי מאהבת ישראל ושלוש בית שפגשתי. למדתי לשבור את הקנאה וזה היה לי טוב מאוד". התפילה תוארה כאחד האמצעים המחזקים ביותר. ציטוטים: "בתפילה יש תקווה לישועה. אפילו את הקושי להתפלל ניתן לומר בתפילה". "הייתי עושה מרטונים לכותל. הייתי מתכופפת בכל ברכה והרגשתי שהא-ל שמח מהכפיפות שלי". "הייתי הולכת לקברי צדיקים להתפלל. זה דבר נפלא". "קיבלתי כלים להתמודד עם קשיים". "החזרה שלי היתה עם מאבקים, התעודדתי שאפילו ביאוש יש דרך לפתרון". "למדתי שהחוזר בתשובה מגיע בסוף לדרגה הכי גבוהה". "פעם ב-3:00 בבוקר הייתי זקוקה לעזרה. ראיתי את הגורו עומד לפני ונמשכתי לחזור לכת הוודית. הסבלנות וההסברים שקיבלתי מהרב - היו כמו תרופה למחלה. בהתחלה הייתי כל-כך מפוחדת שרציתי לשבת בפיינה

ולאכול אורז". חלק מהנשים סיפרו על ספרים אשר עזרו להם בחזרה שלהם: בעיקר סיפורי צדיקים וספרים מיסטיים בקבלה. ציטוטים: "חז"ל (חכמי המשנה והתלמוד) היו בשבילי דמות יציבה וסמכותית לאורך כל הדרך - דמות נותנת ומנחה". כשקראתי את ספר בראשית וקהלת, קראתי ובכיתי, הצטערתי על החטאים שלי ותקנתי אותם ע"י צום. הסיפורים כתובים בטהרה, כמובן שהם יכנסו ללב". לעומת זאת, ההבנה השכלית תוארה כשולית או לא קיימת בתהליך החזרה. ציטוטים: "החזרה שלי היתה בלי שאלות - כיצד אעז לערער על הסמכות של חז"ל?" "לא בדקתי בספרים - רק שמעתי וזה ישר השפיע עלי". "הסיפורים של הרב פוצצו את המוח, היה אור". חלק אמנם היו זקוקות להבנה של הדברים, אך לדעתם החזרה נעשתה עפ"י משיכה רגשית או מיסטית.

חלק גדול של הנשים התגלגל ממקום לימוד אחד לאחר עד שנמצאה המנוחה והנחלה. נמצא שבתחילה הנשים הגיעו למקומות לימוד ליטאיים, והרגישו חוסר סיפוק מסויים. הגישה הליטאית תוארה כמקנה מושגים מופשטים, בלי אפשרות ליישם את הדברים באופן אישי. ציטוטים: "במקום הראשון הראו לי את הטכניקה של הדברים"; "השיעורים שם היו יבשים. חיפשתי מקום שהנשמה תהיה שם בבית". אחד האלמנטים הקרדינליים שהיו חסרים לנשים במקומות לימוד אחרים ושנמצאו במקום החסידי הנוכחי, הוא האלמנט האישי. ציטוטים: "היה לי חשוב למצוא כיצד האני שלי משתלב עם כל זה. בחסידות מצאתי את האספקט האישי". "רציתי ללכת אחר מה שאני אוהבת". לימודים אבסטרקטיים לא סיפקו את הנשים, אלא פרקטיקה אישית אינדיבידואלית.

סגנון שכלי

שתי נשים תיארו חזרה בעלת סגנון שכלי יותר. שתי הנשים התרשמו מהחכמה שביהדות. ציטוטים: "הייתי זקוקה ללמוד ולהשתכנע"; "הבנתי שיד אנושית לא יצרה את התורה - שהרי טמונים בה גימטריות וסודות"; "היה לי חשוב להבין למה שנאתי קודם לכן את הדת? על מה מסתמכת החילוניות הציונית שממנה צמחתי? כעסתי שביזו את הדת, שהרי יש בה חכמה". יחד עם זאת, הנשים הביעו הסתייגות מסוימת מהדרך השכלית; האחת טענה שהרגישה חוסר סיפוק של הנפש מהלימוד "היבש", והשניה טענה שבעצם לא ניתן להבין את היהדות וצריכים פשוט לקפוץ

למים ולקיים אותה - "נעשה ונשמע".

סעיף 3: קצב החזרה בתשובה

8 נשים תיארו חזרה הדרגתית; 5 נשים תיארו חזרה פתאומית; ו-2 נשים תיארו סגנון מאוזן.

סגנון רגשי

בחלק זה תואר הסגנון הרגשי - הכולל הדרגתי-רגשי ופתאומי-רגשי. בסגנון הרגשי פתאומי, בדרך-כלל ניתן להצביע על נקודת מפנה מסויימת, אשר גרמה לחזרה באופן פתאומי. ציטוטים: "היה לי יום של נס. הלהיטות שלי היתה דחופה". "הרגשתי שינוי עז מתחולל בתוכי. רצייתי לבלוע מהר". מספר נשים תיארו את נקודת המפנה כקשורה לשבת באופן ספציפי. ציטוטים: "התארחתי בשבת אצל משפחה חסידית וראיתי אור וקדושה". "הייתי ביטרות של הקיבוץ והחלטתי על דעת עצמי לשמור שבת. זרקתי את בגדי החול וזהו". "אמנם לא אמרו לי להתחיל לשמור שבת, אך התחלתי לשמור, פחדתי שאחרת יקרה לי משהו". אשה אחת ספרה על תפנית חדה לאחר מות אמה. ציטוט: "חייתי קודם בשעמום וריקנות באילת. אמי נפטרה באופן פתאומי, וכך חזרתי פתאום בתשובה". פעמים לאחר שהתרחש המפנה הפתאומי, התהליך התפתח באופן הדרגתי. ציטוט: "בהתחלה נחתתי כמו על ירח. אח"כ התקדמתי אט-אט, בלי לחץ".

הסגנון הרגשי הדרגתי תואר כהתפתחות שבה הנשמה מחפשת את מקומה, שהדברים יבואו מבפנים. ציטוטים: "התקדמתי לאט, במתיקות וברי מאמץ". "ההשגחה הפרטית הובילה אותי אט-אט אל האמונה והאור". "אם היו לוחצים עלי הייתי בורחת". מספר נשים טענו שהחזרה היא מעל הזמן. ציטוטים: "התשובה של היהודי מתחילה מהרגע שהאדם נולד. היהודי יודע שהוא יהודי כל הזמן".

סגנון שכלי

3 נשים תיארו חזרה הדרגתית הנוטה לשכלית, כל אחת בעלת איפיונים שונים. אשה אחת תיארה חיפוש איטי ומייגע. ציטוט: "זה היה צריך להסתדר אצלי מכל הבחינות. אסור היה לי לתפוס אפילו תחום אחד ששם יש טעות". אשה שניה תיארה תהליך הדרגתי, מכיון שהרגישה שהחיפוש נמשך מגיל צעיר מאוד. ציטוט: "אפילו בגן התחפשתי לדתיה". האשה השלישית תיארה תהליך הדרגתי שכפתה על

עצמה. ציטוט: "באופן טבעי, הנסיה שלי היתה לרוץ קדימה מהר. אך הפעם לא רציתי לטעות. אילצתי את עצמי להכנס אמ-אמ".

סעיף 4: משברים - קשיים שהתעוררו

11 נשים תיארו קשיים בעלי אופי רגשי יותר; אשה אחת תיארה קשיים מאוזנים; ו-3 נשים תיארו קשיים בעלי אופי שכלי יותר.

סגנון רגשי

הנשים תיארו סוגים שונים של קשיים רגשיים. אחד המחסומים הרגשיים מפני החזרה, היו לגבי התמונה שהיהדות שיקפה - סגירות ופרימיטיביות. ציטוטים: "ברחתי מפני היהדות, רציתי לראות את העולם". "אמנם ידעתי שזה זה, אך פחדתי וכל הזמן תירצתי לעצמי למה לא לחזור". "ראיתי בפני צמצום - אנשים בלבוש שחור". הצד השני של המטבע, היה הקושי להיפרד מהעולם החילוני שהנשים השתייכו אליו. ציטוטים: "קשה לשבור את הטבע שלך, לעזוב את החינוך שגדלת בו". "לא האמנתי שאפסיק אי פעם לרקוד בחברה ולעשן". "אפילו שכבר לבשתי חצאית, הייתי עוברת ומציצה בבתי קפה שפעם ישבתי בהם. זה היה פשוט קושי להשתלט על היצר הרע". "המלחמה היתה לעזוב את הנפש הקודמת". מספר נשים תיארו קשיים של התמודדות עם החברה ומשפחה. לעומת זאת אשה אחת סיפרה שהקשיים עם המשפחה דוקא חיזקו אותה. קושי נוסף שתואר, היה הקושי להתחייב לעצם המעשה. ציטוטים: "היתה לי נסיה לריחוף, ולכן היה לי קשה להתחייב למעשה". "ההלכה המעשית היתה בשבילי עול". הקושי ליישם את היהדות באופן מעשי נבע מכמה גורמים. חלק מהנשים הגיעו בתחילה למקומות לימוד שהיו יבשים מדי לטעמם. ציטוטים: "רציתי את העומק והסוד של הדברים, ולא קיבלתי אותם". "הרבנים שפגשתי בתחילה הטיפו להגיע לרמה מוסרית שלא ניתן היה להשיגה, וזה הכניס לדכאון". נשים אחרות חשו שיתוק בהשפעת ההתעלות הרוחנית. ציטוטים: "היה שם אור רב מדי". "הרגשתי שאני מתערערת מבחינה נפשית". "היתה התלהבות יתר. כמו הסתנוורות של ילד קטן שאומר, 'אמא שלי הכי נהדרת'".

סגנון שכלי

3 נשים תיארו סוג קשיים שכלי יותר במפגש הראשון עם הדת, הכולל שאלות

וספקות לגבי אמיתות הדת. ציטוטים: "רצייתי להשתכנע שהא-ל נתן את התורה".
 "הבנות נתנו לי הרגשה שאני כופרת, אך הרגשתי שאני רוצה לדעת עוד, זה לא
 היה לי מספיק". אשה אחת נקרעה בין האמת של הכת ההודית לאמת של היהדות.
 ציטוט: "היו לי שאלות - למה ספגנות זה לא טוב? מים חמים ומיטה נראו לי
 כפינוק מיותר, הנוגד את הרוחניות. איך יהודי יכול לאכול בשר, ולהאמין
 בקרבנות? לא ידעתי איפה נכון יותר". יש לציין שהתחום שהעסיק את הנשים
 האלו הוא ברובד הרוחני, למרות שסגנון הקשיים הוא שכלי.

ב. מסגרת לימודים

סעיף 1-2: תיאור כללי ומשמעות אישית של מסגרת הלימודים

13 נשים תיארו את מסגרת הלימודים במושגים רגשיים, הן בתיאור הכללי והן
 במשמעות האישית. (שני הסעיפים יוצגו יחד מאחר ונתקבלו תשובות משותפות).
 אשה אחת תיארה את המסגרת באופן כללי, בסגנון מאוזן, ואישה אחת תיארה את
 המשמעות האישית של המסגרת עבודה, בסגנון מאוזן.

סגנון רגשי

הנשים תיארו מה הן המטרות שאליהן מכוונת הכת החסידית. מדובר בהשגה של אמת
 פנימית. מגיעים אל האמת דוקא ע"י הפשטות והכנות. ציטוטים: "לומר
 תהילים בלי להבין". מדובר פה על מדור הנשמה". "השעורים הם כמו גן עדן -
 הכי גבוהים, ויחד עם זאת הכי פשוטים". "הספרים מאירים את הנשמה, מאחר
 ויש בהם משהו עתיק". "כתוב שתכלית הידיעה היא לא לדעת". "לנשמה יש
 תחרות עם הגוף, היא שואפת למה שמעבר למציאות". "ההתחדשות היא צורך בסיסי
 לגדילה. לא ע"י ספה חדשה בסלון, אלא בעזרת כוחות רוחניים". עושים הכל
 למען הא-ל, ולא למען החברה. ציטוטים: "הכל צריך להעשות לשם שמים, אפילו
 לשקר לשם שמים (דוגמא של יעקב אבינו)". "הקשר עם הא-ל זה קשר אל אב". "גם
 הצמחים עובדים את הא-ל. הקשר למבע מביא נועם". הנשים תיארו את השיפור
 שלהן כאדם במסגרת חברתית. העליונות של הא-ל לעומת הקטנות של האדם, בשילוב

עם האמונה ביכולת גדילה של האדם. ציטוטים: "מרגיע אותי שצריך לדון את השני לכף זכות, להשתלט על הכעס". "רק כשמורידים את הגאווה, אז מתחילים להיות אדם". "מעבר לתלמיד חכם, חשוב להיות אדם". "כאשר האדם מתקן את עצמו, מאליו הוא מתקן אחרים. בישיבות הליטאיות - מתקנים אחרים. כאן יש ביקורת עצמית, לא מנסים לתקן את החברה בחוץ".

הדרך להגיע אל הפנימיות היא ע"י פתיחות הלב. ציטוטים: "אמנם אחרים חושבים עלינו שאנחנו משוגעים אך אנחנו נותנים ביטוי למה שבתוכנו". "בלימוד צריך לתת את הלב, בלי הבנה". "במיוחד לאשה זה חשוב לתת ביטוי לרגש". האמצעים להגיע אל "השתפכות הנפש", הם ע"י תפילה והתבודדות. התפילה מתוארת כממלאת תפקיד מכריע. בתפילה פותחים בבכיות, בקשות אישיות וכיסופים. ציטוטים: "כל אדם יכול להתפלל"; "אנחנו מאמינים בתפילה ולא ברופאים"; "ע"י התפילה הדברים נהפכים לפנימיים, לעומת תורת האמנות שבה הדברים נשארים על הנייר". ההתבודדות היא מסגרת ספציפית של התקשרות עם הבורא. רצוי להתבודד פעם ביום במשך שעה, אך יש ערך אפילו לחמש דקות של התבודדות. רצוי להתבודד בטבע. ציטוטים: "ההתבודדות היא כמו שבת באמצע היום - הנק' הפנימית בה מוצאים מנוחת נפש". "ההתבודדות זה לעצור את המוח, לחשוב בשקט".

הנימה החיובית מספקת את הכוח להשתנות ולגדול. הכל יכול להתהפך לטובה, אין יאוש. ציטוטים: "למדו אותי איך להיות שמחה"; "מהשיעורים אני מקבלת חיות לכל השבוע"; "הניגון והריקוד נפלאים. בחתונות, יש תשלובת מיוחדת של כלים, נותנים לנשמה לקפוץ, זה ניגון של הנפש"; אפילו שנמצאים בתחתיות, אין יאוש". "חיפשתי שמחה של ילדה, ומצאתי שמחה והרבה מעבר לזה"; "זה מקום מקלט נהדר". היתה תקופה שהשעורים היו רק שיעורי התחזקות או שיחות אישיות. לצדיק, (האב הרוחני של הכת החסידית) יש תפקיד בהיותו החוט המקשר בין האל-לאדם. ציטוטים: "הצדיק מדבר אל האדם, בדיוק בנקודה שמדברת אליו". הרשע שהולך אחרי צדיק, נחשב לגבוה יותר מצדיק שחושב עצמו לצדיק". "הצדיק בעצמו עבר יסורים ותיקן את עצמו. על כן העצות שלו תקיפות". "אני אוהבת את הדמות של אליהו הנביא. סבא זקן וטוב, שקנאי לא-ל".

תוכן השיעורים הוא צבעוני. לומדים על צדיקים, ניסים וגאולה. ציטוטים:

"יוצאים מהשיעורים עם כוח". "הדעת פתאום נכנסת פנימה. לא תמיד צריך להבין אלא מקבלים משהו ברובד אחר". "זה נמסר ברעמים וברקים!" יש לציין שחלק מהנשים התייחסו לרמה השכלית הגבוהה של השיעור. ציטוטים: "רכשתי ידע ורעיונות שחידדו לי את המוח". "הצד השכלי חשוב לי דוקא מכיון שאני מרחפת כזאת".

הנשים הצביעו על הנימה האישית של השיעור כמעלה גדולה. ציטוטים: "הרבנית מדברת על היום יום. איך להעביר את השבוע". "קיבלתי אישור על מה שאני". "התפילה נהיית טבעית, היא הופכת לחלק מהמחשבות שלך".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

תיאור המסגרת באור מאוזן יותר שילב את שתי הנסיונות. ציטוטים: "כעת קיים איזון נכון בנפש, הרמוניה פנימית". "יש הרגשה פנימית משמעותית, ויחד עם זאת מעודדים כאן חשיבה. בכת ההודית היתה נטייה קיצונית לא לחשוב. פה הלימודים כן חשובים".

סעיף 3: תפקיד החברה

11 נשים תיארו את תפקיד החברה, כתמיכה רגשית חוויתית; 3 נשים תיארו תפקיד חברתי מאוזן; ואשה אחת תיארה תפקיד חברתי לימודי יותר.

סגנון רגשי

התיאור הרגשי יותר, תואר בשני רבדים עיקריים: קשר רגשי כללי בין חברות, וקשר רגשי, בקונטקסט דתי רוחני. הקשר החברתי הכללי בא לידי ביטוי בנתינת תמיכה ושיתוף בין חברות. ציטוטים: "האווירה כאן היא כמו בקרב משפחה! צוחקים הרבה, רוקדים יחד ויש גיבוי. החברה היא אמצעי לפורקן". "הקמנו מסגרת התנדבותית, כאשר פעם בחודש כל אשה תורמת מזמנה". "חשוב לי שיאהבו אותי. זה תורם להרגשה הטובה שלי".

בקונטקסט דתי אחר, הקשר החברתי תואר כחיזוק דתי רוחני. ציטוטים: "אם לא נמצאים ביחד, אין אור". החיזוק מתקבל ע"י תפילה אחת עבור השניה". "הצדיק מצווה שכל יום יהיה שיח חברים".

מספר נשים הביעו רצון לשפר את הקשרים החברתיים שלהם. נראה שהנושא החברתי היה משמעותי עבורן, אך הן נתקלו בקשיים. אחת סיפרה שהיא מתקשה עם

הנושא של הכנסת אורחים. ציטוט: "מאיפה באתי? לא גדלתי עם חינוך כזה. בקושי אני מכניסה אורחים לבית. זה תלוי כמה רקדתי באותו יום". אשה נוספת סיפרה על קשיים שיש לה למצוא חברות. מאז שהיא חזרה בתשובה, היא מרגישה טיפוס יותר סגור.

תשובות בעלות סגנון מאוזן

2 נשים, אשר תיארו תפקיד חברתי מאוזן, לא נתנו לחברה משקל רב - לא מבחינה רגשית חווייתית, ולא מבחינה לימודית. אשה אחת ייחסה לתפקיד החברתי שלוב של התמיכה הרגשית חווייתית, והלימוד המעשי, במסגרת ההתפתחות הדתית.

סגנון שכלי

אשה אחת ציינה שתפקיד החברה היה מינימלי בחזרה שלה, והתפקיד שהיא כן מילאה היה לימודי יותר מאשר רוחני-רגשי. החברה היוותה מערכת מתאימה על מנת "לתרגל את המצוות".

סעיף 4: תפקיד הצוות

14 נשים תיארו את הצוות כממלא תפקיד רגשי נפשי תומך. אשה אחת תיארה את הצוות כבעל תפקיד מורה מלמד (תפקיד שכלי).

סגנון רגשי

התפקיד הרגשי תומך, תואר כמשמעותי בכמה רבדים. (הצוות, במקרה זה, מתייחס אל הרב ורבנית של הישיבה). ציטוטים: "הרבנית הורידה אותי מהריחוף אל הקרקע". "אני מקבלת עצות אישיות מהזוג, למשל איך הבעל יכול וצריך לשמח אותי". "אני סומכת על השיפוט של הרבנית בעיניים עצומות". מסתבר שהזוג מייצג מקור להזדהות (במיוחד הרבנית). ציטוטים: "מכיון שהם מראים גם את הצד הפשוט שלהם, אני מרגישה שניתן להגיע אליהם. הם אנשים פשוטים שעבדו על עצמם"; "אני מעריצה את התכונות של הרבנית כולל שמחה, ענוה, צניעות ורגישות לאנשים". הייעוץ מתואר כמלווה בתמיכה רגשית משמעותית. ציטוטים: "הרב הוא כמו פסיכולוג". "אין בושה או פחד מהם - יש תמיד אל מי לפנות. זה קשר אין סופי"; "ע"י העידוד אפשר להגיע להשגים עצומים"; "כמו אבא ואמא". פן אחר שתואר הוא ברמה בין אישית. ציטוטים: "הרבנית היא לא רק מדריכה, אלא סתם תענוג לדבר איתה. זה כיף. אוהבים אותה, זה קשר נפשי"; "אנחנו באותה

דרגה עם הרבנים, כולנו יחד"; "היא נשמה רעננה".

סגנון שכלי

אשה אחת תיארה את הרבנים כממלאים תפקיד של מורה, ופחות התייחסה לאספקט התמיכתי חברותי.

סעיף 5: מידת הזדהות

12 נשים תיארו הזדהות גבוהה עם מסגרת הלימודים, ו-3 נשים הביעו אמנם יחס חיובי, אך יחד עם הסתייגות כלשהי.

מידת הזדהות פושרת תוארה ע"י אשה אחת כנובעת מהקשיים של דרך זו. הקבוצה החסידית חיה בעוני, והיא אישית מתקשה מבחינה חברתית. היא מרגישה שנהייתה פחות חברותית מאז שהצטרפה לקבוצה, למרות שברמה הפנימית היא מרגישה שלמה ובטוחה עם הדרך.

2 נשים הביעו הזדהות חיובית אך עם נימה של הסתייגות, כאשר הטיעונים שלהם הם שכליים. אשה אחת תיארה הסתייגות מנסיה לגאווותנות. הביטול כלפי הרב, והבטחון שזו הדרך היחידה שנכונה, הינם שליליים בעיניה, שהרי יש לה דעות עצמאיות משל עצמה. יחד עם זאת, כל שאר האמונות של הדרך תרמו לה הרבה, והיא מזדהה ושלמה איתם מאוד. האשה השנייה הסתייגה מלהביע הזדהות מוחלטת עם המקום, מאחר שלא הזדמן לה לבדוק מסגרות אחרות.

ג. גישה אל הדת כיום באופן כללי

סעיף 1: השינוי שחל בחיים

12 נשים תיארו שינוי במושגים רגשיים יותר; ו-3 נשים תיארו שינוי בכיוון מאוזן יותר.

סגנון רגשי

השינוי הרגשי תואר במושגים כוללים, ופרטיים אישיים. השינוי הכללי תואר כמציאת תכלית בחיים ע"י מילוי חוסר רוחני נפשי. ציטוטים: "קודם הייתי תלושה, כעת אני שייכת למשהו נצחי, יש כיוון. אני חלק מקהילה שמגשימה"; "אני כעת בגלגול אחר. גיליתי שלעבור קשיים זו הדרך האמיתית". השינוי התוך

אישי תואר כמעבר מצער ויסורים למנוחה ונחלה. ציטוטים: "כעת אני יותר שקטה ורגועה"; "קודם ראיתי יסורים בעולם, כעת יש לי בטחון"; "אמרו לי שאני תמימה ומרחפת. כעת אני יותר על הקרקע"; "אני חשה שיש שיפור באישיות שלי". חלק מהנשים הצביעו על ערכים חיוביים שמצאו. ציטוטים: "מצאתי חסד אמיתי. כמו שיש במאה שערים".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

השינוי המאוזן תואר ע"י אשה אחת כמציאת אמת שהיא מעבר לשכל. ציטוט: "התאכזבתי מהתלות בהבנה השכלית, וחיפשתי דרך לדעת נעלה. מצאתי ביקורת ואמת, יחד עם מנוחה ושלווה". אשה אחרת תיארה שרכשה איזון פנימי נפשי. ציטוט: "קודם לכן הייתי רגשנית ומרחפת, וכעת למדתי לשאול ולהתבונן. זה איזון בין השכל והרגש".

סעיף 2: גורם עיקרי שמשכנע לקבל את הדת כיום

12 נשים תיארו שכנוע רגשי - לקבל את היהדות; 3 נשים תיארו שכנוע מאוזן; ואשה אחת תיארה שכנוע שכלי.

סגנון רגשי

בשכנוע הרגשי, הנשים הצביעו על הרגשה פנימית כלשהי. ציטוטים: "הא-ל יתברך הוא בפנים, זה משהו פנימי חזק". "רציתי מלכתחילה להשתכנע". "עפ"י מה יש לי את הבטחון השלם בדרך זו? אני נזכרת ברגעים שמקנים לי שמחה". "המתיקות, אהבה ונעימות שבדת". חלק מהנשים הצביעו באופן ספציפי על התנגדות לגישה השכלית. ציטוטים: "רציתי לחוות את מעמד הר סיני שוב כמו עיני. ברגע שהבנתי שבועצם לא ניתן להבין את המעמד, פתאום ראיתי את הא-ל לפני"; "דוקא חוסר הדעת של האדם, הם שהובילו אותי אל האמונה"; "ללא שאלות אני יודעת שזה זה"; "אני סומכת על סימנים שניתנו לי". חלק אחר של נשים הוסיפו את השכנוע השכלי כתורם, אך פחות דומיננטי. ציטוט: "אני הגעתי אל הדת מאהבה, אך בפני אחרים הייתי מניפה את דגל ההגיון. הייתי מוכיחה לחילוניים שיש לאדם נשמה. לדוגמא, עיוור, אע"פ שיש לו עיניים, אינו רואה. - זאת אומרת שיש לו נשמה שמעבר".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

השכנוע המאוזן תואר כנתינת משקל שווה לשכל ולרגש. ציטוטים: "מצאתי גם חכמה וגם פנימיות אישית". "זה משפיע על הבפנים. יחד עם זאת זה ידיעה שמעבר לידיעה".

סגנון שכלי

אשה אחת ביססה את השכנוע שלה שהדת אמיתית על בסיס שכנוע שכלי ממס' בחינות: מבחינה היסטורית, את מעמד הר סיני ניתן להוכיח על סמך ההגיון. מבחינה לאומית - יש לה זהות עם עם ישראל; ומבחינה אישית - הנפש פועלת נכון. ציטוט: "התורה היא כמו נוסחה מתמטית. לא ניתן לשנות בה אפילו פסוק אחד".

סעיף 3: אילו אספקטים בדת היה קל יותר לקבל

11 נשים תיארו אספקטים רגשיים שהיה קל יותר לקבלם, עם הכניסה למסגרת הדתית; אשה אחת תיארה אספקטים מאוזנים; ו-3 נשים תיארו אספקטים שכליים יותר. קודם תיאור התשובות שנתקבלו, יש לציין שחלק מהנשים התקשו להצביע על האספקטים הקלים, אלא תיארו את האספקטים הקשים, ומכאן נתקבלה תשובה בעקיפין.

סגנון רגשי

הסגנון הרגשי תואר במושגים כלליים ופרטיים. התשובות הכלליות שנתקבלו הצביעו על היופי שבדת, והאמונה בא-ל. ציטוטים: "האמונה כאילו כבר היתה בתוכי, זה בא לי בקלות". "נמשכתי מיד אל החסידות - הנשמה שבדברים". נשים אלו ברובן תיארו את קבלת היהדות כהליך קל, המובל ע"י רצון פנימי. ציטוטים: "לא הפריע לי כלום, רציתי בזה"; "היתה לי נכונות מבפנים". חלק אחר של הנשים מנו מצוות ספציפיות אשר נתקבלו על ידן ביתר קלות, כולל בעיקר את התפילה, השבת והצניעות. ציטוטים: "הייתי רגילה לדבר עם הא-ל. הייתי תמיד צועקת, צוחקת, מבקשת". "הייתי רגילה למדיטציה וריכוז". יחד עם זאת היתה הסתייגות לגבי תפילה בעלת נוסח קבוע ומובנה. לגבי השבת וצניעות להלן מספר ציטוטים: "נהנתי מהיופי והאור של השבת". "הלבוש הצנוע היה לי קל לקבל, כי הרגשתי גועל מחשיפת הגוף". "זה דיבר אלי מיד להוריד מכנסיים וללבוש תצאית. אני זוכרת שהיתה לי בוושה טבעית מהבנים, אפילו בבית

ספר יסודי, והייתי צריכה להתגבר על זה. הצניעות בעצם טבועה באדם". מספר נשים הביעו קושי לגבי המחוייבות המעשית. ציטוטים: "בתחילה העול של השבת היה כבד מדי. יותר מדי אור"; "היה לי קושי להשתייך למסגרת". חלק מהנשים תיארו קושי רגשי לצאת נגד החינוך וההרגלים שגדלו עמם.

תשובות בעלות סגנון מאוזן

התיאור המאוזן כלל את האמונה האינטואיטיבית יחד עם הלימוד השכלתני.

סגנון שכלי

3 נשים תיארו אספקטים שכליים שהיו קלים יותר לקבל בדת. ציטוטים: "בתחילה הלך לי בעיקר ללמוד ולחקור". "הקשבתי הרבה לקסמות של רבנים על נושאים מגוונים ביהדות". הקשיים לעומת זאת היו רגשיים יותר - הסתגרות האשה בבית, הלחץ הנפשי להתחיל לקיים את המצוות. אשה אחת התקשתה בהתחלה עם התפילה. ציטוט: "לא הבנתי מה אני צריכה להרגיש, על מה לחשוב".

סעיף 4: מה חסר לעולם החילוני

13 נשים תיארו את החוסר שיש לעולם החילוני ע"י איפיונים רגשיים; ו-2 נשים תיארו את החוסר במושגים שכליים.

סגנון רגשי

האיפיונים הרגשיים תוארו ראשית כל כחוסר רוחני/רגשי. ציטוטים: "חסר לחילוני שידבר אל הנשמה שלו על דברים שהנפש צריכה אותם". "צער גדול לי עליהם... איך הם מוצאים טעם בחיים". "האמונה מובילה לתכלית". תוארו מספר דרכים להגיע אל הרוחניות, אשר חסרים לחילוניים: ציטוטים: "חסרה מודעות פנימית - חיים בשטחיות - זו בריחה מהכוחות שטמונים בתוכם". "הכל שטחיות. אמנות הציור למשל, זה רק לעשות רושם ולפרוק מתחים". "האדם מת ולא חי"; "השגרה הורגת את הנפש". "התורה מביאה להתחדשות, לשמחה ולרגש". "המוסר שם רעוע, הגוף קובע איך חיים. חסר התוס בעיניים של הילדים".

סגנון שכלי

שתי נשים תיארו את החוסר שיש לחילוניים כחוסר שכלי יותר. החוסר תואר כחוסר ידע וחוסר הכוונה. ציטוטים: "קודם כל שידעו, שיכירו את היהדות. למשל אם יכירו את השבת, אח"כ תבוא השמחה של השבת". "שידעו שיש א-ל

מכוון". "החילוניים הם כמו עדר בלי רועה, הם פועלים סתם לפי רצון, זה שקר".

סיכום הממצאים:

מתוך ניתוח התוכן שנעשה, נמצא כי ניתן לסווג את התשובות שניתנו לכל שאלה, לסגנון שכלי, רגשי או מאוזן. ממצאים אלו תומכים בהשערה כי לגבי כל שאלה בנפרד, קיימים סגנונות שכליים/רגשיים. (ההנחה היא כי כל שאלה בנפרד, משקפת אספקט מסוים בתהליך החזרה בתשובה.) בדיקת מידת העקביות בסגנון החזרה בתשובה נעשתה ע"י בדיקת מידת ההתאמה בין השאלות השונות אצל כל אשה, מבחינת הסגנון. התאמה בין השאלות משקפת עקביות בסגנון, וחוסר התאמה משקפת חוסר עקביות בסגנון. עפ"י ניתוח התוכן שנעשה, בדרך כלל נתקבלה עקביות בסגנון. נדרך נוספת לבדוק את גובה ההתאמה היא עפ"י הציון הכולל שניתן לכל ראיון. ציון גבוה (60 - 37) משקף סגנון רגשי; ציון נמוך (35 - 12) משקף סגנון רגשי; וציון בסביבות האמצע (36) משקף סגנון מאוזן. עפ"י הציון הכולל של הראיונות, אכן בדרך כלל נתקבלה עקביות בסגנון (ראה נספח). סה"כ מתוך ניתוח התוכן שנעשה, מתקבל כי קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה בקרב האוכלוסיה שנבדקה. מספר מועט ביותר של נשים נטו לסגנון אחד בתחילת תהליך החזרה בתשובה, ואילו בתאום את מסגרת הלימודים ואת היחס הנוכחי אל הדת, התקבל אצלן סגנון אחר. לא נתקבל סגנון מאוזן של חזרה בתשובה באופן עקבי, אלא נתקבלו תשובות בודדות מפוזרות בין הנשים אשר סווגו כסגנון מאוזן.

3. ניתוח סטטיסטי הבדק את גובה המתאם בין השאלות בראיון.

על מנת לבדוק האם קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה, נעשתה בדיקה נוספת, על מנת לחזק את הממצאים של ניתוח התוכן. הניתוח הסטטיסטי בודק האם קיים מתאם בין התשובות, על מנת לבדוק האם כל השאלות בודקות גורם משותף (עפ"י ניתוח התוכן והאופן שבו נבחרו השאלות, משוער כי הגורם המשותף הוא סגנון החזרה בתשובה).

להלן תוצאות הניתוח הסטטיסטי, הבודק את מידת ההתאמה בין הפרויטים השונים
 שבראיון (לגבי תהליך החזרה בתשובה) (עפ"י Pearson's product moment
 correlation):

I. מידת ההתאמה בין הפרויטים והתת-נושא של הפרויטים:

(התת-נושא מיוצג ע"י הסכום של הפרויטים השייכים לאותו תת-נושא).

תת-נושא א': תהליך החזרה בתשובה

השאלות	<u>r (correlation coefficient)</u>	<u>p (significance level)</u>
1	.8855	p = .000
2	.9031	p = .000
3	.6343	p = .000
4	.6376	p = .000

תת-נושא ב': מסגרת הלימודים

השאלות	<u>r (correlation coefficient)</u>	<u>p (significance level)</u>
1	.9060	p = .000
2	.9205	p = .000
3	.7662	p = .000
4	.8112	p = .000

תת-נושא ג': יחס נוכחי אל הדת

השאלות	<u>r (correlation coefficient)</u>	<u>p (significance level)</u>
1	.8970	p = .000
2	.8505	p = .000
3	.8922	p = .000
4	.1249	p = .000
5	.7593	p = .000

p < 0.05 רמת מובהקות.

עפ"י הניתוח הסטטיסטי שנעשה, נתקבל מתאם מלא בין השאלות וסכום השאלות בכל תת-נושא.

II. מידת ההתאמה בין התת-נושאים השונים:

(סכום הפריטים בכל תת-נושא משקף את הציון של אותו תת-נושא).

תת-נושאים

	א'		ב'		ג'	
	r	p	r	p	r	p
תת-נושאים						
א'			.6664	p = .000	.8437	p = .000
ב'	.6664	p = .000			.7383	p = .000
ג'	.8437	p = .000	.7383	p = .000		

p < 0.05 רמת מובהקות.

עפ"י הניתוח הסטטיסטי שנעשה, נתקבל מתאם מלא בין התת-נושאים השונים של הראיון.

III. מידת ההתאמה בין התת-נושאים השונים לבין הציון הכולל של הראיון.

תת-נושאים	r	p
א'	.9129	p = .000
ב'	.8750	p = .000
ג'	.9496	p = .000

p < 0.05 רמת מובהקות.

עפ"י הניתוח הסטטיסטי שנעשה, נתקבל מתאם מלא בין התת-נושאים של הראיון לבין הציון הכולל של הראיון.

עפ"י סה"כ הממצאים בחלק זה, ניתן להצביע על התאמה מלאה בין המרכיבים שבראיון. מכאן קיים גורם משותף אשר נבדק בראיון וכן ניתן להצביע על עקביות בסגנון אצל הנשים. ממצאים אלו מחזקים את התוצאות שנתקבלו מניתוח התוכן, שאכן קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה.

סיכום הממצאים:

הממצאים שנתקבלו מצביעים על כך כי קיים מתאם מלא בין כל השאלות בכל קבוצה, בין הקבוצות השונות, ובין הקבוצות השונות לסכום הכולל של כל שאלות הראיון. מתאם מלא מורה על קיומו של גורם משותף, (משוער כי הגורם המשותף הינו סגנון חזרה בתשובה), וכן הוא מצביע על עקביות בסגנון אצל הנשים. ממצאים אלו מחזקים את התוצאות שנתקבלו מניתוח התוכן, שאכן קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה, ובזאת תומכים בהשערה א' של המחקר.

II. השערה חלק ב'

על מנת לבדוק האם קיימת התאמה בין סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה לבין נטיות שכליות/רגשיות כלליות של הנשים, נבדק מה גובה המתאם שבין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי לבין מספר מרכיבים. מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין מרכיבים אלו יאפשר לקבל תוקף מבני (construct validity) על מנת לתמוך בהשערה חלק א'.

1. המרכיבים שנבחרו הינם מייצגים נטיות שכליות/רגשיות כלליות של הנשים.

- (א) סגנון מסגרת הלימודים;
 - (ב) אמדן עצמי לגבי סגנון חזרה בתשובה;
 - (ג) תדמית האשה היהודיה;
 - (ד) נטיות אישיותיות בגיל ההתבגרות;
 - (ה) סגנון התמודדות עם דילמה מוסרית;
 - (ו) נטיות מקצועיות;
 - (ז) טיפוס אישיות נוכחי;
- מרכיב משנה: התייחסות אל העבר.

2. ניתוח תוכן של חלק מהנטיות הכלליות שכליות/רגשיות של הנשים

בחלק השני של ההשערה, נבדק מה מידת ההתאמה בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי לבין נטיות כלליות שכליות/רגשיות של הנשים. נבחרו 7 מרכיבים המייצגים נטיות שכליות/רגשיות כלליות של הנשים. על חלק מהמרכיבים נעשה ניתוח תוכן שיוצג להלן, כולל:

א. אמדן עצמי לגבי סגנון חזרה בתשובה.

ב. תדמית האשה היהודיה.

ג. נטיה אישיותית בגיל ההתבגרות.

ד. התמודדות עם דילמה מוסרית.

מרכיב משנה: התייחסות אל העבר.

מרכיבים אלו נבדקו במסגרת הראיון. תחילה יוצגו תשובות של נשים

השייכות למסגרת הליטאית, ולאחר מכן תשובות של נשים השייכות למסגרת

החסידית. גם כאן נבדק האם הסגנון הוא שכלי, מאוזן או רגשי. במסגרת

הליטאית - הסגנון הדומיננטי שנתקבל לגבי כל המרכיבים הנ"ל הוא הסגנון

השכלי, ואילו במסגרת החסידית, הסגנון הדומיננטי שנתקבל לגבי כל המרכיבים

הנ"ל, הוא רגשי.

להלן טבלה המציגה את החלוקה של התשובות מבחינה מספרית, עפ"י הסגנון שלהם.
לאחר מכן יוצג ניתוח התוכן שנעשה.

מס' נשים שתיארו סגנון שכלי/מאוזן/רגשי לגבי כל שאלה.

המספרים בתוך הטבלה מייצגים את מספר הנשים.

סגנון החזרה בתשובה

המסגרת הליטאית

5 4 3 2 1

2 2 3 7 1 (א) אמדן עצמי לגבי סגנון חזרה בתשובה
(ב) תדמית האשה היהודיה:

4 4 2 4 1 סעיף 1: תכונות האשה היהודיה

1 6 5 3 סעיף 2: לימודים של האשה היהודיה

סגנון החזרה בתשובה

5 4 3 2 1

(ג) נטיה אישיותיות בגיל ההתבגרות:

1 2 4 4 4 תיאור טיפוס נערה

1 2 3 7 2 עיסוק פנימי

1 6 1 1 6 נטיות לימודיות

4 2 2 2 5 נטיות מקצועיות

1 3 סגנון חיפוש דתי (אם אכן היה קיים)

6 9 (ד) התמודדות עם דילמה מוסרית

* מרכיב משנה: התייחסות אל העבר

1 4 7 3 סעיף 1: קשר עם העבר

סעיף 2: התייחסות אל העבר במסגרת

2 3 1 9 החזרה בתשובה

*הצינון שונה לגבי סעיף זה. הרצף בין 1-5 משמעותו מחיובי לשלילי.

<u>סגנון החזרה בתשובה</u>					<u>המסגרת החסידיית</u>
5	4	3	2	1	
8	3	2	2		(א) אמדן עצמי לגבי סגנון חזרה בתשובה
					(ב) תדמית האשה היהודיה:
7	3		5		סעיף 1: תכונות האשה היהודיה
3	4	2	5	1	סעיף 2: לימודים של האשה היהודיה
					(ג) נטיה אישיותיות בגיל ההתבגרות:
9	5			1	תיאור סיפוס נערה
7	5	2	1		עיסוק פנימי
11	2		1	1	נטיה לימודית
9	5			1	נטיה מקצועית
7	5				סגנון חיפוש דתי (אם אכן היה קיים)
7	5			3	(ד) התמודדות עם דילמה מוסרית
					* מרכיב משנה: התייחסות אל העבר
3	5	1	5	1	סעיף 1: קשר עם העבר
					סעיף 2: התייחסות אל העבר במסגרת
3		2	2	8	החזרה בתשובה

* הצינון שונה לגבי סעיף זה. הרצף בין 1-5 משמעותו מחיובי לשלילי.

המסגרת הליטאית

ניתוח תוכן:

א. אמדן עצמי לגבי סגנון חזרה בתשובה.

בסוף הראיון, נשאל באופן ישיר מה דעתה של החוזרת בתשובה לגבי סגנון החזרה בתשובה שלה. האם תכף לפני החזרה, או מיד בתחילת החזרה היה חיפוש בעל סגנון שכלי או רגשי. שאלה זו באה לבדוק מהי דעתה הסוביקטיבית של החוזרת לגבי סגנון החזרה בתשובה שלה.

8 נשים תיארו חיפוש בעל סגנון שכלי; 3 נשים תיארו סגנון מאוזן; 1-4 נשים תיארו סגנון רגשי.

סגנון שכלי

הנשים שתיארו חיפוש בעל סגנון שכלי, לרוב תיארו חיפוש אחר האמת, מה נכון בחיים. ציטוט: "רציתי כיוון מוחלט, אבסולוטי, נצחי. ההחלטה להכנס לדת באה מהשכל". חלק תיארו חיפוש שנבע מסתם סקרנות לגבי היהדות. חלק אחר הביעו הסתייגות מחיפוש שכלי בלעדי, למרות שהוא היה הדומיננטי. ציטוטים: "קשה לי להתחייב שזה היה חיפוש שכלי, אך יותר קשה לי להתחייב שזה היה חיפוש רגשי".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

החיפוש בעל סגנון מאוזן תואר כחיפוש אחר פתרונות אמיתיים לשאלות ובד בבד חיפוש אחר תחושת רגיעה.

סגנון רגשי

החיפוש תואר כחיפוש שבא מן הלב. ציטוטים: "אני לא נתפסתי ללוגיקה הקיצונית שביהדות, אז כנראה שזה בא אצלי יותר מהלב". "רציתי שיהיה לי טוב". אשה אחת סיפרה שלדעתה מות אביה מאוד רלוונטי לחיפוש הדתי שלה.

ב. תדמית האשה היהודיה

סעיף 1: תכונות האשה היהודיה

5 נשים תיארו תכונות שכליות יותר בתארן את האשה האידיאלית ביהדות; 2 נשים תיארו תכונות מאוזנות; 1-8 נשים תיארו תכונות רגשיות יותר.

תכונות שכליות

התכונות השכליות תוארו בעיקר סביב הנושא של חינוך והעברת ידע לילדים. ציטוטים: "חשוב ללמוד על מנת שיהיו כלים לחנך את הילדים". "לימוד למען קיום מעשי של התורה". האחריות של הבית נופלת על האשה, כולל הארגון והצד המעשי. לדעתן של הנשים חשוב להוריד אחריות זו מהבעלים. מצד שני אשה אחת טענה שהיא היתה רוצה ללמוד ולהתפתח מחוץ לבית - ציטוט: "ההתעסקות הביתית של האשה קשה לי. לאפות חלות למשל זה נראה לי בזבוז זמן!".

תכונות מאוזנות

התכונות המאוזנות תוארו כשילוב בין האחריות והארגון היומיומי מעשי, לבין האספקט הרוחני רגשי שבבית.

תכונות רגשיות

בתכונות הרגשיות, האספקט הנפשי רגשי של האשה הוצג כאידיאלי. ציטוטים: "בחילוניות הדמות האידיאלית של האשה היא מעוותת". "מה אשה באמת אוהבת שיאמרו לה? איזה עוגה טובה עשית! ". "אני לא אשת קריירה". "האשה מקנה את האוירה בבית". "חשוב שאשה תסמיק מבחור". "לאשה יש בינה פנימית, יכולת לתת כוח, להקנות חוס".

סעיף 2: לימודים של האשה היהודיה

8 נשים תיארו את לימודי היהדות של האשה כבעלי תפקיד שכלי יותר; ו-7 נשים תיארו אותם כבעלי תפקיד רגשי או שולי.

תפקיד שכלי

בתפקיד השכלי הודגש בעיקר האספקט הריאלי, למרות שהוא תואר בצורות שונות. ציטוטים: "כמה שיותר לומדים, מתקדמים יותר". "אם שמחנכת את ילדיה צריכה ללמוד ולדעת". "המציאות של ימינו מחייבת התמודדות שכלית".

תפקיד רגשי

התפקיד הרגשי של הלימודים תואר כלימוד למען התחזקות רוחנית. ציטוט: "הלימוד מחזק ותומך". חלק מהנשים שייכו ללימודים תפקיד שולי. ציטוטים: "בבית טוב לי". "האשה לא מצוית ללמוד אלא רק הגבר".

ג. נטיה אישיותית בגיל ההתבגרות

מטרתו של חלק זה לקבל תמונה לגבי הנטיה האישיותית של הנשים בגיל ההתבגרות. חשוב לציין שסעיף זה מתבסס על תיאור סובייקטיבי, נוכחי ורטרואקטיבי של הנשים לגבי הנטיה שלהם בעבר, וכן יתכן ונקודת ההסתכלות מושפעת מהשינוי שעברו בחייהם, ולכן יש להתייחס אליו מנקודת ראות זו. השאלות חולקו ל-5 סעיפים והתשובות סווגו לנסיות שכליות או רגשיות יותר.

סעיף 1: תיאור טיפוס נערה בגיל ההתבגרות

טיפוס הנערה מתייחס לטיפוס שהתקבל ברובד חיצוני יותר (איזו תדמית היתה לה

בעיני החברה למשל). 8 נשים תיארו טיפוס נערה שכלי בגיל ההתבגרות; 4 נשים תיארו טיפוס נערה מאוזן; ו-3 נשים תיארו טיפוס נערה רגשי.

סגנון שכלי

תיאור טיפוס נערה שכלי בא לידי ביטוי בשני אופנים עיקריים - טיפוס חושב וטיפוס מעשי מציאותי. הטיפוס החושב תואר כטיפוס רציני, שמתעמק בנושאים. ציטוטים: "תמיד אהבתי ללכת להרצאות". "הייתי בחורה רצינית". "כמדריכה בתנועה עסקתי בנושא של ערכים, וטיפוש אחר תשובות מוחלטות". פעמים הטיפוס החושב, הביא לסגירות והפנמה, ופעמים אחרות היה דחף להוציא את הרעיונות החוצה. ציטוטים: "תמיד התווכחתי עם דברים שלא הסכמתי". "הייתי נוקשה, מזנקת ועוקצנית לגבי דעות של אחרים". הלימודים בדרך-כלל היו אלמנט חשוב. ציטוט: "הייתי תלמידה מצטיינת, היה לי חשוב להצליח בלימודים". ביטוי אחר של הנערה השכלית נכלל תחת הקטגוריה של טיפוס המצוי על הקרקע. טיפוס שחשוב לו לפעול וליצור. ציטוטים: "אהבתי סדר וארגון". "הייתי נכנסת לדברים עד הסוף ומצליחה בהם". "הייתי מנהיגה, טיפוס שפעיל בחברה". "אהבתי להפעיל אנרגיה, לעשות דברים בחוץ. יחד עם זאת היו השאלות של 'למה' מאחורי העשייה". בדרך-כלל תואר טיפוס שהולך בתלם. ציטוט: "לא הייתי יוצאת דופן אלא עניין אותי מה שעניין את רוב החברה בגיל שלי".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

תיאור טיפוס נערה מאוזן, כולל שילוב בין שתי הנטיות. ציטוטים: "אהבתי לחשוב על דברים ויחד עם זאת לרוץ בים". "הייתי חסרת סבלנות ללמוד, דוקא כי חיפשתי את האמת, והלימודים נראו לי סתמיים". "במסגרת בי"ס אהבתי את הלימודים, אך מחוץ לבית עסקתי בתחום ההומאני יותר - טבע, ואמנות".

סגנון רגשי

הנשים כולן תיארו את עצמן כטיפוס רגשן, אך הכיוונים שאליהם כוונו הרגשות הם שונים. שתי נשים תיארו טיפוס תוסס וחברותי. ציטוטים: "תמיד הייתי טובה ברגשות ובמלל פחות". "פעלתי עפ"י אינטואיציה. הייתי טיפוס סוער וחם". פן אחר של הרגשנות תואר ע"י אשה אחת כטיפוס כבד וחסר מנוחה. ציטוט: "שאלתי שאלות על העולם שגרמו לי לחוסר שקט פנימי".

סעיף 2: עיסוק פנימי

שאלה זו מבררת לגבי הרובד הפנימי של הנערה, מה היה משמעותי עבורה. הסווג נעשה עפ"י עיסוק "שכלי" או עיסוק "רגשי" יותר. (פעמים התשובות שהתקבלו בסעיף זה הם דומות לתשובות שהתקבלו בסעיף הקודם, לגבי טיפוס הנערה, כפי שהתקבל ברובד חיצוני יותר. על כן יוצגו רק אותם אלמנטים חדשים אשר לא תוארו בסעיף הקודם). 9 נשים תיארו עיסוק פנימי שכלי יותר; 3 נשים תיארו עיסוק פנימי מאוזן; ו-4 נשים תיארו עיסוק רגשי יותר.

סגנון שכלי

עיסוק פנימי שכלי בא לידי ביטוי בתצפית על וניתוח של דברים. דיבור על החיים ולא חוויה את החיים. השאלות הם שאלות של מדוע ולמה, חיפוש אחר האמת שבחיים, נמאסו המשחקים. ציטוטים: "הייתי כבדה, פחדתי שאני שורפת את החיים". חלק מהנשים מצאו כיוון ע"י שמירה על עקרונות ומסגרתיות. ציטוטים: "אהבתי למצוא עקביות בדברים, לא היתה לי סבלנות לשמוע סתם פטפוטים של חברי הקיבוץ". "למרות שהצלחתי בכל התחומים, לא היה לי סיפוק". חלק מהנשים ציינו שתחום ההתעניינות שלהם היה טיפוסי לנערה ממוצעת בגיל ההתבגרות. "

תשובות בעלות סגנון מאוזן

עיסוק פנימי מאוזן תואר כחיפוש אחר הרגשה טובה, יחד עם רצון למוחלטות ומובנות של הדברים.

סגנון רגשי

נשים אלו העידו על מועקה נפשית רגשית מסויימת. הם תיארו ריקנות פנימית וחיפוש אחר מילוי החלל בתוכן כלשהו. ציטוטים: "היה לי חלל נפשי רוחני". "חוסר המשמעות גרם לי להיות כבדה וחסרת מנוחה".

סעיף 3: נטיות לימודיות

בשאלה זו נשאל לאיזה מגמה בתיכון נסתה הנערה. הסיורג נעשה עפ"י נטיה למגמה ריאליט, הומאנית או חוסר אהבה ללימודים בכלל. (חוסר אהבה ללימודים נכלל תחת הקטיגוריה של סגנון רגשי יותר, ועל כן צורף לנשים הנוטות למגמה הומאנית).

7 נשים נטו למגמה ריאליט; אשה אחת נטתה לשתי המגמות; ו-7 נשים נטו

למגמה הומאנית או שלא נטו ללימודים כלל. הנשים שלמדו במגמה הריאליט בתיכון, נטו לביולוגיה, כימיה, מתמטיקה ואלקטרוניקה. נשים שנטו למגמה הומאנית, נטו לסוציולוגיה, הסטוריה, ספרות, מגמה חברתית וחקלאות. מס' נשים טענו שלא אהבו ללמוד, סוף פסוק!

סעיף 4: נטיות/שאיפות מקצועיות.

שאלה זו מבררת אלו נטיות מקצועיות היו לנערה בגיל ההתבגרות, אם בכלל. הנטיות המקצועיות סווגו למקצועות ריאליים טכניים יותר, ולמקצועות הומאניים חברתיים יותר.

7 נשים תיארו נטיות למקצועות ריאליים ביצועיים; 2 נשים תיארו מקצועות שמשלבות את שתי הנטיות; ו-6 נשים תיארו נטיה למקצועות אומנותיים-חברתיים. נשים אשר תיארו נטיות למקצועות ריאליים נטו לביולוגיה, מחקר בביולוגיה, עבודת מחקר באופן כללי, הנדסה, אלקטרוניקה ומחשבים. נשים אשר תיארו נטיה לשני הסוגים של מקצועות, נטו לחינוך, פסיכולוגיה (ציטוט: "רציתי להבין את סערות נפש האדם"), וביולוגיה והסטוריה ביחד. נשים אשר נטו למקצועות הומאניים תיארו אמנות, חקלאות וטבע. חלק הסתייגו מעיסוק מקצועי, אלא שאפו להקמת בית ומשפחה.

סעיף 5: סגנון החיפוש הדתי (אם אכן היה קיים)

שאלה זו מבררת האם היה קיים חיפוש דתי כלשהו (לאו דוקא יהודי) בגיל ההתבגרות. אם אכן היה חיפוש דתי כלשהו, הסגנונות השונים של החיפוש מסווגים לסגנונות שכליים ורגשיים.

11 נשים דיווחו שלא חיפשו בכיוון דתי בגיל ההתבגרות, 3 נשים תיארו חיפוש דתי שכלי, ואשה אחת תיארה חיפוש דתי בסגנון מאוזן.

סגנון שכלי

הסגנון השכלי של חיפוש דתי בגיל ההתבגרות, תואר כחיפוש אחר תשובות לשאלות שהטרידו. ציטוט: "היו לי שאלות קיומיות". החיפוש היה אחר קבלת תשובות במסגרת דתית. ציטוטים: "היתה לי סקרנות לגבי דרכי העולם". "לא הייתי טיפוס מרחף - אלא רציתי לקבל תשובות לשאלות קונקרטיות". לא תואר חיפוש

דתי בעל סגנון רגשי.

ד. התמודדות עם דיילמה מוסרית

מטרתה של שאלה זו לברר מה סגנון ההתמודדות של הנשים עם דיילמה מוסרית שהוצגה להן. (דילמת הינז של קולברג). עפ"י גיליגן (1982) קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של התמודדות עם דיילמות מוסריות. 9 נשים התמודדו עם הדיילמה המוסרית באופן שכלי יותר, ו-6 נשים התמודדו עם הדיילמה המוסרית באופן רגשי יותר.

סגנון שכלי

הנושא העיקרי שעלה בהתמודדות השכלית, הוא שמירה על המסגרת החוקית, שהיא היינו הך לתורה. התורה קובעת שאסור לגנוב, ולכן ברור שהפתרון לדיילמה הוא שאסור לבעל לגנוב את התרופה. ציטוטים: "יש ערכים שלא נעבור עליהם". "בעשרת הדיברות נאמר שאסור לגנוב". בנוסף להכרח שתיארו הנשים בציות לחוק, הובעה התנגדות להחלטות שרירותיות המונחות עפ"י הרגש. ציטוטים: "אצל החילונים זה אחרת - עובדים עפ"י יצרים". "השמירה על החוק היא אבסולוטית, בלי רגשות ו'אבל'". "מכיון שבחרתי בתורה אני כופה אותה על עצמי. לא משנה מה הרגשנות שלי אומרת".

סגנון רגשי

בהתמודדות הרגשית עם הדיילמה, הטענה העיקרית היתה שהשיפוט הוא עפ"י הסיטואציה הספציפית. ציטוט: "בדרך-כלל אני בודקת עפ"י המצב הספציפי. אין ביכולתי לענות חד וחלק". וכן נאמר ע"י הנשים שניתן למצוא פתרונות אחרים מלבד פריצה. ציטוטים: "יש לחפש דרכים אחרות, לתת ערבויות, לקבל עזרה ממשדד הבריאות". "לקהילה יש כוח, היא תוכל לעזור". היתה נכרת הזדהות עם המצב. ציטוטים: "אני במקום הרוקח הייתי נותנת את התרופה". "אם הייתי חילונית - זה היה נראה לי אחרת". ניתן היה לזהות טון רגשי בתשובות. ציטוטים: "לעבור על חוק בשבילי זה דבר נורא, מאחר ואני עובדת עם עבריינים." "רגשית הייתי אומרת לפרוק".

מרכיב משנה - התייחסות אל העבר

מטרתה של שאלה זו לברר כיצד האשה מתארת את העבר שלה, מנקודת ראות נוכחית

סוביקטיבית. (עפ"י הבחנה של רוטנברג (1987), בין יחס מכביד, לבין יחס של 'פירוש מחדש').

סעיף 1: קשר עם העבר החילוני

10 נשים תיארו מידה רבה של קשר עם העבר החילוני; ו-5 נשים תיארו מידה מעטה של קשר עם העבר החילוני שלהן.

תחושת קשר עם העבר החילוני

התחושה של קשר עם העבר החילוני בא לידי ביטוי במספר אופנים: געגועים וקושי להתנתק מהעבר החילוני, סמפטיה אל התקופה ואל אותה בחורה חילונית שהיתה אז, וקבלה לאחר מעשה של התקופה הקודמת. דוגמא של ציטוטים להבעת געגועים: "העזיבה היא קשה". "לפעמים יש זכרונות וגעגועים לחוויות". ציטוטים מדגימים להבעת סמפטיה: "לא שרפתי תמונות. לא מורתרת על היסודים אחרים שאהבתי לעשות. אני לא מבטלת את התקופה, קיבלתי גם דברים יפים". ציטוטים מדגימים לתחושת קבלה: "בטח שיש קשר. הרי זו אותה אני".

קשר מועט

התחושה של קשר מועט תואר כתחושה של זרות, חוסר עניין או ניתוק. ציטוט מדגימ לזרות: "אני לא מאמינה שהייתי חילונית, התקופה היא עמומה". ציטוטים מדגימים לניתוק: "אני לא בעד לחטט בעבר, אלא לפנות אל העתיד". "אני מנסה להתנתק ולא להיזכר".

סעיף 2: התייחסות אל העבר בנוסגרת החזרה בתשובה

10 נשים תיארו את התקופה החילונית באור חיובי והיקנו לה תפקיד חשוב במסגרת תהליך החזרה כולו. 3 נשים תיארו את התקופה החילונית באופן פושר ו-1 שתי נשים תיארו את העבר באור שלילי.

נתינת פירוש מחדש

התייחסות אל התקופה החילונית כאמצעי עזר לתהליך החזרה באה לידי ביטוי בשני אופנים - התייחסות אל התקופה החילונית כתרומה חיובית, באופן אינטרינסי מכתחילה, והתייחסות חיובית אל התקופה עם הסתייגות. ציטוטים מדגימים של התייחסות חיובית אינטרינסית מכתחילה: "הייתי צריכה לעבור את התקופה וללמוד בדרך השלילה שהחילונית זה לא חיים". "בזכות החילונית חזרתי

בתשובה". "את הכוחות החברתיים שהיו לי אז הפניתי לכיוון חיובי". אשה אחת תיארה את הדמות החילונית שלה באור חיובי פשוט. ציטוט: "אני רואה את עצמי כגיבורה. אני לא מצטערת מספיק על עבירות שעשיתי. לא גנבתי, לא רצחתי". ציטוטים מדגימים להתייחסות חיובית עם הסתייגות כלשהי: "אמנם הייתי צריכה לעבור את התקופה החילונית, אך אני לא רואה מה הטעם שבדבר"; "יש עליות וירידות - לפעמים זלזול ולפעמים אני גאה שעברתי גם חיים אחרים".

יחס פושר

במקרה זה היתה קבלה של העבר רק לאחר מעשה. ציטוטים: "מלכתחילה איני רוצה להזכר בתקופה זו, אך לאחר מעשה ברור לי שהייתי צריכה לעבור תקופה זו". "סכ"ה הייתי תינוק שנשבה". (זו לא היתה הבחירה שלי להיות חילונית.)

יחס מכביד

התקופה החילונית מתוארת באור שלילי ולא תורמת מבחינת תהליך החזרה בתשובה. ציטוטים: "חבל על הקלקולים שהיו". "קשה לי עם זה, זה כואב". "אני כועסת על סבא וסבתא שלי שעזבו את הדת בזמנו".

המסגרת החסידית

א. אמדון עצמי לגבי סגנון החזרה בתשובה

11 נשים תיארו את החזרה שלהם כנובעת מחיפוש רגשי; 2 נשים תיארו את החזרה כתוצאה מחיפוש מאוזן; ו-2 נשים תיארו את החזרה כנובעת מחיפוש שכלי.

סגנון רגשי

החיפוש הרגשי תואר כחיפוש המונע ע"י הרגשות, או ע"י מקור ארציונלי אחר. ציטוטים: "הלב מאוד עזר"; "מישהו משמים שמע אותי והחזיר אותי בתשובה"; "זה היה חיפוש של הנשמה".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

החזרה המאוזנת תוארה כחיפוש בכיוונים שונים. ציטוטים: "רציתי לא רק טוב ונוחות, אלא תשובות אבסולוטיות שיסבירו לי מה התכלית של העולם".

סגנון שכלי

שתי נשים תיארו את החזרה שלהם כנובעת מחיפוש שכלי יותר. ציטוטים: "חיפשתי להשתכנע, ראיתי שהכל שטות והבל בדתות אחרות"; "היו לי שאלות אקזיסטנציאליסטיות, על האדם והעולם". יחד עם זאת האשה השניה העידה שכאשר הגיעה אל היהדות, כבר לא היתה זקוקה לשכנוע שכלי.

ב. תדמית האשה היהודיה

שאלה זו מחולקת ל-2 סעיפים.

סעיף 1: תכונות האשה היהודיה

10 נשים תיארו תכונות רגשיות יותר של האשה היהודיה, ו-5 נשים תיארו תכונות שכליות יותר כתכונות נעלות ורצויות יותר.

תכונות רגשיות

הנשים העמידו את האווירה הביתית והקשרים הבין אישיים כעמודי התווך של תפקיד האשה היהודיה. ציטוטים: "אמא זו אמא שמובה לילדים"; "יש אוירה טובה כאשר כיף לבוא הביתה". "האשה צריכה לחזק את הבעל בלימוד שלו". התכונות העקריות שתוארו הן מידות טובות, הן בין אדם לחבירו (ברמה הבין-אישית) - אהבה, שמחה, סבלנות, ענוה והסתפקות במועט; והן בין האדם לא-

(ברמה הדתית) - אמונה, תפילה, אהבת הא-ל, צדקנות ורוחניות.

תכונות שכליות (פרקטיות)

התכונות השכליות תוארו במושגים פרקטיים ארציים יותר. לאשה יש אחריות לשמור על מסגרת הבית והמשפחה, לפעול באופן יעיל. ציטוטים: "חשוב שהאשה תעבוד, כי חשוב לה להשאר על הקרקע". "היא צריכה לשמור על לוח זמנים ולא להתבלבל במצבים". מתואר התפקיד הארגוני. ציטוטים: "הסדר הוא חוק הבריאה". "דוקא הדברים הטכניים חשובים". בנוסף לכך היא אחראית להעביר מידע נכון לילדים שלה. ציטוטים: "האם צריכה ללמד את ילדיה תוכן ברור". "יש לאשה חוש איך להתנהג נכון. היא מקנה דרך חשיבה והתנהגות".

סעיף 2: לימודים של האשה היהודיה

7 נשים היקנו ללימודי יהדות של האשה תפקיד רגשי או שולי; 2 נשים היקנו לו תפקיד פושר; ו-6 נשים היקנו ללימוד תפקיד שכלי יותר.

תפקיד רגשי

מרבית הנשים היקנו ללימודי יהדות של האשה תפקיד שולי, והדגישו לעומת זאת את התפקידים הרוחניים האחרים שיש לאשה בבית. ציטוטים: "האשה לא צריכה ללמוד מהספרים, היא יכולה ללמוד מהחיים". "חשוב שהאשה תהיה צדקנית ולא למדנית". "חשוב שהאשה תלד ילדים, שהבית יהיה יפה, שיהיו שמלות שבת לילדות". חלק מהנשים אמנם התייחסו באהדה אל לימודי האשה, אך לשם השגת מטרות שונות. ציטוטים: "חשוב ללמוד את ספר המידות על מנת לחייך לזולת". "הלימודים הם בשביל להתחזק ולהשיג את מידת החסד". מספר נשים הביעו הסתייגות או קושי מהלימודים, למרות שהיו רוצות ללמוד. ציטוט: "אני יודעת שזה חשוב אך אין לי את השכל המספיק - קשה לי".

תפקיד פושר

היחס הפושר מעמיד את לימודי האשה במעמד בינוני. אמנם הלימודים חשובים, אך אינם עומדים בראש הסולם.

תפקיד שכלי

היחס השכלי מתאר את הלימוד כאמצעי לרכוש ידע והבנה מעמיקה יותר של הדברים. לימוד התורה חשוב לכשעצמו. ציטוטים: "אמנם הלימודים לא מתאימים לכל אשה,

מאחר ולכל אחת יש תפקיד אחר בחיים, אך לי אישית יש רצון ללמוד ולדעת".
 "חשוב להוציא את האשה משחיקות הבית וכן ללמוד מה הסיבות להלכות שניתנו".

ג. נסיה אישיותית בגיל ההתבגרות

סעיף 1: טיפוס נערה בגיל ההתבגרות

14 נשים תיארו טיפוס נערה רגשי בגיל ההתבגרות; אשה אחת תיארה טיפוס נערה שכלי.

סגנון רגשי

בתיאור הטיפוס הרגשי, נשים רבות תיארו נערה יוצאת דופן. השוני תואר על בסיס של מתח רגשי עם אנשים, או חוסר סיפוק רוחני. ציטוטים: "חווית ההתבודדות ביערות הקיבוץ היא חוויה חזקה". "היה לי כיף פנימי להסתובב ולצפות על דברים. הייתי מנותקת ומופנמת"; "היתה לי בושה מאנשים, הייתי בבית לבד עם כלבים"; "היה לי קושי להאמין באנשים". פעמים השוני והמובדלות מאחרים באו לידי ביטוי בריחוף ותמימות מסוימת. ציטוט: "אחרים תיארו אותי כתמהונית". וכן במרדנות וביקורתיות לגבי נוהלי החברה. ציטוטים: "הייתי מופרעת. לא אהבתי את השיגרה. המורים פחדו ממני, תמיד ביקרתי"; "הזרוק שבי נבע מחוסר איכפתיות". חלק ניכר של הנשים חשו אנרגיה רגשית/רוחנית בוערת בתוכם, והיפנו אותה לאפיקים ספציפיים. זה בא לידי ביטוי במשיכה אחר טבע, טיולים, ספורט, אמנות, ריקוד והרובד הרוחני. ציטוטים: (טבע); "היה לי כיף להסתובב ולראות את הבריאה"; "כמו היפית, רציתי לגור בטבע, זה יותר נעים"; "מצאתי רוחניות בשדות"; (ספורט); "מצאתי פורקן בספורט". יצאתי לים בלילה, הפעילות שלי נבעה מאי שקט"; (ריקוד); "התבטאתי בגוף, בתנועות. השתוללתי בריקוד"; חלק מהנשים תיארו את הקושי עם החברה כנובע מאכזבה מהחברה. לעומת זאת, מספר מצומצם של נשים תיארו מעורבות חברתית חיובית - ציטוטים: "היחסים שלי היו עמוקים"; "היתה לי שמחה חברתיות"; "הייתי טיפוס פתוח, שעושה מה שבראש שלה".

שתי ההתייחסויות השונות אל אנשים, תוארו שניהם כבעלות מטען רגשי גבוה

- אם באי שקט, מופנמות ומתח, ואם בשמחה ורגשנות.

סגנון שכלי

אשה אחת תיארה טיפוס שכלי יותר, ציטוט: "הייתי טיפוס מתבונן. פילוסופיות חיים שונות השפיעו עלי. למשל בתקופה שקראתי את ספרי איין רנד, לא רציתי לדבר עם אנשים, לא רציתי להקריב מעצמי למען אחרים, אלא הסתגרתי וקראתי ספרים. אחרים ראו אותי חושבת על משהו ופתאום מתנתקת. העיסוקים שלי היו פתירת תרגילים במתמטיקה, האזנה למוסיקה, ובילוי בים". למרות הנטייה השכלית, יש עדות להתעסקות רבה עם 'האני'.

סעיף 2: עיסוק פנימי

12 נשים תיארו עיסוק פנימי רגשי יותר; 2 נשים תיארו עיסוק פנימי מאוזן; ואשה אחת תיארה עיסוק פנימי שכלי יותר.

סגנון רגשי

תוארה תחושת חוסר וחיפוש אחר מילוי החוסר ע"י רוחניות למשל. ציטוטים: "ספרים שדיברו על טוהר חיזקו אותי"; "גם כקטנה ראיתי אור בעיניים של דתיים"; "חיפשתי משהו מעבר לרמה האנושית". החיפוש אחר רוחניות התבטא גם במשיכה למיסטיקה ומיסתורין. ציטוט: "הייתי רזונת וקטנה, ורציתי להוכיח שהאדם יכול להתעלות מעל הגוף שלו. רציתי להגיע להשגים כמו של בחורים". סוג נוסף של חיפוש הוא אחר עומק ופנימיות. ציטוטים: "חשבתי שבקיבוץ נמצאת החברה האידיאלית, אך גיליתי שרודפים שם אחר הכסף"; "חשבתי שלצבא הולכים לתרום, וגיליתי שכולם קטנוניים"; "ידעתי בשורש הנשמה שיש טוב מוחלט". אם אין בשביל מה בחיים, אז מוטב למות"; "לא היה לי עניין בביגוד ודיסקוטקים". האכזבה גרמה להסתגרות חברתית, עצב ויסורים נפשיים. חלק מהנשים הצביעו על מורכבות וקונפליקטים רגשיים. ציטוטים: "אמרו לי שיש לי בעיות רגשיות. שלחו אותי לפסיכולוג, ואמרו לי לעזוב את ההורים, אז הלכתי ליערות של הקיבוץ"; "סבלתי מעצמי ומהעולם". "חיפשתי להרגיש ולהתרגש. הייתי נשמה עקומה".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

עיסוק פנימי מאוזן, כלל בנוסף לחיפוש אחר הרגשה טובה ורוחניות, חיפוש אחר תשובות לשאלות.

סגנון שכלי

אשה אחת תיארה עיסוק פנימי שכלי יותר. העיסוק היה ברובד של שאלות, קריאת ספרים ויישום של פילוסופיות חיים שונות. ציטוט: "היו לי כמה עיסוקים, וכאשר עסקתי באחד מהם, הייתי שוקעת לתוכו. בפתירת תרגילים במתמטיקה למשל - אהבתי להתמודד עם השכל, ולפצח את הבעיה המתמטית". יחד עם זאת, תוארו גם שיחות נפשיות-רגשיות עם אנשים.

סעיף 3: נטיות לימודיות

13 נשים תיארו נטיות למגמה הומאנית, או חוסר אהבה ללימודים באופן כללי. שתי נשים תיארו נטיות לימודיות ריאליות יותר.

סגנון רגשי

הנשים אשר נטו למגמה הומאנית, נטו בעיקר להסטוריה, ספרות, כלכלת בית, חקלאות, ספורט ואמנות. ציטוטים: "בלבלו לי את הראש עם פיסיקה - לא זכרתי כלום"; "כשמגיעים למעלה לא בודקים האם יש לך 10 במתמטיקה"; "אהבתי את הפנימיה החקלאית כי נעים בטבע". אשה אחת למדה במגמה פדגוגית, והתענינה בקשיי חינוך ומשפחות הרוסות במיוחד. שאר הנשים תיארו חוסר משיכה ללימודים באופן כללי. ציטוט: "ניסיתי את כל המגמות, אך אף אחת לא התאימה לי. סתם ללמוד כן, אך לימודים עיוניים בשביל מה?". חלק מנשים אלה אכן עזבו את בי"ס התיכון באמצע.

סגנון שכלי

שתי נשים תיארו נטיות לימודיות ריאליות יותר. אשה אחת טענה שלא אהבה ללמוד בכלל, אך המקצוע היחיד שכן הסתדרה איתו טוב הוא מתמטיקה. לאשה השניה היתה הצלחה רבה בלימודים, עד כדי שקיבלה אישור להשתחרר ממקצועות בתנאי שתשמור על רמת ציונים גבוהה.

סעיף 4: נטיות/שאיפות מקצועיות

14 נשים נטו למקצועות הומאניים; ואשה אחת נטתה למקצוע ריאלי.

סגנון רגשי

במקצועות ההומאניים בולט אלמנט העזרה לאנשים, כולל ייעוץ, ריפוי בעיסוק, פסיכודרמה וחינוך מיוחד. ציטוטים: "לעבוד עם ילד אוטיסטי - לגלות שיש לו

נשמה"; "משפטים על מנת להביא צדק לעולם". חלק מהנשים נטו לאמנות ולחקלאות, ומס' נשים טענו שהם לא רצו מקצוע, אלא להגיע לתכלית של החיים. ציטוטים: "רציתי משהו שיצא ממנו משמעות". "רק להתחתן ולהקים בית"; "רציתי לשבת על הרי ההימאליה".

סגנון שכלי

אשה אחת תיארה נטיות מקצועיות ריאליות יותר. בצבא היא אכן עסקה במחשבים, ותמיד שאפה להיות אשת קריירה בתחום הריאלי שאליה נטתה באופן טבעי.

סעיף 5: סגנון חיפוש דתי (אם אכן היה קיים)

12 נשים תיארו חיפוש דתי רגשי רוחני, קודם החזרה בתשובה. אשה אחת תיארה חיפוש דתי מאוזן, ושתי נשים העידו על העדר חיפוש דתי קודם החזרה.

סגנון רגשי

הרוב המכריע השתתף בקבוצות דתיות רוחניות למיניהן. הנשים נמשכו לאסטרולוגיה, גלגולי נשמות, מדיטציה, ונטיות מיסטיות באופן כללי. ציטוטים: "חיפשתי אנרגיות, 'אורות' ונשמות. נכנסתי לזה חזק". "הצטרפתי לקבוצה, אך לא הבנתי מה לימדו שם"; "נסעתי לבודאיזם שבהודו, למלא את הריק שבתוכי"; חלק מהנשים הצביעו על צורך רגשי בוער להשתייך למשהו ולרכוש שלווה והרגשה טובה. מס' ציטטות מדגימות: "לא הבינו אותי שאני ביאוש כזה, רציתי תכלית, שיהיה טוב"; "קיבלתי שלווה נפשית מהגורו. לאחר זמן זה הפך להשתעבדות, וכבר לא היה לי כוח להתנגד".

תשובות בעלות סגנון מאוזן

החיפוש הדתי המאוזן, תואר כחיפוש אחר טוב שבלב וכן אחר אמת אבסולוטית. ציטוט: "רציתי לקבל תשובות ברורות ונצחיות. יחד עם זאת לא רציתי קורס תיאורטי, אלא משהו שניתן להפנים אותו בתוכי".

ד. התמודדות עם דיילמה מוסרית

12 נשים התמודדו עם הדיילמה בעזרת שיקולים רגשיים יותר ו-3 נשים עפ"י שיקולים שכליים יותר.

סגנון רגשי

רוב הנשים נמנעו מלתת פתרון אחד מוחלט. ההסבר שניתן לכך הוא שאין תשובה

מוחלטת, מכיון שהתשובה תלויה בסיטואציה ספציפית. ציטוטים: "הכל תלוי בנתונים הספציפיים של המקרה, א"א לדון עד שנגיע למקומו". "אני צריכה לדעת איפה זה קרה, מי הוא הרוקח, למה הוא סירב". "אולי הייתי פועלת אחרת ממה שאני אומרת עכשיו". חלק אחר אמר בפשטות - "אני לא יודעת", ללא הסברים. תגובה אחרת היתה לחפש אחר אלטרנטיבות אחרות, על מנת להשיג את התרופה, מלבד גניבה של התרופה. דוגמאות לאלטרנטיבות שהוצעו הם: תפילה ואיסוף תרומות כספיות. ציטוטים: "לאסוף פדיונות, להתפלל, לצעוק, להתחנן"; "אם יש את הזמן, אז צריך לפנות לאנשים, לממשלה, לא להישבר". מס' נשים הציעו שהבעל כן יפרוק ויגנוב את התרופה, מכיון שמבחינה רגשית יהיה לו דחף לעשות זאת, ולאחר מעשה ניתן יהיה להצדיק את המניעים שלו. ציטוטים: "אחר כך הבעל יוכל להסביר שאחרים לא עזרו", "ודאי יבינו אותו". לעומת זאת נשים אחרות הצביעו על התוצאות השליליות שיגרמו ע"י פריצה, ועל כן נמנעו מהצעת צעד זה. ציטוט: "לפרוק זה להסתבך, יהיה לו צער מזה, ואולי התרופה לא תעזור בכלל".

סגנון שכלי

3 נשים התמודדו עם הדילמה בכיוון שכלי יותר. הפתרון לדילמה הוצג על בסיס כלל אבסולוטי שניתן לנהוג על פיו. שתי נשים ענו בבירור שאסור לגנוב, מכיון שזו עבירה (מהתורה) לגנוב. ציטוט: "כתוב לא תרצה ולא תגנוב. זה חלק מעשרת הדיברות שכתובות בתורה". לעומת זאת אשה אחת אמנם הביעה דעה הפוכה, אך גם היא הסתמכה על אסמכתא מן הכתובים. ציטוט: "ישנם מקרים שמוחר לגנוב, היו תקדימים. למשל יעקב רימה את יצחק". "בשביל להציל חיים, זה שווה לגנוב. אנו למדים זאת מכלל גדול - פיקוח נפש דוחה שבת למשל".

מרכיב משנה - התייחסות אל העבר

מטרת שאלה זו לברר כיצד האשה מתארת את העבר שלה (עפ"י הבחנה של רוטנברג (1987), בין יחס מכביד ויחס של פירוש מחדש).

סעיף 1: קשר עם העבר החילוני

6 נשים תיארו מידה של קשר עם העבר החילוני שלהן; אשה אחת תיארה מידה פושרת של קשר עם העבר; ו-8 נשים תיארו מידה מעטה של קשר עם העבר החילוני שלהן.

קשר מועם

הקשר הרופף או אפילו חסר שתואר, בד"כ התלווה עם תיאור שלילי של העבר. ציטוטים: "מלבד הקשר עם אמא שלי, אין לי קשר עם שום גורם מהתקופה החילונית"; "אני לא רואה את זה כחלק ממני, נולדתי מחדש, כעת אני רק בת 4. יחד עם זאת תמיד הייתי טיפוס מחפש". מספר נשים התקשו אפילו להתייחס לשאלה, מפאת הקושי שזה עורר אצלן. ציטוטים: "עדיף לשכוח מה שהיה, היה קשה"; "הזכרונות הם עמומים, טוב שיש שכחה, השכחה עוזרת לחזרה בתשובה".

קשר פושר

בהתייחסות הפושרת, הנשים תיארו קושי להזכר בחילוניות, אך לא ניתוק ממנו. ציטוט: "אני אחרת אמנם, אך אני לא מתלקת את עצמי לשתיים. אני מנגנת, קוראת ומתבודדת כמו שהייתי עושה בעבר".

תחושת קשר עם העבר

אצל חלק מהנשים היתה נימה של הסתייגות, הבאה לידי ביטוי בהצגת הדמות החילונית באור שלילי, או התנצלות על כך שהן בכלל חשות קשר עם העבר החילוני. ציטוטים: "אע"פ שאני מרגישה בן אדם שונה, אני שומרת על קשר עם חברות. אני מראה להם איך להתפלל, מדברת איתם דברי תורה, לא באמצעות ויכוח אלא ע"י דוגמא"; "כעת הזכרון שלי ברע הוא בשביל להשתפר, אם אדם זוכר את החטאים שלו הוא יכול לחזור בתשובה כל הזמן. היצר הרע של האדם הוא לחשוב שהוא היה בסדר".

חלק מהנשים תיארו קשר חיובי פשוט עם העבר - ציטוט: "אני אותה אחת שאהבה לרקוד, ועכשיו אני פשוט רוקדת בחתונות".

סעיף 2: התייחסות אל העבר במסגרת החזרה בתשובה

10 נשים תיארו התייחסות של פירוש מחדש; 2 נשים נתנו תפקיד פושר לעבר; ו-3 נשים תיארו את העבר כחוליה מנותקת ומכבידה בחיים שלהם.

התייחסות של פירוש מחדש

בהתייחסות של 'פירוש מחדש', הנושא העיקרי שעלה הוא שהרע שהיה בחילוניות מוביל לטוב שיש להן כעת. ציטוטים: "א"א להרגיש טוב בלי להרגיש רע"; "דרגה נמוכה שעולה, מעלה את כל מה שבדרך. ירדתי על מנת לעלות". להלן מספר

נוסף של דוגמאות לתפיסה חיובית רטרואקטיבית לגבי העבר. ציטוטים: "צריך להודות על העבר ולצעוק על העתיד"; "הרב מלמד אותנו שהכל הוא לטובה". חלק מהנשים פירטו באופן ספציפי כיצד החילוניות עזרה להגיע אל היהדות. ציטוטים: "אמנם חבל על השנים, אך הייתי צריכה לעבור את זה, למדתי שלכתות אני יותר לא מתקרבת"; "הצער שהיה לי גרם לי לחפש עומק ומשמעות בחיים"; "הא-ל גרם לי כל הזמן לחשוב שאני לא בסדר, הכל על מנת שאגיע לכאן"; "החילוניות זה היה בי"ס לחיים".

התייחסות פושרת

בהתייחסות הפושרת תואר חוסר יכולת לשכוח, יחד עם חוסר יכולת להשלים עם התקופה.

התייחסות מכבידה

תוארה התייחסות מכבידה ומעיקה אל העבר החילוני. ציטוטים: "החילוניות היא כמו חושך". "עדיף למחוק את התקופה, זו תקופה של צער ויסורים".

סיכום ממצאים:

עפ"י ניתוח התוכן שנעשה על חלק מהנמיות הכלליות של הנשים, נתקבל שניתן לסווג את התשובות עפ"י נטיה שכלית/מאוזנת/רגשית, וכן בדרך כלל נתקבלה עקביות בנטיה. לא נתקבל סגנון מאוזן באופן עקבי. בחלק הבא נבדק האם הנמיות הכלליות תואמות לסגנון החזרה בתשובה של הנשים.

3. מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין נטיות כלליות של הנשים.

להלן תוצאות הניתוח הסטטיסטי שנעשה, הבודק את גובה המתאם בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי, לבין נטיות כלליות שכליות/רגשיות של הנשים, עפ"י פירסון (Pearson's product moment correlation). להלן טבלה המציגה את התוצאות: מידת ההתאמה בין סגנון חזרה בתשובה לבין נטיות כלליות של הנשים.

נטיות כלליות	r (correlation coefficient)	p (significance level)
א. מסגרת לימודים	.8172	p = .000
ב. אומדן עצמי לגבי חזרה בתשובה	.6552	p = .000
ג. תדמית האשה היהודיה	.4451	p = .007
ד. נטיות אישיותיות בגיל ההתבגרות	.9129	p = .000
ה. התמודדות עם דילמה מוסרית	.5385	p = .001
ו. נטיות מקצועיות	.2693	p = .075
ז. סיפוס אישיות נוכחי	-.1834	p = .166
מרכיב משנה. התייחסות אל העבר.	.2612	p = .082

0.05 < p רמת מובהקות.

עפ"י הניתוח הסטטיסטי שנעשה, נמצא כי אצל חלק מהמרכיבים נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין הנטיות הכלליות, ואצל חלק אחר של המרכיבים, לא נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין נטיות כלליות.

להלן פירוט של הממצאים שנתקבלו:

- א. נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי לבין סגנון שכלי/רגשי של מסגרת הלימודים.
 - ב. נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי, לבין אמדן עצמי לגבי סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי.
 - ג. נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין תדמית שכלית/רגשית של האשה היהודיה.
 - ד. נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין תיאור דטרואקטיבי של נטיות אישיותיות שכליות/רגשיות בגיל ההתבגרות.
 - ה. נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין התמודדות שכלית/רגשית עם דילמה מוסרית.
 - ו. לא נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין נטיות מקצועיות שכליות/רגשיות.
 - ז. לא נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין טיפוס אישיות נוכחי שכלי/רגשי.
- מרכיב משנה. לא נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה לבין התייחסות אל העבר החילוני.

סיכום הממצאים:

אצל חלק מהמרכיבים נתקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי לבין נטייה כללית שכלית/רגשית, ואצל חלק מהמרכיבים לא נתקבל מתאם. ממצאים אלו מאפשרים לעשות חוקף מבני באופן חלקי, ועל כן תומכים באופן חלקי בהשערה I של המחקר, שאכן קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה.

הקדמה

המחקר עוסק בתהליך החזרה בתשובה בקרב נשים ישראליות. התשובה מתוארת ביהדות כתהליך שבו החוזר בתשובה בעל תפקיד אקטיבי רצוני, ומכאן מתעוררת השאלה, האם במסגרת הבחירה החופשית שניתנת או נדרשת מהחוזר בתשובה, מתאפשר לו לבחור בסגנון אינדיבידואלי עפ"י נטיותיו וצרכיו, בתהליך החזרה שלו אל היהדות. הסגנונות השכליים/רגשיים נראים כסגנונות הקריטיים לנושא התשובה, מאחר ותיאורים של נטיות שכליות/רגשיות מופיעים בתחומים רלוונטיים; כולל נטיות אישיותיות פסיכולוגיות של היחיד, תהליכי שינוי שהיחיד עובר ומערכת האמונה היהודית, אליה מצטרפים החוזרים בתשובה. עפ"י השערתו של רוטנברג (1986), הפילוסופיה הדתית הקיימת במישור התיאורטי, משפיעה על המציאות המעשית. מאחר וביהדות מתוארים הסגנון השכלי/רגשי, משוער כי גם במישור המעשי ימצאו עדויות לסגנונות אלו. תהליך החזרה בתשובה נבחר כמתאים לבדיקה אמפירית של השערה זו, מאחר וניתן להצביע ביתר קלות על הסגנון הדתי שהחוזר בתשובה בוחר בו, ולצפות על התהליך עצמו, לעומת אוכלוסיה שחיה מאז ומתמיד עפ"י אורת חיים דתי. וכך, הבחירה באורת חיים דתי נעשית באופן אקטיבי, ועל כן הסגנון הנבחר נראה משמעותי במיוחד.

בנוסף לכך נבדק האם סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה תואמים סגנון כללי יותר שכלי/רגשי הבא לידי ביטוי בתחומים אחרים מלבד החזרה בתשובה. מתעוררת השאלה האם סגנון שכלי/רגשי של חזרה בתשובה, תואם סגנון אישיותי קודם. עפ"י גישה תיאורטית המניחה שבד"כ קיימת נטיה לחפש אחר התאמה בין מרכיבים שונים בחיים, הן בין מרכיבי האישיות, והן בין טיפוס האישיות והסביבה שמצוי בה היחיד (הולנד, 1973), - עולה ההשערה שקיימת התאמה בין סגנון החזרה בתשובה, לבין מרכיבים אחרים באישיות. לסיכום, מטרת העבודה הינן לבדוק האם קיימים סגנונות אינדיבידואליים שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה אצל נשים ישראליות; מה הם האיפיונים של

סגנונות אלו; והאם סגנון החזרה בתשובה תואם סגנונות כלליים יותר של הנשים.

I. השערה חלק א':

על מנת להצביע על סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה בקרב נשים ישראליות, נבדקו מספר תחומים:

1. סגנונות שכליים/רגשיים במסגרות לימוד של נשים חוזרות בתשובה (תצפית).
2. סגנונות שכליים/רגשיים של 30 נשים חוזרות בתשובה (ניתוח תוכן).
3. סגנונות שונים של 30 נשים חוזרות בתשובה (ניתוח סטטיסטי).

סיכום הממצאים.

1) סגנונות שכליים/רגשיים במסגרות לימודים של נשים חוזרות בתשובה.
א. המסגרת הליטאית. המסגרת הליטאית התקבלה כבעלת סגנון שכלי יותר. השיחה עם מנהל המקום התנהלה באופן מובנה ומסודר, על בסיס שאלות ותשובות, כאשר בראש מעייניו עומדות 2 מטרות: להציג את החכמה שביהדות, ולשמור על מסגרת מאוזנת הן בין העבר והווה של הנשים, והן בין עיסוקים בתחומים אחרים לבין העיסוק ביהדות. תנאי הקבלה מבוססים על כישורים אינטלקטואליים ויציבות פסיכולוגית. המורים נבחרים עפ"י טיב כישורי ההוראה שלהם, אשר מתבטא בהתמצאות בחומר (ובתחומים אחרים מלבד ביהדות), וכן בהדגשה של התפקיד "ההוראתי" בניגוד לתפקיד "הטיפולי". טיפוס הנשים מגוון. הן מאורגנות במסגרת מובנית של לימוד/עבודה בבוקר, והשתתפות בשיעורים של המקום בשאר הזמן. הלימודים מרוכזים סביב לימוד התנ"ך ומפרשיו וההלכה, ולא לימודי השקפה, אמונה, רוחניות ותורת הסוד (טקסטים חסידיים וקבליים). היהדות אינה משמשת "מפלט רגשי". הדרישות הן השתתפות בשיעורים, והתמודדות שכלית עם הטקסטים. לנשים יש תפקיד אקטיבי הדורש לימוד והפנמה של החומר. בנוסף לכך ישנו דגש על הפרקטיקה והמציאות היומיומית של היהדות, הנלמדת מתצפית על

משפחות חרדיות, ותירגול של החומר הנלמד בין הנשים עצמן. לדעתו של המנהל לא מתעוררים קשיים פסיכולוגיים כלשהם אצל הנשים.

למרות הדומיננטיות של הסגנון השכלי, התקבלו מס' אלמנטים רגשיים.

ב. המסגרת החסידית. מסגרת זו התקבלה כבעלת סגנון רגשי יותר. המסגרת מנוהלת ע"י רב ורבנית אשר הם המורים הבלעדיים של הנשים (ושל הגברים). השיחה עמם התנהלה כאשר הרב התפנה לענות על שאלות תוך כדי עיון בטקסט תורני, והרבנית תרמה אינפורמציה בהתרגשות לגבי הקשיים שעמם מתמודדת הישיבה והקשיים שקיימים עם המשפחות של הנשים. השעורים מנוהלים בחדר צפוף, כאשר אין שמירה על לוח זמנים. הרבנית מתוארת ע"י הנשים כספונטנית, ובעלת תפקיד הכולל - מורה, יועצת, מטפלת, חברה ועוד. בדרך כלל לאחר השעור מופנות שאלות "טיפוליות" אל הרבנית. שיטת הדיבור של הרבנית הינה דרמטית בעלת אינטונציות מגוונות, מניעת שאלות באמצע השעור, והשריית אווירה מיסטית בחדר. מרבית הנשים שהגיעו לשם התגלגלו קודם לכן במסגרות לימוד אחרות (ליטאיות יותר). ניתן לזהות פן בוהמי אצל חלק ניכר, וסימנים אחרים המצביעים על השתייכות לקהילה משותפת. (לבוש חיצוני, אופן ותוכן השיחה). קיימת התלהבות ומעורבות ניכרת בשעורים, ע"י הבעת אותות התלהבות. החוויה של השיעור היא רוחנית-חברתית, והנשים מקבלות תמיכה והתחזקות רוחנית ונפשית, שלא דוקא מבוססת על הבנה מדוקדקת של החומר הנלמד. סדר היום של הנשים הוא אינדיבידואלי, ופעמים בעל גוון לא שגרתית. בשיעור נעשה שימוש באמצעי המחשה - ציורים, תנועות גוף וטונים מרוגשים. ניתנת משמעות סמלית ונסתרת לדברים, התוכן מתייחס לישועה שמגיעה אחרי הסבל. התפילה, ניגון, שמחה וריקוד, הינם כלי עזר להגיע להתדבקות בא-ל. השיעורים של הנשים הרווקות, מתפרשים קצת גם לתחום ההסטוריה ומשנה, וקיים יותר ביטוי לאינטראקציה של הנשים עם המורים במישור השכלי.

עפ"י ניתוח התוכן שנעשה, ניתן להצביע על איפיונים שכליים יותר במסגרת הליטאית, ואיפיונים רגשיים יותר במסגרת החסידית. ניתן לשער כי המצאותם של איפיונים שכליים/רגשיים במסגרות לימוד לחוזרים בתשובה, משקפת גישות שונות כלפי חוזרים בתשובה והתהליך שהם עוברים. ממצאים אלו הם בהתאם להשערת

המחקר.

2. סגנונות שכליים/רגשיים של 30 נשים חוזרות בתשובה - ניתוח תוכן.
להלן יוצגו האיפיונים השכליים/רגשיים שהתקבלו לגבי כל שאלה בראיון.
האיפיונים השכליים/רגשיים סווגו עפ"י ניתוח תוכן שנעשה על התשובות של הנשים בראיון.

א. תהליך החזרה בתשובה

סעיף 1: התחלת החזרה.

סגנון שכלי. הסגנון השכלי התעורר ע"י סקרנות אינטלקטואלית. התוכן תואר כחכם, משכנע ומעורר למחשבה. מרבית הנשים השתתפו בסמינר לימודי המושתת על הצגת הוכחות לאמיתות התורה והא-ל. חלק מהנשים הגיעו אל היהדות עקב שאלות אקזיסטנציאליסטיות שהטרידו, וחיפוש אחר מערכת ערכים המספקת תשובות מוחלטות, מובנות וברורות לשאלות אלו. המילים החוזרות הן - אמת, שכנוע, הבנה, הסבר, מוחלטות וכו'.

סגנון רגשי. הסגנון הרגשי התעורר ע"י מועקה נפשית כתוצאה מסיטואציה ספציפית או כללית. החיפוש מתואר כחיפוש אחר רוחניות, שלווה ומילוי ריקנות. היתה משיכה אחר אור, חוס, אמונה, עומק, תחושות חיוביות, יופי, פנימיות ומפלט רגשי. המפגש נעשה באמצעות המכוון לחקר הקבלה, סיפורים חסידיים, דמויות "חמות" וכו'. מרבית הנשים תיארו תהליך לא מובן ופתאומי שהתרחש ע"י נס, חלום או התפרצות רגשית.

סעיף 2: החזרה.

סגנון שכלי. התהליך מתואר כהליך לימודי, כאשר החיפוש הוא אחר תוכן, אמת, מערכת מובנית, הסברים ותשובות לשאלות. חלק תיארו צורך להבין לפני שהחלו לקיים באופן מעשי, (הקיום המעשי התחייב מתוך השכנוע השכלי), וחלק אחר השתכנע באמיתות היהדות דוקא באמצעות היישום, מאחר וזה "עובד במציאות". קיים דגש על מציאותיות, עם התנגדות לרחפנות והיסחפות אחר הרגש. האמצעים מבוססים על חקירה ובדיקה של מערכת היהדות.

סגנון רגשי. התהליך מתואר כתהליך בלתי מובן המתבסס על הרגשה ואמונה פנימיים והתרחשות ניסית. הנשים חיפשו אחר גדילה רוחנית ורגשית. המיסטיקה ממלאת תפקיד חשוב, מאחר והיא מקנה עומק ופנימיות הנעלים יותר מהלימוד השכלי היבש. התעוררות של תחושות חיוביות מילאו תפקיד משמעותי ביותר, אשר באו לידי ביטוי בקרבה אל הא-ל, יופי של מצוות, תקווה ועידוד בתפילה ובגישה של הרבנים. ההבנה השכלית תוארה כשולית או לא קיימת. מספר רב של נשים התגלגלו תחילה דרך מקומות ליטאיים עד שהגיעו למסגרת הנוכחית, שם הם מצאו עומק, פנימיות ונגיעה אישית אל הדברים.

סעיף 3: קצב החזרה בתשובה.

סגנון שכלי. הסגנון השכלי אופיין בדר"כ ע"י תהליך הדרגתי מתמשך, הצורך בדיקה מדוקדקת וצעדים זהירים, קודם ההשתייכות למסגרת הדתית. (תוארו מספר מקרים בסגנון השכלי, שהיתה בהם החלטה מהירה ומידית לקבל את היהדות, על סמך שכנוע שכלי).

סגנון רגשי. הסגנון הרגשי אופיין ע"י קצב מהיר ופתאומי יותר, בשל הספונטניות, חוסר המובנות, והאלמנט הניסי שהיו קיימים. (יחד עם זאת תוארו מס' מקרים בסגנון הרגשי, שבהם היה צורך בקצב הדרגתי בשל חוסר יציבות ויחס משתנה שחשו הנשים כלפי היהדות).

סעיף 4: הקשיים שהתעוררו ביתם אל הדת, בתחילת החזרה בתשובה.

סגנון שכלי. מרבית הקשיים השכליים תוארו כחוסר הבנה ושכנוע. הקבלה המעשית ללא ביסוס שכלי, הביאו לתוצאות שליליות. יחד עם זאת, חלק מהנשים התמודדו עם אלמנט אחר, והוא הלחץ החברתי של החברה הקודמת אליה השתייכו. גם במישור החברתי, פעמים רבות ההתמודדות היתה לשכנע את החברה שהדת הגיונית (אלמנט שכלי).

סגנון רגשי. תוארו מס' קשיים במישורים שונים. פן אחד תואר כפחד מהסתגרות בתוך עולם פרימיטיבי ומצומצם. אחרים תיארו חוסר כוח או רצון להיפרד מהמסגרת החילונית אליה השתייכו. מספר נשים התקשו לקבל על עצמם מערכת מעשית מחייבת. הסיבות לקושי היו שהמשמעות העמוקה והסודית של הדברים היתה חסרה להם, או שהמטרות שהטיפו להם המורים, נראו כבלתי ניתנים להשגה. הנשים

לא הרגישו שיוכלו ליישם את הדברים באופן אישי.

ב. מסגרת הלימודים

סעיף 1 וסעיף 2: מסגרת הלימודים. בסעיף 1 הנשים נתבקשו לתאר את מסגרת הלימודים בה הן לומדות. בסעיף 2, את המשמעות האישית שמילאה המסגרת עבורם. התשובות מוצגות יחד מאחר והיתה חפיפה כמעט מלאה בתשובות שנתקבלו לשתי השאלות.

סגנון שכלי. המקום תואר כמסגרת המאפשרת לנשים ללמוד ולהכיר את היהדות, ובדרך זו להשתכנע באמיתותה. הפילוסופיה של המקום היא שמירה על איזון, הנחה על הקרקע, התמודדות עם העולם המציאותי ושמירה על קשר עם האני הקודם. קיים שילוב של עבודה ולימודים, המביא להתמודדות עם השיגרה שבחיים. חלק מהנשים תיארו הענות לצרכים אינטלקטואליים, וחלק אחר הדגישו את האספקט המעשי של אורח החיים הדתי. הם למדו איך צריך לנהוג ומה נכון בחיים.

סגנון רגשי. המטרה העיקרית תוארה כרצון להגיע אל הפנימיות של האדם, ע"י פשטות, רוחניות, הנשמה של הדברים ומה שקיים מעבר לשכל ולמציאות. הפנימיות של האדם רוצה את ההתדבקות בא-ל. חשוב לפתוח את הלב ולהביא להשתפכות הנפש. התפילה, בהיותה קרובה לכל אדם, נעלה יותר מהלימוד. הנימה האופטימית, בעזרת שמחה ניגון וריקוד, מאפשרת לכל אדם לגדול מבחינה רוחנית. השיעור הוא דינמי, מעורר כוחות ובעל נימה אישית. אמנם לדעתן אין הכרח להבין את הדברים, אך יחד עם זאת חלק תיארו התמודדות שכלית מרובה בזמן השיעור.

סעיף 3: תפקיד החברה.

סגנון שכלי. חלק תיארו את המסגרת החברתית כמסגרת המתאימה ליישם את הלימודים התיאורטיים שנלמדו. באופן ספציפי היתה התייחסות אל העבודה על המידות של האדם, אך באופן כולל, אל כלל המצוות. חלק אחר תיארו את החברה כמסגרת ללימוד בצוותא, ע"י דיון ושיחה ביחד. נשים אלו פחות הפיקו מהאלמנט החברתי לכשעצמו, ופעמים אף הסתייגו מחיי פנימיה, מאחר והמטרה הבלעדית שלהם היא הלימוד עצמו.

סגנון רגשי. מרבית הנשים העמידו את האלמנט החברתי כמשמעותי. התיאורים שניתנו נמסרו בשני רבדים - כללי ודתי. הקשרים החברתיים הכלליים אופיינו ע"י תמיכה וחוויות משותפות. הקשרים החברתיים במישור הדתי תוארו כתועלת שמפיקים מבחינת התפתחות דתית, כאשר חיים בחברה בעלת אידיאלים משותפים. מקבלים חיזוק של התנהגות נאותה. אמנם כל הנשים משקיעות מאמץ בתחום הזה, אך חלק הודו שהתחום החברתי מעורר אצלן מתח מאחר והוא אינו טבעי להן. סעיף 4: תפקיד הצוות.

סגנון שכלי. במקרה זה הצוות מילא תפקיד של מורה מחנך המעביר ידע, מעורר למחשבה ומדריך למציאת פתרונות לשאלות. הלימוד מועבר באופן פרונטלי או ע"י דוגמא מעשית של דרך חיים. המורים סיפקו רמה אינטלקטואלית גבוהה, ומקור לרכישת כיווני מחשבה.

סגנון רגשי. הצוות היווה מקור תומך מבחינה רגשית-נפשית. אמנם הרב והרבנית תוארו כמדריכים ומלמדים, אך בעיקר כהורים הנותנים עצות הנוגעות לחיים הפרטיים בבית ובמשפחה, ומבחינה זו הם כמו פסיכולוגים. הרבנית מהווה מקור להזדהות, במיוחד בגלל הפשטות שלה, המאפשרת לכל אדם להגיע אליה ולשאוף להיות כמותה. בנוסף לכך קיימים קשרים בין אישיים בין הצוות והנשים במישור החברתי הפשוט (במיוחד עם הרבנית).

ג. גישה אל הדת כיום באופן כללי.

סעיף 1: שינוי שחל בחיים עם קבלת אורח החיים הדתי.

סגנון שכלי. השינוי שחל תואר כמציאת תכלית בחיים ואורח חיים נכון, המושחת על ערכים מוחלטים וברורים. יש הכוונה ע"י גורם חיצוני (הא-ל), ואין היסחפות סתמית אחר דברים. האדם צריך לחיות עפ"י מה שנכון ולא עפ"י הרגש. יש הוכחות שזה טוב יותר כך. האדם מונח על הקרקע ובעל גבולות ברורים. סגנון רגשי. השינוי שחל תואר במושגים כלליים ואישיים. השינוי הכללי שחל הוא מציאת תכלית בחיים, המתבטא במילוי רוחני במקום הריקנות הנפשית שהיתה, ע"י קרבה אל הא-ל, הכוונה והשתייכות לקהילה מגשימה. השינוי התוך אישי תואר כמעבר מסבל ויסורים נפשיים לשלווה פנימית ותחושה טובה. חלק הצביעו

על שיפור האישיות ותגלית של יחסים בין אישיים נפלאים, המושגתים על חסד, צדקה וענוה.

סעיף 2: גורם עיקרי שמשכנע לקבל את הדת כיום.

סגנון שכלי. הגורם העיקרי שעל פיו קיבלו את הדת, הוא שהדת היא נכונה ואמיתית. ניתן לסווג את אמצעי השכנוע ל-2 קבוצות: קבוצה אחת המסתמכת על הוכחות לוגיות תיאורטיות וקבוצה שניה המסתמכת על הוכחות מעשיות, עפ"י תצפית על המציאות.

סגנון רגשי. הגורם העיקרי שעל פיו קיבלו את הדת, הוא עפ"י רגש פנימי. הדת עוררה רגשות נעימים. חלק טענו שדוקא קטנות האדם ומוגבלותו מבחינה שכלית, הם שמעידים על גדולת הבורא. אחרות טענו שהגורם הדומיננטי היה אמוציונלי אך החכמה שבדת הוסיפה.

סעיף 3: אספקטים בדת שהיה קל יותר לקבל (מרבית הנשים ענו בעקיפין על שאלה זו בתארם את האספקטים הקשים).

סגנון שכלי. האספקטים שהיה קל לקבל היו במספר מישורים, אך בעיקר סבבו סביב המחשבה והחכמה שנמצאו ביהדות. חלק נמנעו מלקיים את ההלכה המעשית עד שלא התקבלו הסברים הגיוניים להלכה זו. חלק אחר קיבלו על עצמם את ההלכה המעשית בד בבד עם השכנוע במישור המחשבתי, למרות שהיו קשיים עם הקיום המעשי. רוב הנשים התקשו להתפלל לפחות בשלב הראשוני, ופעמים אף למשך זמן ממושך יותר.

סגנון רגשי. מרבית הנשים קיבלו את הדת עפ"י אמונה פנימית ומשיכה אחר היופי והנועם שביהדות. מספר נשים הצביעו על מצוות מסויימות אשר נתקבלו בקלות - התפילה, השבת והלכות צניעות. יחד עם זאת חלק התקשו לקבל על עצמן עול של מסגרת מחייבת ופרידה מאורח החיים הקודם.

סעיף 4: החוסר שיש בעולם החילוני.

סגנון שכלי. תואר חוסר של ידע, תוכן ומטרה. אילו היתה לחילוניים האפשרות להכיר את היהדות, הם היו הופכים למאמינים. חסר להם אורח חיים נכון ואבסולוטי, המקנה כיוון ומספק לאדם גבולות. חסר תכתיב ממקור חיצוני לדרך שבה האדם צריך לחיות.

סגנון רגשי. החוסר תואר ברובד רוחני-נשמתי. אין לאדם אמונה. האמצעים להגיע לסיפוק רוחני חסרים, כולל מודעות פנימית, כוחות שמחה וחיות, התחדשות פנימית וגבולות מוסריים. חלק תיארו את החוסר במושגים כלליים של תכלית ואמת.

לסיכום, עפ"י הממצאים ניתן להצביע על תשובות מובדלות מבחינת סגנונות שכליים/רגשיים של תהליך החזרה בתשובה, וכן תוארו מה הם האיפיונים השונים של כל סגנון.

3) סגנונות שונים של שלושים נשים חוזרות בתשובה - ניתוח סטטיסטי. נעשה ניתוח סטטיסטי הבודק את מידת ההתאמה בין הפריטים השונים של הראיון, ועפ"י הממצאים נתקבלה התאמה ביניהם. ממצאים אלו הם בהתאם להשערת המחקר, מאחר והם מצביעים על כך שקיים גורם משותף שנבדק. (עפ"י ניתוח התוכן ובחירת הפריטים מלכתחילה כמתאימים לבחון את תהליך החזרה בתשובה, יש לשער כי הגורם המשותף שנבדק, הוא סגנון החזרה בתשובה של הנשים).

2) א3) עקביות בסגנון

הן עפ"י ניתוח התוכן שנעשה, והן עפ"י הניתוח הסטטיסטי שנעשה, נתקבלה באופן כולל עקביות בסגנון החזרה בתשובה של כל אשה. הסגנונות שהתקבלו הן הסגנון השכלי והסגנון הרגשי. לא נתקבל סגנון מאוזן לאורך כל הראיון אצל אף אשה, אלא רק תשובות בודדות בעלות סגנון מאוזן. (על כן סגנון זה לא הוצג כפרק בפני עצמו בסיכום הממצאים, אלא רק בפרק של התוצאות בגוף העבודה).

ניתוח הממצאים

1. ניתוח תוכן של התצפית.

מתוך הממצאים שנתקבלו מהתצפית, נמצא כי קיימות מסגרות לימוד בעלות גישות שונות שכליות ורגשיות. עפ"י גרטרל ושנון (1985), קבוצות דתיות שונות נבדלות בגישה שלהם ו"מזמינות" אוכלוסיה המתאימה לגישה הספציפית שלהם. לדעתם קיימת התאמה בין מסגרת והמשתתפים במסגרת. ההבדל שנתקבל בין המסגרות

מבחינה הגישה השכלית ורגשית מחזק מבחינה זו את ההשערה כי קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה, מאחר ומסגרת הלימודים הינה מבחינה מסוימת חלק מסגנון החזרה בתשובה.

להלן ניתוח האיפיונים השכליים/רגשיים של שתי המסגרות, מבחינת תרומתם, תפקידם והמשמעות שלהם בקונטקסט סגנון החזרה בתשובה השכלי/רגשי.

במסגרת הליטאית האיפיון הבולט הוא שהיהדות מוצגת ברובד השכלי. שיטת הלימוד היא באמצעות לימוד טקסטים, ניתוח במישור הרבלי והבנה מדויקת של החומר. המורים מפגינים מהימנות גבוהה, ועפ"י במינגהאוס (1968) זהו תנאי הכרחי על מנת להשפיע על קהל שומעים אינטלקטואלי. סוג הבנות נבחר מכתחילה כמתאים לגישה זו. המסגרת מובנית ומבחינות מסוימות דומה לבי"ס.

אחד האיפיונים של המקום הוא גישה מאוזנת. ניתן להסביר זאת ע"י הקשר שקיים בין איזון וגישה רציונלית. גישה מאוזנת נובעת מבחינה מסוימת משיפוט של השכל; מציאת דרך האמצע בין שתי קיצוניויות, שילוב של מספר אלמנטים, שיקולים קרים "מה טוב או רצוי לאדם". הגישה האריסטוטלית הרציונליסטית, ובמסגרת זו הגישה הרציונליסטית של הרמב"ם, (מגדולי הפילוסופים היהודיים בימי הביניים) שניהם מציגים את דרך הביניים המאוזנת, כ"שביל זהב" אידיאלי (ראה "שמונה פרקים לרמב"ם"), ואזהרה מפני נטיה לקצוות. הגישה המאוזנת במסגרת הליטאית, באה לידי ביטוי בהתייחסות של המנהל אל נושא החזרה בתשובה. לדעתו, יש לשמור על קשרים עם העבר החילוני, וכן עם העולם החיצוני הנוכחי. על כן מוקדשים מאמצים רבים לשמור על קשר בריא וטוב עם המשפחות של הנשים, וכן המנהל מאפשר לנשים להמשיך בעסוקים הקודמים שלהן במידת האפשר. הבקרים פנויים באופן מכוון על מנת שהנשים יוכלו לעסוק בלימודים או מקצוע שלהם. לימודי היהדות אינם מורידים מהאחריות של הנשים לדאוג לפרנסה. יש לשמור על איזון מסוים מבחינת הקצב של תהליך החזרה בתשובה. קיימת התנגדות להתנתקות פתאומית ממסגרות אחרות, וצלילה לתוך עולם היהדות באופן בלעדי. סוג הבנות שמגיע מגוון, וכן צוות המורים רב ומגוון - מבחינה זו שלא ניתן להצביע על טיפוס מסוים שמאפיין אותם. קשה לגבש את הנשים לקבוצה אחת הדוגלת בקו ספציפי, קיצוני ואחיד.

"פלורליזם" מעין זה מביא לגישה מאוזנת יותר. תחום נוסף שבו באה לידי ביטוי הגישה המאוזנת, הוא הטיפול המכוון של המקום אחר נשים בעלות יציבות פסיכולוגית. המנהל אינו מחפש נשים בעלות סערות נפשיות רגשיות, ומסתייג מהתפקיד הטיפולי, העוסק בתחום הרגשי. הוא מתנגד ליצירת תלות של הנשים במורים, אלא מעוניין שהנשים תוכלנה להגיע להחלטות בכוחות עצמן, ע"י שיקולים הגיוניים. היהדות אינה מקום מפלט בעליות וירידות של נפש האדם. נראה שהגישה השכלית מתקשרת עם גישה מאוזנת ומסתייגת מסטיות מדרך האמצע, המקושרים יותר עם הניידות של הרובד הרגשי.

איפיון נוסף של הגישה השכלית הוא מציאותיות ופרקטיקה. הרובד הרציונלי עוסק בתחומים מובנים, ברורים וברי השגה. לעומת זאת, הרובד הארציונלי כולל נטיות רחפניות ואת האספקטים הפחות מובנים שבחיים. לדעתו של המנהל, הנשים אינן בשלות בשלב זה ללימודים גבוהים רוחניים. הוא מתנגד לשיעורי אמונה והשקפה, כגון עיון בטקסטים חסידיים וקבליים. הנשים זקוקות להבנה ופרקטיקה של היהדות. גם את הביטוי המעשי ליהדות ניתן לכלול בסגנון השכלי, מאחר ואין חיפוש אחר סמלים מיסטיים שמאחורי המעשה, אלא המעשה עצמו הוא בעל ערך, הנכלל בתחום הרציונלי ולא ארציונלי.

יחד עם זאת, בחינה מדוקדקת יותר של השיטה הלימודית, מורה על שיטה חד כיוונית ולא מאוזנת, המשתמשת בכלים שכליים רציונליים, ומסתייגת משימוש בכלים רגשיים, רוחניים ארציונליים. מבחינה זו ניתן לקשר בין הגישה הליטאית המקורית (ראה מבוא), לבין המסגרת הנוכחית. שניהם משתמשים באמצעים שכליים לוגיים ככלי עיקרי להגיע אל היהדות, ומבחינה זו אינם "מאוזנים" בגישה שלהם. לעומת המסגרת הליטאית, ניתן להצביע על מס' איפיונים שונים במסגרת החסידית. להלן נעשה ניתוח של האיפיונים הללו. נשאלת השאלה כיצד מרכיבים אלה מתקשרים עם הסגנון הרגשי של חזרה בתשובה.

במסגרת החסידית, היהדות מוצגת באמצעות כלים רגשיים יותר, לעומת המסגרת הליטאית ששם היהדות מוצגת באמצעות כלים שכליים יותר. הרבנית מעבירה את השיעורים באופן דרמטי, קיימת התלהבות רגשית ניכרת אצל הנשים, נעשה שימוש באמצעים ממחישיים. זה כולל ציורים, שירה וריקוד, תכנים

המכוונים לפתוח את הלב והבטחה שיגיע קץ-ליסורים שהאדם נמצא בהם. אחד המרכיבים המאפיינים במסגרת החסידית הוא האספקט הארציולני המתבטא במס' אופנים:

המשיכה אחר המיסטיקה, הוא ביטוי אחד לאספקט הארציולני. הגישה החסידית שבה דוגלת המסגרת החסידית, מפרשת את הטקסטים היהודיים ע"י פרשנות מיסטית רוחנית. המציאות מוסברת מבחינת המשמעות הסמלית שטמונה בה. בכל אלמנט חומרי קיימים ניצוצות קדושה רוחניים. הרבה עצמו (הצדיק) נפטר לפני שנים רבות, אך הוא עדיין המורה הרוחני של הקבוצה. יש לרבה כוחות נעלים המאפשרים לו לגאול כל אדם בישראל מיסוריו. הנשים מתארות את השיעור כחוויה רוחנית שבה הן חשות התעלות רוחנית. השיעור אינו בנוי באופן מסודר ומובנה, ולדעתן של הנשים קיימת פחות חשיבות להבנה המדויקת של הדברים, אלא יותר להשפעה הכללית רוחנית שיש לדברים. המיסטיקה היא דריסת רגל לעולם הפחות מוסבר, ומבחינה מסוימת היא באה לידי ביטוי גם ברובד ההתנהגותי, בנטיה לספונטניות למשל. מבחינה מסוימת ניתן לקשר בין שניהם.

הספונטניות נובעת מדחף פתאומי, ולא מהסק לוגי שכלי. הרבנית מתוארת כאשה ספונטנית, המחליטה בו ברגע החלטות. בפגישה עם כותבת העבודה, היא "משתפכת" לגבי הבעיות שקיימות בישיבה, במקום לנהל את השיחה סביב סדר מובנה של שאלות ותשובות. הרבנית מעמידה את ההארה הפתאומית כעדיפה על פני תהליך הבנה הדרגתי. לדעתה, בנפש האשה טמונה אינסואיזיה אשר מעלה אותה לדרגות רוחניות גבוהות. הנשים אינן מעלות שאלות בשיעור, אלא קיימת קבלה 'עיוורת' המשקפת חוסר ביקורתיות אנליטית. גם המיסטיקה וגם הספונטניות, אינם תוצר של השכל הישר.

יתכן וניתן לקשר בין הנטיות הארציולניות שתוארו לבין הסגנון הרגשי של המסגרת. הן הרגש והן הארציולניות הינם פחות מוסברים ומובנים. הם אינם תוצר של הסק לוגי, ואינם דורשים ניתוח ואנליטיות, דיוק ובקורתיות. אמנם הרגש הלא רציונלי מובדל מהתחום הרוחני הארציולני, אך ניתן לקשר ביניהם בהיותם מובדלים מהרובד המוסבר יותר שבמציאות. במקורות היהודיים, (ראה מבוא) החסידות מאופיינת הן ע"י הרגש הספונטני והן ע"י הרוחניות. השמחה

והאקסטזה בעבודת הא-ל מביאים להתעלות רוחנית גבוהה. ג'יימס (1902) בהתייחסו לנושא ההמרה הדתית, מקשר בין ההמרה שנובעת מהארה רוחנית פתאומית לבין הטיפוס הרגשני ספונטני יותר, לעומת המרה שנובעת מחיפוש הדרגתי מחושב, המקושר עם הטיפוס השכלתני יותר.

קיים אלמנט נוסף במסגרת החסידית שיתכן וניתן להסבירו בקונטקסט הלא רציונלי-רגשי והארציונלי-רוחני. מחד, המסגרת בעלת גישה אינדיבידואלית והתייחסות אישית, ומאידך, בעלת גישה קבוצתית-קהילתית. האספקט האינדיבידואלי אישי בא לידי ביטוי בתמיכה הטיפולית שהנשים מקבלות מהרב ורבנית. הצוות הינו בעל תפקיד ייעוצי.

בנוסף לכך האלמנט האישי מופיע במסר ובגישה. הצדיק מכיר כל אספקט שבחיים, וביכולתו לרדת לדרגות הנמוכות ביותר ולהבין לנפשו של כל אדם. העצות שלו כוללות תדרוך מפורט, וקיים עידוד חוזר ונשנה לגבי האפשרות של כל אדם לתקן עצמו. הנשים הביעו צורך בביטוי אינדיבידואלי, על מנת להרגיש מעורבות והתעלות דתית. לעומת האספקט האישי הנ"ל, נמצא כי המסר הוא השתייכות בלעדית לקולקטיב. המטרות של הישיבה הן הנעלות ביותר. קיימת אחווה חברתית בין הנשים, והן כולן דבקות בדרך אחת. קיימת אווירה חברתית חמה בין הנשים עצמן, לעומת סגירות מפני מבקרים מן החוץ. גם בהופעתן החיצונית וגם באופן ותוכן הדיבור, קיימים איפיונים משותפים המשייכים את הנשים לאותה קהילה. יתכן וניתן להסביר את הצורך באינדיבידואליות מחד, והישענות על הקולקטיב מאידך, כנובעים שניהם מצרכים רגשיים-רוחניים. הצורך בהתייחסות אינדיבידואלית הינו ביטוי לצורך רגשי. הנשים זקוקות להבנה, טיפול וייעוץ, כל אחת עפ"י צרכיה האישיים. לעומת האדם השכלתני, המחפש אחר תשובות ברורות ונוסחה שתתאים לכל אדם, האדם הרגשי חש צורך בתשובות אינדיבידואליות פחות מובנות, אשר אינן מתאימות לכל אדם. נשים רבות התגלגלו ממסגרת למסגרת, עד שמצאו דרך שתתאים להם. יתכן והחשש לשוחח עם מבקרים מן החוץ, נובע ממטען רגשי שיש לדברים, מבחינת המשמעות האישית שלהם. בד בבד עם הצורך האינדיבידואלי ייחודי, קיים צורך בהשתייכות לקולקטיב, שגם אותו ניתן להסביר כנובע מצרכים רגשיים. נשים אשר חוו בדידות, יסורים וחיפוש מייגע

להגיע למנוחה ונחלה, זקוקות לחמיכה רגשית. ההשתייכות, האחוה וההסתגרות בתוך קהילה מקנים כוח. גם בקונטקסט הקולקטיב, ניתן להבין את החשש שהביעו נשים מסוימות משיחה על החזרה בתשובה עם גורמים מן החוץ. הסתייגות לגבי הממצאים.

קיימים מספר הסתייגויות לגבי ממצאים אלו. ראשית יתכן וקיים הסבר אחר לגישה המאוזנת של המסגרת הליטאית אשר נובע מסיבות טכניות יותר. שתי המסגרות שנבחרו לתצפית הן מסגרת ליטאית וחסידית. המסגרת הליטאית אמנם מייצגת זרם מסויים ביהדות, בעל גישה לימודית ייחודית, אך יחד עם זאת היא מייצגת דרך שמצויה בקרב קבוצות רבות ביהדות. על כן ניתן לצפות שהגישה תהיה מגוונת וכוללת יותר, וכן סוג הנשים שיגיעו למקום, יהיה מגוון, ומכאן תתקבל תמונה "מאוזנת" יותר. במסגרת ליטאית, קיימת פחות 'מחוייבות' לדגול בדרך ספציפית. לעומת זאת, החסידות האולטראורתודוקסית מחולקת לקבוצות בעלות גישות שונות, ומטבע הדברים כל קבוצה חסידית הינה בעלת גישה ייחודית. על כן תצפית על קבוצה חסידית אחת, תשקף גישה ספציפית ולא גישה מאוזנת כוללת. בנוסף לכך נמצא שהגישה הלימודית של המסגרת הליטאית אינה מאוזנת, אלא נוטה לכיוון הגיוני שכלי, ונמנעת מלימוד מקסטים 'רגשיים'. מבחינה זו קיימת הקצנה וייחודיות באותה מידה שקיימת הקצנה וייחודיות במסגרת החסידית. הסתייגות נוספת היא שבשתי המסגרות ניתן למצוא עדות לאיפיונים בעלי סגנון השונה מהסגנון הדומיננטי של המקום. במסגרת הליטאית, אכן קיימים איפיונים רגשיים בגישה של המקום. ישנם מורים אשר יוצרים אווירה אישית יותר בשעור. בנוסף לכך, ניכרים מאמציו של המנהל לטפל בנשים ע"י שמירת קשר עם המשפחות, דאגה לתנאי מגורים, ניהול שיחות ועוד. לגבי השיעורים שמתנהלים במסגרת החסידית, ניתן למצוא שהם דורשים מאמץ שכלי על מנת לעקוב אחריהם. השיעור הינו מורכב מבחינת הקשרים האסוציאטיביים שקיימים בין הנושאים, הקצב המהיר שבו מוצגים הדברים, והמשמעות הנסותרת שמאחורי הדברים. כותבת העבודה בעצמה מעידה בתחילת ההשתתפות בשיעורים, על קשיים שהתעוררו לעקוב אחר השיעור ולהפנים את משמעות הדברים.

ישנם מספר מגבלות שקיימות לגבי הכלי עצמו. התצפית על מסגרות הלימוד שנבחרו, משקפת את הגישה הלימודית של מסגרות אלו בלבד, ולא ניתן להשליך מכאן למסגרות לימוד אחרות של חזרה בתשובה. יתכן והגישות שלהן ייחודיות, ועל כן יש מקום לבדוק מה סגנונות הלימוד של מסגרות אחרות לחזרה בתשובה. בנוסף לכך, מטרת התצפית היתה להתמקד בגישה הלימודית בעיקר, ולכן המוקד הוא השיעורים. על כן לא ניתן להסיק לגבי הגישה הכללית של המקום, אלא לגבי הגישה הלימודית בעיקר. יש מקום לעשות תצפית על פעילויות אחרות שבהן הנשים משתתפות, כגון תפילות בשבת, מסיבות, ארוחות חגיגיות (סעודה שלישית ומלווה מלכה), התארחות אצל משפחות חרדיות ועוד.

2. ניתוח תוכן של הראיון.

על מנת לבדוק האם קיימים סגנונות שכליים-רגשיים של חזרה בתשובה בקרב האוכלוסייה שנבדקה, יש צורך לבחון האם התקבלו הבדלים בתשובות לשאלות, על הרצף השכלי-רגשי. תשובות מובדלות לגבי כל שאלה על הרצף השכלי-רגשי, מורות על סגנון חזרה בתשובה שכלי-רגשי לגבי כל שאלה בנפרד. בנוסף לכך נבדקה מה מידת העקביות בין התשובות מבחינת סגנון החזרה בתשובה, אשר מצביעה על סגנון אחיד אצל כל אשה.

באופן כולל ניתן להסיק מהמצאים, שאכן התקבלו תשובות מובדלות לגבי כל שאלה על הרצף השכלי-רגשי, והתקבלה עקביות בין התשובות לשאלות השונות, מבחינת סגנון החזרה בתשובה. כ-50% מן הנשים נתקבלו כבעלות סגנון שכלי של חזרה בתשובה וכ-50% של הנשים כבעלות סגנון רגשי של חזרה בתשובה. המשמעות של הממצאים היא כי אכן קיימים דרכים אינדיבידואליות בתהליך החזרה בתשובה. נשים שונות נוטות להשתמש בכלים שונים, בדרכם אל היהדות. ממצאים אלו הם בהתאם להשערת המחקר, המושתת על יסודות תיאורטיים.

יחד עם זאת יש מקום לבחינה מדוקדקת יותר של הממצאים. ניתן למצוא כי קיימים הבדלים במידת האבחנה של התשובות בין שני הסגנונות. בחלק מהשאלות, ההבדל שנתקבל בתשובות בין הסגנון השכלי ורגשי הוא ברור ומשמעותי, ואילו בחלק מן השאלות ההבדל שנתקבל בתשובות בין הסגנון השכלי ורגשי הוא פחות

משמעותי. להלן יוצגו השאלות אשר התשובות שלהן היו מובדלות באופן משמעותי, ולאחר מכן יוצגו השאלות אשר התשובות שלהן היו פחות מובדלות. באופן זה ניתן יהיה לקבל תמונה מעמיקה יותר לגבי האיפיונים של הסגנונות השונים - במה שני הסגנונות שונים ובמה הם דומים יותר, וכן יעשה ניסיון להבין מדוע נתקבלו הבדלים משמעותיים ופחות משמעותיים בתשובות.

שאלות שהבדילו בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי באופן משמעותי

השאלות שקיבלו תשובות מובדלות מבחינת הסגנון השכלי/רגשי של חזרה בתשובה, כוללות את התחלת החזרה; סיפור החזרה עצמו; משמעות מסגרת הלימודים; אמצעי השכנוע; ואספקטים שהיה קל יותר לקבל בדת. מתוך התשובות לשאלות הנ"ל, ניתן להצביע על מספר איפיונים חוזרים, המייחדים כל סגנון. נעשה ניסיון לתאר כיצד איפיונים אלו מתקשרים עם הסגנון הספציפי שלהם.

סגנון שכלי.

הממצאים מורים כי תהליך החשיבה הוא איפיון מרכזי בסגנון השכלי. עפ"י יונג (1946) הפונקציה השכלית מקושרת עם אבסטרקציה ורפלקציה, המאפשרים להסיק באופן לוגי מה נכון או לא נכון. הנוסחה שנבחרה היא מובנת, מוחלטת ומתאימה לכל. החשיבה אינה חותרת להגיע למה שמעבר למציאות. איפיונים אלו באו לידי ביטוי בראיונות בכל השלבים השונים של תהליך התשובה 'השכלי'. התהליך החל כנובע מתוך סקרנות, התמודדות או מפגש עם שאלות אקזיסטנציאליסטיות. הטיפוסים המשפיעים הם בעלי חכמה, חשיבה וגישה מאוזנת. הכלים שהנשים זקוקות להם הם הרצאות, קריאת ספרים ומקום לימוד בעל רמה גבוהה, אשר כולם מובילים לשכנוע עפ"י תהליך היסק לוגי. המטרות הם למצוא אמת מוחלטת ומובנית. הנשים חיפשו הנחייה מגורם חיצוני לגבי הכיוון הנכון בחיים. נעשתה בדיקה לוגית, ע"י השוואה לאורחות חיים אחרות. פעמים השכנוע התיאורטי הביא בהכרח לידי קיום מעשי באופן מיידי. האספקטים הקלים בדת היו קבלה של הרעיונות האבסטרקטיים שביהדות ופעמים רבות היה קושי עם התחום הרגשי (קושי להתפלל למשל).

הולנד (1973), בתארו טיפוסים פסיכולוגיים שונים, מתאר את הטיפוס החקרני, כחוקר תופעות באופן אנליטי, ביקורתי ומדויק, במטרה להבין אותם באופן מופשט. איפיונים אלו באו לידי ביטוי בסגנון השכלי. הטיפוס הריאליסטי עוסק יותר במישור הפרגמטי. הטיפוס הריאליסטי תואם יותר את האספקט המעשי של הסגנון השכלי (לעומת הביטוי התיאורטי). מספר נשים אמנם היו זקוקות ללימוד התיאורטי, אך הושפעו במידה רבה מהקיום המעשי של המצוות, ומתצפית על משפחות דתיות. נשים אלו הם נושאי דגלה של הימצאות על הקרקע. האספקטים הקלים עבורן היו הקיום המעשי של המצוות (מלבד התפילה). ההסתייגות מריחוף והתנתקות, מוזכרת אצל יונג כהסתייגות מהליכה אל 'מה שמעבר למציאות'. הסגנון השכלי מאופיין ע"י עיסוק במה שקיים במציאות, ולא במה שמעבר למציאות. התחומים הרוחניים, מיסטיים ורגשיים, פחות מעסיקים או מושכים את הטיפוס החושב. וכן ניתן למצוא בסגנון השכלי אלמנטים של גישה מאוזנת. הולנד (1963) כולל בטיפוס הריאליסטי, את האפסקטים הנורמליים, יציבים וקונפורמיים, אשר ניתן לקשר אותם עם הגישה המאוזנת.

סגנון רגשי.

אחד האיפיונים הבולטים של סגנון זה הוא הפעלה של הרגש. הטיפוס המרגיש אצל יונג (1946) מתואר כמצוי מחוץ לסיווג האינטלקטואלי. השיפוט של טיפוס זה הוא בעל אופי סוביקטיבי, הנקבע עפ"י משיכה או דחיה אל דבר (like or dislike), מעין מצב רוח מסויים. החשיבה היא רק לגבי הדברים שהאדם מרגיש. הולנד (1973) מתאר את הטיפוס האמנותי, כרגיש מבחינה אמוציונלית. עפ"י הממצאים, הנטייה הרגשית באה לידי ביטוי בסגנון הרגשי, בכל השלבים השונים של תהליך החזרה בתשובה. התהליך תואר כנובע בתחילה מקשיים רגשיים; עצבות, יסורים וקשרים בין אישיים טעונים. קיים חיפוש אחר אהבה, חום ושלוה פנימית. הטיפוסים המשמעותיים שהשפיעו על הנשים מתוארים כבעלי קסם, נועם ואהבה. האמצעים המעוררים הם חווייה מרשימה, יופי של מצוות מסוימות, וביטוי של הרגש. האמצעים שדרךם הרגש מתבטא הם באמצעות התפילה, התבודדות, קרבה אל נשים אחרות ואל הא-ל, שירה, ניגון וריקוד. הנשים משוכנעות בדרך זו, מאחר והדת מעוררת אצלן רגשות חיוביים, וכן יש להם אינטואיציה פנימית

שזו הדרך שיש ללכת בה. אחד האספקטים הקלים במערכת הדתית הם האמונה והקרבה אל הא-ל, וכן היופי שיש במצוות - כגון בשבת, בתפילה ובצניעות.

עפ"י ההגדרות התיאורטיות, קיים אלמנט של תפיסה סוביקטיבית אצל הטיפוס הרגשי. עפ"י יונג, כאשר קיים קונפליקט בין הרגש והאינטלקט, הרגש גובר ומכאן קיים אופי סוביקטיבי לפונקציה זו. גיליגן (1982), בתארה את השיפוט המוסרי "הרגשי", מתארת שיפוט המושתת עפ"י קונטקסט ספציפי לעומת התייחסות אוביקטיבית למצב. כל מקרה דורש לקיחה בחשבון של אלטרנטיבות אחרות ושל תוצאות שונות. הולנד (1973) מתאר את הטיפוס האמנותי כבעל אורגינליות ותפיסה מורכבת עצמאית לגבי המציאות. נמצא כי גם בראיונות נתקבל האלמנט האישי סוביקטיבי. נשים אשר הגיעו בתחילת דרכם אל מסגרות לימוד אחרות (ליטאיות), הרגישו שהאלמנט האישי חסר להם. לעומת זאת המסגרת החסידיה איפשרה להם להפנים את הדברים באופן אישי. כל אשה הרגישה שהרב/רבנית מדברים אליה באופן אישי, עפ"י הצרכים האישיים שלה, והצדיק מבין לליבו של כל אדם. צורך זה לביטוי דתי אינדיבידואלי, מתאפשר באמצעות תפילה והתבודדות. האדם מציג את צרכיו האישיים בפני הא-ל.

ניתן לקשר בין הנטייה לסוביקטיביות לבין אכפתיות בין-אישית. גיליגן מבססת את הסגנון הרגשי של שיפוט מוסרי על אכפתיות בין אישית. הולנד מקשר בין הטיפוס האמנותי (אמוציונלי) והטיפוס החברתי - בעל אחריות, הבנה, עזרה והומאניטריות. מכיון שנשים רבות בעלות סגנון חזרה בתשובה רגשי יותר תיארן חיפוש קודם שנבע מקשיים רגשיים, נראה שהתפקיד התמיכתי של הרבנים בעל משמעות מירבית. הנשים תיארן את הקבוצה החסידית כבית ומקום מפלט מפני קשיים. הנשים התעודדו מהמוטו החוזר ש'אין יאוש בעולם'. נראה כי תיאור האדם כקטן וחסר כוח לעומת הא-ל האומניפוטנטי, משתלב עם הצורך של הנשים לקבל תמיכה ועידוד ממקור נעלה. הצדיק, הרב והרבנית והא-ל, משמשים כמספלים בין שאר התפקידים. יחד עם זאת קיימת האמונה בכוח שטמון באדם להשתנות ולשפר את עצמו. שני המסרים מקנים כוח לאדם לגאול את עצמו מהקשיים שהוא שרוי בהם. הסגנון הרגשי מקושר אם כן עם אלמנט אישי סוביקטיבי, מאחר וקיימת נקודת הסתכלות אינדיבידואלית, וקיים צורך בקשר בין אישי תומך.

אספקט נוסף שהועלה במסגרת הראיונות, הוא החיפוש אחר רוחניות. יונג (1964) מתאר את הפונקציה הרגשית, (במיוחד בשילוב עם נטיה לאינטרוברטיות), כרגש אינטנסיבי שזקוק לכשרון אמנותי, פואטיקה, דת או מיסטיקה, על מנת שיוכל לבוא לידי ביטוי. לעומת זאת כאשר יונג מתייחס לפונקציה השכלית, הוא מתאר הסתייגות מכניסה אל תחומים אשר מעבר למציאות. הולנד (1973) מתאר את הטיפוס האמנותי כבעל נטיות דמיוניות. יתכן והקישור בין הסגנון הרגשי והחיפוש אחר רוחניות מוסבר בשל השתייכותם המשותפת לתחום הארציונלי. הרגש אינו בא לידי ביטוי באמצעות תהליכים רציונליים, וגם התחום המיסטי אינו מוסבר עפ"י תהליכים רציונליים (אלא מעבר לרציו). (ראה פרק קודם בדיון על התצפית, העוסק בגישור האפשרי שקיים בין האספקט הרגשי והאספקט הרוחני). בסגנון הרגשי, נמצא ביטוי לנטיה רוחנית בכל השלבים של תהליך החזרה בתשובה. הנשים תיארו את תחילת ההתעוררות לתשובה, כנובע בין השאר, מצמאון רוחני. היתה להם משיכה אחר התעלות רוחנית ו-"אוכל לנשמה". המסגרת החסידית מלמדת כיצד למצוא את האמת הפנימית של האדם, את הנשמה של הדברים, השיעורים שעוני סימבוליקה ומיסטיקה, וכל החוויה הדתית היא התעלות אל ספירות גבוהות, המאפשרת להתדבק בא-ל. הקדושה והאור של השבת תוארו כנקודות משיכה מרכזיות. נשים רבות תיארו קושי להתמודד עם דרישות מעשיות, מאחר והן נטו למישור הרוחני העוסק במה שמעבר למציאות.

העיסוק ברוחניות הוא עיסוק א-רציונלי. המשיכה אחר התחום הרוחני נעשית באופן פחות מובן מההליכה אחר התחום הרציונלי הגיוני. לדעת יונג (1964), כאשר קיים רגש אינטנסיבי, המשמעות של המציאות סמונה ברובד פנימי ומורכב, ועל כן בלפי חוץ האדם מתקבל כשטחי ואינו מובן בעיני החברה הסובבת. לופלנד וסקונובוד (1981), בתארים מוטיפיים שונים של המרה דתית, מונים את המוטיפ המיסטי. מוטיפ זה מתואר כתהליך שאינו מוסבר באופן לוגי. פעמים התהליך הוא של כניעה עצמית, כתוצאה ממאורע ספציפי אקוטי שגרם להתעוררות אינטנסיבית רגשית גבוהה. אחד האלמנטים הבולטים בסיפורי החזרה בתשובה בעלי הסגנון הרגשי, הוא האלמנט ה"לא מובן". הנשים תיארו מצב שבו הן היו חסרות שליטה. החזרה נעשתה כתוצאה מהתרחשות של ניסים, חלומות, סימנים נסתרים,

אמונה עיוורת והרגשה פנימית. התהליך מתואר כחסר ביקורת ומעבר להבנה השכלית. הלימוד בשיעורים הוא לימוד אינטנסיבי המלווה בהארות פתאומיות, אשר לא תמיד דורשות הבנה מדוקדקת של תוכן הדברים. המטרה היא להגיע אל האמת הפנימית של הדברים, הקיימת מעל לידיעה, מעבר לשכל. נשים רבות תיארו משיכה אחר פשטות אוטנטית, כנות טהורה, הנמצאת בשורש של הדברים. הנשים לא חיפשו אחר תהליכים מורכבים שכליים שיסבירו את היהדות, אלא אחר אמת פשוטה ושורשית. האמת קיימת בשורש הנשמה, ועל כן ע"י הסתכלות פנימה קיימת התחדשות פנימית, ללא צורך בגירוי חיצוני שיביא להתחדשות. האמת הפנימית קיימת באופן לא מובן, בדרגות הרוחניות הגבוהות ביותר, ובמציאות הפנימית של האדם עצמו.

לסיכום, בשאלות אלו ניתן היה להבחין באופק בדור, בין סגנון שכלי ורגשי. יתכן וההסבר לכך הוא שכל השאלות הללו התייחסו לתהליך החזרה בתשובה באופן כולל, ופחות לאספקטים הספציפיים של החזרה בתשובה, ועל כן התקבל הבדל בולט. להלן יתוארו השאלות אשר אמנם נתקבלו אצלן תשובות בעלות איפיונים שונים, אך יחד עם זאת ההבדלים פחות ברורים בין הסגנון השכלי/רגשי, ויעשה ניסיון להסביר מדוע נתקבלו תוצאות אלו.

שאלות שפחות הבחינו בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי.

קצב החזרה בתשובה.

שאלה זו נשאלה על בסיס ההשערה, שקיים קשר בין תהליך שכלי לבין קצב הדרגתי של שינוי, וכן בין תהליך רגשי וקצב פתאומי של שינוי. [ג'ימס (1902)] (ראה מבוא). על בסיס זה שוער, כי הקצב ההדרגתי של תשובה ישקף סגנון חשיבתי, ואילו הקצב הפתאומי של תשובה ישקף סגנון ספונטני רגשי. על פי הממצאים, אכן נתקבל כי הקצב ההדרגתי מאפיין יותר את הסגנון השכלי מהרגשי, והקצב הפתאומי מאפיין יותר את הסגנון הרגשי מהשכלי, ומבחינה זו הממצאים תואמים את ההשערה. אך יחד עם זאת נתקבלו מספר תשובות המתארות קצב פתאומי, עפ"י צרכים שכליים וקצב הדרגתי עפ"י צרכים רגשיים. במקרים אלו, הקצב הפתאומי תואר כבעל איפיונים שכליים, מאחר והשכנוע השכלי במישור התיאורטי, הביא

בהכרח לשינוי פתאומי ולקבלה מיידית של הדת. ואילו הקצב ההדרגתי תואר כבעל איפיונים רגשיים, כאשר החיפוש של הנשמה תואר כאיטי, בלי לחץ, עד שתהיה תחושה שהנשמה "הגיעה הביתה". מכאן ניתן לסכם, כי באופן כולל קצב החזרה כן הבחין בין שני הסגנונות, אך עם הסתייגות. יתכן וההשערה מוטעית, או לא מדויקת מספיק.

קשיים שהתעוררו בתחילת תהליך החזרה

חלק מהתשובות שהתקבלו לגבי שאלה זו, אכן מובדלות אחת מהשניה באופן משמעותי: קשיים שכליים 'טהורים' שהתעוררו בתחילת תהליך החזרה, תוארו ברובד מחשבתי, וקשיים רגשיים 'טהורים' שהתעוררו בתחילת תהליך החזרה בתשובה, תוארו ברובד רגשי (ראה תוצאות).

יחד עם זאת נמצאו מספר תשובות בעלות הבדל פחות משמעותי בין שני הסגנונות. בשני הסגנונות תוארו קשיים שהתעוררו עם החברה החילונית אליה השתייכו קודם לכן. הנשים הרגישו קושי לעמוד בפני לחץ חברתי, הדורש קונפורמיות. אמנם בסגנון השכלי תואר קושי לספק תשובות והסברים מספקים לתפנית שלהם אל היהדות (רובד שכלי), ובסגנון הרגשי תואר קושי נפשי וחוסר רצון להיפרד מן החברה הקודמת (רובד רגשי), אך סה"כ קיים אלמנט משותף של התמודדות עם החברה הקודמת.

ניתן להצביע אם כן על הבדל שקיים בסוג הקשיים שהתעוררו אצל שני הסגנונות, אך הגורם החברתי, כלומר הקשיים החברתיים אופייניים לשני הסגנונות. קיימת מגמה בניסוח השאלה עצמה, אשר יתכן ומנעה קבלת הבדלים חדים בין שני הסגנונות. מטרה השאלה היתה מכתחילה לברר באופן עקיף, על סמך הקשיים, מה היה התחום המשמעותי עבור הנשים בתחילת החזרה בתשובה. יתכן ורק שאלה ישירה מספקת תשובות מובדלות יותר, ושאלה עקיפה מטשטשת את ההבדלים. כלומר יתכן ושאלה עקיפה גורמת לכך שהשאלה לא תהיה מוגדרת מספיק על מנת לקבל תשובות מובדלות.

תפקיד החברה במסגרת תהליך החזרה בתשובה

חלק מהתשובות שנתקבלו לשאלה זו אכן מובדלות יותר אחת מהשניה מבחינת הסגנון השכלי/רגשי, וחלק פחות. התפקיד השכלי של החברה תואר כאמצעי למידה. ואילו

התפקיד הרגשי של החברה תואר ברובד רגשי.

אמנם אכן התקבלו הבדלים בתפקיד החברה, אך יחד עם זאת נמצא מן המשותף ביניהם, והוא שמרבית הנשים, (בשני הסגנונות), העמידו את החברה כמשמעותית ביותר. נראה כי המסגרת החברתית משמעותית בשני הסגנונות, למרות שקיימים לכך ביטויים שונים. יתכן שנוסח השאלה גורם להטייה רגשית מסויימת, מאחר ואלמנט חברתי בדר"כ מתקשר עם צרכים רגשיים ולא צרכים שכליים. מכאן אולי משטוש ההבדלים שהתקבלו בין שני הסגנונות. יחד עם זאת נמצא כי התקבל ע"י חלק מהנשים סגנון שכלי מסויים.

תפקיד הצוות במסגרת תהליך החזרה בתשובה

עפ"י ניתוח התוכן, נמצא שנשים בעלות סגנון שכלי, תיארו את הצוות בחלקו כבעל תפקיד שכלי ובחלקו כבעל תפקיד רגשי. כלומר חלק תיארו את הצוות כמעביר ידע, מעורר למחשבה, מספק תשובות ומדריך כיצד נכון לנהוג. חלק אחר תיארו את הצוות כבעל תפקיד מטפל, הדואג לתת תמיכה, לשפר את הנוחיות של הנשים, לקשור קשרים עם המשפחה וכו'.

לעומת זאת נשים בעלות סגנון רגשי של חזרה בתשובה, תיארו ברובן את התפקיד הרגשי כדומיננטי - הבא לידי ביטוי בנחינת ייעוץ, טיפול, הדרכה דתית ואישית וקשר חברי. למרות שבסגנון הרגשי נמצא שהצוות מתואר כבעל תפקיד רגשי ע"י הרוב המכריע של הנשים, גם בסגנון השכלי התקבלו מספר משמעותי של תיאורים רגשיים של הצוות. יתכן שאפילו במסגרת תהליך חזרה בתשובה בעל סגנון שכלי, קיים צורך בולט של הנשים לקשר רגשי, תמיכתי וטיפולי עם הצוות.

השינוי העיקרי שחל מאז הקיום הדתי

חלק מהתשובות שנתקבלו מובדלות יותר אחת מהשניה וחלק פחות. השינוי ה"שכלי" תואר ברובד שכלי, ואילו השינוי ה'רגשי' תואר במישור רוחני ורגשי. יחד עם זאת קיימים תיאורים משותפים בין השניים. בשני הסגנונות הנשים תיארו שרכשו הכוונה, וכן במקום תחושת תלישות, הם הונחו על הקרקע. נראה שהצורך בהשתייכות למסגרת מחייבת, והפקת תועלת מהכוונה מגורם חיצוני - הינם צורך בסיסי של שני הסגנונות. יתכן והסבר נוסף לאספקטים החופפים שנתקבלו, הוא הבלבול שנוצר משימוש באותה טרמינולוגיה. בשתי הקבוצות נעשה שימוש באותן

מילים - תכלית, משמעות וכיוון. פעמים המשמעות שניתנה לדברים הייתה שונה, והיה צורך לבחון את התשובות עפ"י הקונטקסט והאינטונציה שבהם נאמרו הדברים, על מנת להבחין בין 'תכלית' מבחינת מה נכון או לא נכון (רובד שכלי), ו'תכלית' מבחינת עומק רוחני רגשי (רובד רגשי).

החוסר שיש לעולם החילוני

חלק מהתשובות שנתקבלו לשאלה זו מובדלות יותר מבחינת סגנון החזרה בתשובה, כאשר החוסר ה"שכלי" תואר ברובד שכלי, ואילו החוסר ה"רגשי" תואר כחוסר ברובד רגשי. יחד עם זאת חלק מהתיאורים נתקבלו כדומים יותר. שתי הקבוצות תיארו חוסר של תכלית וידע, וכן חוסר של חוקי מוסר מרסנים, במיוחד בהתייחס לקשרים בין אישיים. נמצא כי הצורך במסגרת מכוונת מרסנת, במיוחד בתחום הבין אישי, משותף לשתי הקבוצות. לגבי החוסר של תכלית בחיים, יתכן וקיים אותו בלבול שתואר בשאלה לגבי השינוי שחל, מאחר ושתי הקבוצות השתמשו במושג 'תכלית'. רק עפ"י הקונטקסט ואינטונציה ניתן היה לראות שהמשמעות שונה עבור כל קבוצה.

גורם משכנע

יתכן וניסוח שאלה זו הביא להטייה שכלית מסויימת מאחר והמילה "משכנע", בעלת אינטונציה שכלית. למרות זאת התקבלו תשובות "רגשיות" לשאלה, והשאלה כן הבחינה בין שני הסגנונות באופן משמעותי.

גיל, ומשך זמן תשובה

הנשים נבחרו באופן רנדומלי מבחינת הגיל ומשך זמן התשובה שלהן. נמצא הבדל מועט בין שני הסגנונות בטווח הגילאים. בסגנון השכלי - הטווח הוא בין 20-30 שנים, ואילו בסגנון הרגשי הטווח הוא בין 22-32 שנים. במשך זמן התשובה נמצא הבדל בין שתי הקבוצות, כאשר בסגנון השכלי הטווח הוא בין 1-4 שנים, ואילו בסגנון הרגשי הטווח הוא בין 1-9 שנים. יתכן וניתן להסביר זאת מאחר ומרבית הנשים בסגנון הרגשי התגלגלו בין מסגרות אחרות לחזרה בתשובה, קודם שהגיעו למסגרת החסידית הנוכחית. לכן הגיל קצת יותר מבוגר ומשך זמן התשובה ארוך יותר. לעומת זאת בסגנון השכלי, הנשים בדר"כ הגיעו אל המסגרת הנוכחית כבר בתחילת תהליך החזרה בתשובה שלהן.

לסיכום, נמצא הבדל במידת ההבחנה של השאלות השונות, מבחינת סגנון החזרה בתשובה של הנשים. השאלות הכלליות לגבי תהליך החזרה בתשובה הבחינו באופן בולט בין שני הסגנונות, כולל האמצעים, הדמויות, ההתייחסות, התחום המשמעותי וכו'. הקוים המאפיינים של כל סגנון הוצגו, עם הסבר כיצד איפיונים אלו מתקשרים עם הסגנון הכולל. השאלות הספציפיות יותר אמנם הבחינו בין שני הסגנונות, אך התקבלו בהם גם אספקטים חופפים. האלמנט החברתי התקבל כמשמעותי בשני הסגנונות, וכן שתי הקבוצות תיארו את ההשתייכות למסגרת מרסנת ומחייבת, (במיוחד בתחום המוסר הבין אישי) כמשמעותית. את חלק מהחפיפות ניתן להסביר כנובעות ממגבלות של הכלי, וחלק מצביעות על איפיונים משותפים של שני הסגנונות. סה"כ הממצאים מצביעים על הבדלים בתשובות שנתקבלו לגבי כל השאלות, אצל חלק הבדלים יותר חדים ואצל חלק הבדלים פחות חדים.

עקביות בסגנון אצל כל אשה

הבדיקה לגבי מידת העקביות בין התשובות, מבחינת סגנון החזרה בתשובה, מצביעה על התאמה גבוהה אצל מרבית הנשים (הן עפ"י ניתוח התוכן של הראיון, והן עפ"י הניתוח הסטטיסטי שנעשה). ממצאים אלו מחזקים את ההשערה שקיים סגנון מסוים אשר בא לידי ביטוי באופנים שונים, במשך כל תהליך החזרה בתשובה. הממצאים מצביעים על חלוקה כמעט שווה בין הסגנון השכלי ורגשי, בו בזמן שלא התקבל סגנון מאוזן באופן עקבי אצל אף אשה. נראה שהתוצאות הם 'קיצוניות' מבחינה מסוימת, באשר הם מצביעות על נמיות לסגנון זה או אחר, ולא לסגנון מאוזן. יתכן וההסבר לכך טמון בעובדה שהנשים נבחרו מלכתחילה מתוך מסגרות ספציפיות, אשר שוער מראש שהאחת בעלת גישה שכלית יותר והשניה בעלת גישה רגשית יותר. המסגרות נבחרו במכוון בשל היותן "קיצוניות" בגישה שלהן, ומכאן קיימת סבירות גבוהה שסגנונות החזרה בתשובה של הנשים תהיינה "קיצוניות". יתכן ובדיקת סגנון החזרה בתשובה אצל נשים השייכות למסגרות אחרות, היתה מובילה לקבלת תוצאות "מאוזנות" יותר. [עפ"י התיאוריה ניתן היה לשער שהיהדות תעודד את שתי הסגנונות כאחד (רוטנברג, 1986)]. בנוסף לכך קיימת מגבלה בהגדרה של הסגנון המאוזן. הסגנון המאוזן הוצג כאופציה כאשר קיימת נטיה שווה לסגנון שכלי ורגשי כאחד. מכאן יתכן ונשים עם נטיה חזקה שווה לסגנון

שכלי ורגשי, יתארו את הסגנון שלהן כמאוזן, ובו בזמן נשים עם נטיה פושרת, לא שכלית ולא רגשית, גם ישייכו את עצמן לסגנון המאוזן. יתכן וחוסר הגדרה מספקת של הסגנון המאוזן, גרם להסתייגות של הנשים לשייך את עצמן לקטיגוריה זו.

הסבר נוסף אפשרי, מונח בהנחיות שניתנו לנשים, בתחילת הראיון. הנשים נתבקשו לתאר סגנון דומיננטי שכלי או רגשי, ולא סגנון מוחלט. מאחר וחלוקת 'שחור לבן' אינה סבירה בין הסגנון השכלי/רגשי, הבדיקה נעשתה לגבי נטיה דומיננטית בלבד, ומכאן התאפשר לנשים לשייך את עצמן לסגנון שכלי/רגשי ולא מאוזן.

הערות כלליות לגבי השיטה (הכלי והצינון).

א. ראיון חצי פתוח וניתוח תוכן.

עיקר הממצאים מבוססים על שיטה פנומנולוגית דירקטיבית (ולא השלכתית) אשר מטרתה לקבל אינפורמציה סובייקטיבית לגבי חוויות החזרה בתשובה. שיטה זו אכן נבחרה כמתאימה ביותר מאחר ומטרת המחקר היא להציג את החוויה הסובייקטיבית של הנשים. במסגרת זו הנשים יכולות לתאר באופן מפורט ומעמיק את החוויה שעברו, לעומת שימוש בכלים אחרים, המוגבלים מבחינה זו (כגון סקרים, מבחנים סטטיסטיים למיניהם). ז'רגון המילים, הקונטקסט, האינטונציה והאופן שבו נאמרו הדברים, מוסיפים מידע משמעותי. וכן השיטה הפנומנולוגית נבחרה, מאחר וקטיגוריזציה של סגנון חזרה בתשובה, הינה בעייתית. חלוקת שחור-לבן בין סגנון שכלי ורגשי כמעט ואינה קיימת, ואפילו דומיננטיות של סגנון שכלי ורגשי הינה בעלת משמעות שונה לגבי כל אשה. על כן הוחלט להציג את הדיבור המילולי/תוכני של הנשים, במקום להסתמך על קטיגוריזציה מספרית בלבד. הניתוח הסטטיסטי שנעשה הוא על מנת לחזק את גוף המחקר הפנומנולוגי. למרות התועלת שבשיטה הפנומנולוגית, קיימים מספר מגבלות. הצינון של החומר הפנומנולוגי קשה, דוקא בשל האופי הסובייקטיבי של הדברים. החומר המוצג הוא מורכב וקשה ליישם חוקים מוחלטים לגבי אופן הצינון. המשמעות של התשובות אינה מבוססת על הרובד המילולי בלבד, אלא על המשמעות שמאחורי המילים, האופן והאינטונציה שבה נאמרו הדברים, הקונטקסט הכללי, המשמעות

השונה של כל זרם דתי אליו משתייכים, וכן המסר הלא מילולי כגון תנועות גוף וכו'. על בסיס זה מתעוררים מספר הסתייגויות: יתכן שפעמים היה קושי לסווג את התשובות באופן מדויק. בשל המרכיבים הרבים שקיימים, קיים קושי לתת ביטוי לכל המרכיבים בציון. בנוסף לכך קיימת משמעות שונה לאותו תוצר בציון.

ב. האובלוסיה.

הנשים שרואיינו הן נשים אשר הסכימו מרצונם החופשי להתראיין, לעומת נשים אחרות אשר נמנעו מכך. מכאן הממצאים מוגבלים לנשים אשר היו מוכנות לשוחח על תהליך החזרה בתשובה שלהן מרצונן החופשי. תופעה זו קיימת בשתי הקבוצות, ועל כן אין הטייה של הממצאים למסגרת אחת יותר מהשניה.

II. השערה חלק ב':

על מנת לבדוק את מידת ההתאמה שקיימת בין סגנון החזרה בתשובה של הנשים (השכלי/רגשי) לבין נטיות כלליות של הנשים (שכליות/רגשיות), נבחרו שבעה מרכיבים המשקפים כל אחת נטיה שכלית/רגשית כלשהי (על חלק מהמרכיבים נעשה ניתוח תוכן וחלק אחר נבדקו עפ"י מבחנים סטטיסטיים מתאימים). נעשה ניתוח סטטיסטי הבודק את מידת ההתאמה בין סגנון החזרה בתשובה של הנשים, לבין המרכיבים השונים. בנוסף לכך, נבדק מרכיב משנה - ומידת ההתאמה בינו לבין סגנון החזרה בתשובה של הנשים.

שבעת המרכיבים הם: א. סגנון מסגרת לימודים; ב. אמדן עצמי לגבי סגנון החזרה בתשובה; ג. תדמית האשה היהודיה; ד. נטיות אישיותיות בגיל ההתבגרות; ה. התמודדות עם דילמה מוסרית; ו. נטיה מקצועית; ז. טיפוס אישיות. סעיף משנה - התייחסות אל העבר.

סיכום הממצאים

המרכיבים כולם, מטרתם לבדוק נטיות כלליות שכליות/רגשיות אצל הנשים.

הממצאים כוללים התייחסות אל המרכיב עצמו, והתייחסות אל מידת ההתאמה בין כל מרכיב (המשקף נטיה שכלית/רגשית) לבין סגנון חזרה בתשובה (שכלי/רגשי). הממצאים מצביעים על כך כי אצל חלק מהמרכיבים התקבל מתאם בין סגנון חזרה בתשובה שכלי/רגשי, לבין נטיות כלליות שכליות/רגשיות, ואצל חלק לא התקבל קשר.

א. סגנון מסגרת הלימודים (שכלי/רגשי).

סגנון מסגרת הלימודים נבדק עפ"י תצפית שנעשתה ע"י כותבת העבודה על גישת המקום. על מנת לבדוק את מידת ההתאמה בין מסגרת הלימודים וסגנון החזרה בתשובה, נעשה מיתאם סטטיסטי עפ"י *Pearson's product moment correlation*. בנוסף לבדיקת גובה המתאם בין השניים, הוקדשה שאלה בראיון לבדוק את מידת ההזדהות של הנשים עם מסגרת הלימודים אליה הן שייכות, בהשערה כי הזדהות גבוהה תקושר עם מתאם גבוה והזדהות נמוכה תקושר עם מתאם נמוך. הממצאים שהתקבלו מהקורלציה הסטטיסטית שנעשתה, מצביעים על התאמה גבוהה בין סגנון מסגרת הלימודים לבין סגנון החזרה בתשובה. לגבי מידת ההזדהות עם המסגרת, מרבית הנשים בעלות סגנון חזרה בתשובה שכלי הזדהו עם המסגרת הליטאית (שכלית), ומרבית הנשים בעלות סגנון חזרה בתשובה רגשי, הזדהו עם המסגרת החסידית (הרגשית). נמצא שבמסגרת הליטאית 3 נשים אשר התקבלו כבעלות סגנון חזרה בתשובה רגשי יותר, תיארו תחושות חיוביות כלפי המקום אך עם הסתייגות (הזדהות פושרת), ובמסגרת החסידית התקבלו 3 נשים אשר תיארו תחושה חיובית כלפי המקום אך עם הסתייגויות מסויימות (הזדהות פושרת).

ב. אומדן עצמי לגבי סגנון החזרה בתשובה.

מרכיב זה נבדק במסגרת הראיון. עפ"י ניתוח תוכן שנעשה התקבלו איפיונים שונים לכל סגנון:

סגנון שכלי: החיפוש תואר כחיפוש אחר מערכת אמיתית, המושתתת על ערכים נכונים. פעמים החיפוש החל מסקרנות אינטלקטואלית אשר הובילה להכרות עם הדת.

סגנון רגשי: החיפוש תואר כנובע מתחום הרגש, או ממקור ארציונלי אחר, (באופן ספציפי חיפוש של הנשמה).

המטרה של מרכיב זה היא לבדוק האם קיימת התאמה בין סגנון חזרה בתשובה שהתקבל על סמך הראיון, לבין הסגנון שהתקבל על סמך אמדן אישי של הנשים. עפ"י הממצאים אכן נתקבלה התאמה גבוהה ביניהם, אשר מחזקת את תקיפות התשובות שנתקבלו בראיונות.

ג. תדמית האשה היהדית

מרכיב זה נבדק במסגרת הראיון. עפ"י ניתוח תוכן שנעשה, נתקבלו איפיונים שונים לכל סגנון למרות שיש מן המשותף בשני הסגנונות.

סעיף 1: תכונות 'רגשיות'/'שכליות' של האשה ביהדות

סגנון שכלי: מס' משמעותי של נשים בעלות סגנון שכלי העמידו את התכונות הרגשיות של האשה היהודיה כאידיאליות ושאיתן הן מזדהות. התכונות הרגשיות תוארו כאשר האוירה הביתית ומשפחתית הם במרכז - כולל הקניית חוס, אהבה, פנימיות, תמיכה וכו'. חלק אחר של הנשים העמידו את התכונות השכליות של האשה ביהדות כאידיאליות ושאיתן הן מזדהות. תפקיד האשה תואר כאם מחנכת, המעבירה אינפורמציה וכלים לילדיה על מנת ליישם את הדברים, ובעלת אחריות על ארגון ותפקוד הבית.

סגנון רגשי: מרבית הנשים בעלות סגנון רגשי העמידו את התכונות הרגשיות של האשה ביהדות כאידיאליות שאיתן הן מזדהות. התכונות הרגשיות תוארו כהקניית אוירה חיובית בבית, טיפוח קשרים בין אישיים ולהרבות ברוחניות במישור שקיים בין האדם לבוראו. חלק אחר של הנשים העמידו את התכונות השכליות של האשה ביהדות בראש הסולם. התכונות שתוארו הן אחריות על ארגון הבית, תפקוד פרקטי מעשי, כולל שימוש דוגמא עבור הילדים, כדמות מחנכת.

סעיף 2: לימודי יהדות של האשה

סגנון שכלי: רוב הנשים בעלות סגנון שכלי תיארו את לימודי יהדות של האשה במישור שכלי. הלימודים תוארו בעיקר כמקנים ידע ואפשרות ליישם את האינפורמציה שנלמדת.

חלק משמעותי של הנשים היקנו תפקיד רגשי ללימודי היהדות של האשה.

נטיה זו תוארה ע"י חלק מהנשים בלימוד למען התחזקות וצמיחה רוחנית. חלק אחר העמידו את הלימוד במקום שולי בדת שלהם, מאחר והלימוד הוא תפקיד של הגבר ולא של האשה.

סגנון רגשי: מרבית הנשים בעלות סגנון רגשי הדגישו את התפקידים הרוחניים שיש לאשה בבית. מספר נשים היקנו ללימוד תפקיד רגשי-רוחני, כאשר המטרה של הלימוד לחזק מבחינה רוחנית דתית. מספר מועט של נשים הודו שהן נמנעות מהלימוד מכיון שהוא קשה להן ולא מתוך התנגדות עקרונית. מספר משמעותי של הנשים תיארו נטיה שכלית ללימודי היהדות, למען רכישת ידע והבנה של היהדות. הממצאים של הניתוח הסטיסטי שנעשה, מצביעים על התאמה בין סגנון חזרה בתשובה לבין תדמית האשה היהודיה.

ד. נטיה אישיותית בגיל ההתבגרות

מרכיב זה נבדק במסגרת הראיון. להלן סיכום האיפיונים השונים של שתי הסגנונות.

סעיף 1: תיאור טיפוס נערה

סגנון שכלי: תוארו שני ביטויים שונים לאלמנט השכלי. אספקט אחד בא לידי ביטוי בטיפוס החושב-הלמדן, בעל סקרנות אינטלקטואלית. הלימודים מילאו תפקיד מרכזי אצל טיפוס זה. העיסוק בתחום התיאורטי עיוני, הביא פעמים להסתגרות והפנמה מפני החברה, ופעמים לאקסטרברטיות, עד כדי ביקורתיות וקשיחות כלפי דעות של אחרים. אספקט אחר בא לידי ביטוי במציאותיות ופעלתנות, והתנגדות לטיפוס המרחף. קיימת נטייה לארגון, פרקטיות ומובנות. טיפוס זה בד"כ תואר כנערה רגילה בגיל ההתבגרות.

סגנון רגשי: אחד האיפיונים הבולטים של הטיפוס שתואר הוא נערה יוצאת דופן במסגרת החברה. ההתבודדות החברתית נובעת מחוסר סיפוק רוחני, מתח חברתי ברובד רגשי, או משניהם כאחד. מס' מועט של נשים תיארו מעורבות חברתית חיובית ויצירת קשרים עמוקים. שתי ההתייחסויות השונות מלוות במטען רגשי מסוים. אלמנט נוסף שתואר הוא תחושה של אנרגיה פנימית (רגשית/רוחנית) בוערת, הבאה לידי ביטוי במשיכה לטבע, טיולים, ספורט, אמנות, ריקוד

ורוחניות באופן כללי.

סעיף 2: עיסוק פנימי.

סגנון שכלי. מרבית הנשים שאלו שאלות לגבי החיים וחיפשו אחר תשובות מספקות. הנטייה היא יותר דיבור על החיים ופחות תויה את החיים. אחד מדרכי הפתרון, היו לחפש אחר ערכים אידיאליים, מסגרתיות ועקביות בחיים. סגנון רגשי: התחושה העיקרית שתוארה היא תחושה של חוסר, וניסיון למלא חוסר זה. תוארו סוגים שונים של חוסר: חוסר רוחני-מיסטי של דברים שמעבר לרובד המציאותי, חוסר של מסגרת חברתית שניתן להרגיש בה תחושה של שייכות, חיפוש אחר טוב מוחלט, וסיפוק רגשי. חלק מהנשים תיארו מורכבות וקונפליקטים רגשיים, עם רגישות יתר, תחושות צער, דכאון ועוד.

סעיף 3: נטיות לימודיות

סגנון שכלי: תוארה נטיה דומיננטית למקצועות ריאליים בתיכון (כגון ביולוגיה, מתמטיקה, כימיה, אלקטרוניקה), אך מס' משמעותי של נשים בעלות סגנון שכלי, תיארו נטיה למקצועות הומאניים. סגנון רגשי: נטיה זו תוארה כמשיכה אחר מקצועות הומאניים בתיכון, כגון הסטוריה, ספרות, כלכלת בית, חקלאות, ספורט ואמנות. חלק מהנשים טענו שכל לימוד ברובד עיוני לא ענין אותם.

סעיף 4: נטיות מקצועיות.

סגנון שכלי: תוארה נטיה/שאיפה מקצועית לתחומים ריאליים, אך מספר משמעותי של נשים תיארו נטיה/שאיפה מקצועית לתחומים הומאניים. סגנון רגשי: התקבלה תמונה מגוונת לגבי השאיפות של הנשים בעתיד מבחינה מקצועית. המקצועות המרכזיים היו אלו שקשורים לעזרה לבני אדם. חלק נטו לאמנות וחקלאות, חלק לא שאפו למקצוע אלא למצוא את התכלית. סעיף 5: חיפוש דתי (אם אכן היה קיים).

סגנון שכלי: מס' מצומצם ביותר של נשים תיארו חיפוש דתי כלשהו. סגנון החיפוש הדתי שכן תואר הוא אחר תכלית ומתן תשובות לשאלות. מס' נשים בעלות סגנון שכלי, הסתייגו מהמיפוס המחפש-מרחף.

סגנון רגשי: מרבית הנשים דיווחו על חיפוש דתי רגשי קודם לחזרה. רובם

השתתפו בקב' דתיות.

עפ"י הניתוח הסטטיסטי שנעשה, נתקבלה התאמה בין סגנון החזרה בתשובה לבין הנטייה האישיותית בגיל ההתבגרות.

ה. התמודדות עם דילמה מוסרית

נבדקה ההתאמה בין סגנון החזרה בתשובה לבין סגנון השיפוט המוסרי [על בסיס גיליגן (1982)]. ההשערה היא כי נשים בעלות סגנון חזרה בתשובה שכלי יטו לסוג שיפוט שכלי יותר, ונשים בעלות סגנון חזרה בתשובה רגשי יטו לסוג שיפוט רגשי יותר. עפ"י ניתוח התוכן שנעשה, נתקבלו איפיונים שונים לכל סגנון. סגנון שכלי: הנק' המרכזית שהועלתה ע"י הנשים היא הציות למסגרת החוקית (במקרה זה הציות למסגרת ההלכתית של התורה), לעומת החלטה שרירותית המונעת ע"י הרגש. האמת נקבעת ע"י מקור חיצוני אבסולוטי בשעה שקיימת הידרכיה של ערכים.

סגנון רגשי: מרבית הנשים הסתייגו מנתינת פתרון מוחלט כלשהו, מכיון שהפתרון תלוי בפרטים ספציפיים השונים בסיטואציות שונות, או מכיון שאין להם פתרון אחד ברור. נשים אחרות הציעו לחפש אחר דרכים אלטרנטיביות המסתמכות על עזרה והבנה הדדית, ועל לקיחה בחשבון של תוצאות לטווח רחוק יותר. הממצאים שנתקבלו מתוך הניתוח הסטטיסטי שנעשה, מצביעים על התאמה בין סגנון החזרה בתשובה לסגנון השיפוט המוסרי.

ו. נטייה מקצועית

נבדק מה מידת ההתאמה שקיימת בין הנטיות המקצועיות של הנשים לבין סגנון החזרה בתשובה שלהן (חלק מטיפוס האישיות). [על בסיס הולנד (1973)]. ההשערה היא כי הנטייה המקצועית חקרנית/ריאלית תקושר עם סגנון חזרה בתשובה שכלי, ואילו הנטייה המקצועית האמנותית/חברתית תקושר עם סגנון חזרה בתשובה רגשי. עפ"י הממצאים של הניתוח הסטטיסטי, לא נתקבל קשר בין הנטייה המקצועית לבין סגנון החזרה בתשובה.

ז. טיפוס האישיות של הנשים

נבדק מה מידת ההתאמה בין טיפוס האישייות לבין סגנון החזרה בתשובה. [על בסיס יונג (1946)]. ההשערה היא כי טיפוס אישייות חושב יקושר עם סגנון שכלי וטיפוס אישייות מרגיש יקושר עם סגנון רגשי. הממצאים מצביעים על כך שלא התקבל קשר בין טיפוס האישייות לבין סגנון החזרה בתשובה. סעיף משנה: התייחסות לעבר.

מרכיב זה נבדק במסגרת הראיון והוא נפרד משאר המרכיבים, מאחר ואינו מייצג נטיה כללית שכלית/רגשית. בחלק זה נבדק האם התייחסות של פירוש מחדש אל העבר הינה אופיינית לסגנון ספציפי של חזרה בתשובה או שהינה אופיינית לתהליך החזרה בתשובה באופן כולל. [על בסיס רוטנברג (1987)]. הנשים נתבקשו לתאר את היחס שלהן אל העבר, הן באופן כולל והן ספציפית לגבי תהליך החזרה בתשובה. להלן האיפיונים שנתקבלו אצל שני הסגנונות.

סעיף 1: מידת הקשר עם העבר החילוני

סגנון שכלי: מרבית הנשים בעלות סגנון שכלי של חזרה בתשובה, הביעו תחושת קשר עם העבר החילוני, הבא לידי ביטוי בעיקר בגעגועים אל העבר, סימפטיה אל התקופה ואל עצמן כבחורות חילוניות, וקבלה של תקופה זו. שאר הנשים תיארו מידה מעטה של קשר, הבא לידי ביטוי בתחושת זרות, ניתוק וחוסר ענין בעבר החילוני.

סגנון רגשי: מרבית הנשים בעלות סגנון רגשי של חזרה בתשובה תיארו קשר רופף או חסר לחלוטין, אשר בדרך כלל מלווה בתיאור שלילי לגבי העבר החילוני. חלק מהנשים העדיפו לא להתייחס לשאלה בכלל בטענה שעדיף לשכוח את העבר. יחד עם זאת מס' משמעותי של נשים תיארו שקיים קשר עם העבר החילוני, אך רובן הביעו נימה של הסתייגות כלשהי. מעט נשים תיארו קשר עם העבר שלהן ללא כל הסתייגות.

סעיף 2: נתינת פירוש מחדש לעבר אם לאו

סגנון שכלי: מרבית הנשים בעלות סגנון שכלי של חזרה בתשובה תיארו את התקופה החילונית באור חיובי בהתייחס לתהליך החזרה. מס' מועט ביותר הצמיעו על התקופה החילונית ותיאר אותה באופן שלילי ומכביד.

סגנון רגשי: מרבית הנשים בעלות סגנון רגשי של חזרה בתשובה תיארו את

התקופה החילונית כשלב חיובי בהתייחס לחזרה בתשובה שלהן. כירידה לצורך עליה. מספר מועט ביותר של נשים תיארו את התקופה החילונית כשלב נפרד ומנותק מההווה.

עפ"י הניתוח הסטטיסטי שנעשה לא נתקבלה התאמה בין סגנון החזרה בתשובה לבין ההתייחסות אל העבר. סה"כ תיאור ההתייחסות אל העבר דומה אצל שני הסגנונות.

ניתוח הממצאים

להלן יעשה נסיון להסביר את הממצאים שנתקבלו. אצל חלק מהמרכיבים התקבלה התאמה עם סגנון החזרה בתשובה, ואצל חלק מהמרכיבים לא נתקבלה התאמה.

א. התאמה עם מסגרת לימודים.

ההתאמה שנתקבלה בין מסגרת לימודים לסגנון חזרה בתשובה, משקפת צורך של הנשים לשהות בסביבה הדוגלת ומחזקת את הגישה שהן בחרו בה, בה ניתן להן לבטא את הדעות שלהן וליישם את הכישורים שלהן. עפ"י הולנד, בדר"כ תהיה התאמה בין הסביבה ונטיות היחיד. עפ"י גרטל ושנון (1985), המסגרות עצמן מחפשות מכתחילה משתתפים המתאימים להם, ומתאימות את עצמן אל הצרכים של המשתתפים הללו. במסגרת הליטאית אכן קיימים קריטריונים ספציפיים על מנת להתקבל אל המקום, ובמסגרת החסידית הנשים עצמן התגלגלו בין מסגרות לימוד שונות, עד אשר הגיעו אל מסגרת ספציפית המתאימה להן.

נמצאו מספר מקרים יוצאי דופן של חוסר התאמה אשר יש להתייחס אליהם. במסגרת הליטאית, 3 נשים תיארו סגנון חזרה בתשובה רגשי, ונמצא שאותם נשים הביעו הזדהות פשוטה עם המקום (יחס חיובי אך מסוייג). מתוך התיאורים של הנשים עלו מספר נקודות: הבעת חוסר סיפוק מלא מהמקום הנוכחי, יצירת קשרים עם רבנים מן החוץ, ונטיה לזרמים אחרים ביהדות (כגון זרמים חסידיים). הן היקנו למסגרת הליטאית תפקיד ספציפי אשר התאים לצרכים שלהם באופן זמני, כגון צורך בגישה מאוזנת לא קיצונית בשלב ראשוני, על מנת לפתח בשלב מאוחר יותר כיוון אחר ספציפי יותר. וכך הנשים תיארו צורך בגישה מאוזנת יציבה על

מנת לאזן את עצמן, דוקא מכיון שבאופן טבעי הן בעלות נטיות קיצוניות פחות יציבות (סערות נפשיות, מצבי רוח וכו'), מעין איזון פנימי. אשה אחת תיארה את הקשיים שנתקלה בהם ע"י הרבנים, על מנת להתקבל אל המסגרת. נראה שהרבנים חשו שהיא לא מילאה את הקריטריונים המתאימים (יציבות ואינטלקטואליות) על מנת להתקבל למקום.

במסגרת החסידית 3 נשים הביעו הסתייגות מסויימת מן המסגרת, למרות שסה"כ היו להן תחושות חיוביות של שייכות אל המסגרת. אצל שתי נשים נמצאו מרכיבים "שכליים" בסגנון החזרה בתשובה שלהם, אשר באו לידי ביטוי בהסתייגות מסויימת מהמסגרת. אשה אחת טענה שלא בדקה מסגרות אחרות, ועל כן אין לה בטחון מלא שמסגרת זו היא מתאימה לה ביותר. אשה שניה ביקרה את ההיסחפות הלא מבוקרת של החסידים אחר הרבה (הצדיק), והנימה הגאורתנית של המקום. שתיהן הסתייגו מחוסר ביקורתיות מספקת, וכן נמצא ששתיהן נמשכו אחר אספקטים הגיוניים שכליים, אשר איזנו את הנטייה הרגשית מרחפת שלהן. כלומר גם כאן נמצא תהליך של איזון פנימי מסויים - המאפשר שילוב של אלמנטים בעלי סגנון השונה מהסגנון הכולל, על מנת לרכוש יציבות פנימית.

האשה השלישית אשר הסתייגה קמעה מהמסגרת, אמנם התקבלה כבעלת סגנון רגשי קיצוני, אך יחד עם זאת הביעה צער על השינויים שחלו אצלה מבחינה חברתית (תחושה כללית שהחיים נהיו כבדים יותר). ה'טענות' שלה הן ברובד הרגשי, ונמצא שההסתייגות שהיא הביעה אינה מפאת חוסר התאמה אל המסגרת, אלא מההשפעה של המסגרת עליה באופן אישי.

נראה שסה"כ הנשים אשר אצלן לא היתה התאמה בין סגנון המסגרת וסגנון החזרה בתשובה שלהן, הפיקו תועלת מסויימת מהימצאות במסגרת מעין זו. אצל הרוב המכריע של הנשים אכן נמצאה התאמה בין סגנון מסגרת הלימודים וסגנון החזרה בתשובה.

ב. התאמה עם אמדון עצמי של סגנון חזרה בתשובה.

ההתאמה שנתקבלה מחזקת את מהימנות התשובות של הנשים במשך הראיון.

ג. התאמה עם תדמית האשה היהודיה.

הממצאים מצביעים על התאמה בין סגנון חזרה בתשובה לבין תדמית האשה היהודיה, אם כי היה ניתן לצפות לתוצאות שונות. למרות שבקרב חוגים דתיים חרדיים, התפקיד השכלי של האשה הוא פחות מקובל, נמצא שנשים אשר הן בעלות סגנון חזרה בתשובה שכלי כן מדגישות את האספקט השכלי של האשה היהודיה, בהשוואה לנשים בעלות סגנון חזרה בתשובה רגשי, אשר מדגישות יותר את התדמית הרגשית של האשה היהודיה. יתכן והעמדה של נשים חוזרות בתשובה שונה מהעמדה של נשים דתיות חרדיות מלידה, והן "מעיזות" יותר לשמור על סגנון שכלי, למרות שהוא פחות מקובל. יחד עם זאת, קיימת מגבלה מסויימת לגבי ממצאים אלו. למרות שנתקבלה נטיה רגשית גבוהה יותר אצל הנשים בעלות סגנון רגשי של חזרה בתשובה, עפ"י ניתוח התוכן שנעשה, ההבדל בין שתי הקבוצות הוא אינו קיצוני. התשובות שנתקבלו בקרב הסגנון השכלי מצביעות על נטיה רגשית גבוהה יותר מן המצופה לגבי תכונות האשה והן לגבי לימודי היהדות של האשה. עדיין נשים בעלות סגנון רגשי תיארו את תדמית האשה היהודיה באופן רגשי יותר מאשר נשים בעלות סגנון שכלי, אך ניתוח התוכן מצביע על תחומים חופפים שקיימים בין שתי הקבוצות.

הסבר אפשרי לכך הוא שנשים בעלות סגנון שכלי שלימות ואף שמחות לקבל על עצמן את התפקיד רגשי של האשה. מספר נשים הביעו רצון להיות בבית, לפתח את האספקט הנשי האוהב, ולהימנע מעיסוק מקצועי. נמצא שלמרות הצורך בסגנון שכלי במשך תהליך החזרה בתשובה, לאחר שהתהליך נעשה, התוצר הוא הטייה לכיוון רגשי. חלה תופעה של איזון פנימי - ונשים "שכליות" חשו בנוח עם התרככות נשית רגשית שחלה אלהן. לעומת זאת, מספר נשים בעלות סגנון רגשי, העלו את הצורך בפרקטיקה, מעשיות, ומציאות על הקרקע אשר מהווים עבורן שינוי לכיוון שכלי מעשי. גם בקרב קבוצה זו חלה תופעה של איזון פנימי. למרות הסגנון הרגשי של חזרה בתשובה, חלה חדירה של אלמנטים שכליים. מכאן קיימת תופעה של איזון לכיוון השני בקרב שתי הקבוצות.

הסבר שונה להטייה הרגשית שנמצאה בקרב נשים בעלות סגנון שכלי של חזרה בתשובה, נובע ממגבלות שקיימות בשאלות עצמן, שהרי לקטיגוריה הרגשית ניתנו

הגדרות כוללות יותר לעומת הקטיגוריה השכלית. הקטיגוריה הרגשית בשאלת התכונות כוללת אלמנטים רגשיים ורוחניים כאחד; ובשאלת הלימודים - תפקיד רגשי כולל משיכה ללימודים והסתייגות מלימודים. לעומת זאת הקטיגוריה השכלית כוללת אלמנטים שכליים מעשיים בלבד, בשתי השאלות. יתכן וההגדרה הכוללת יותר של הקטיגוריה הרגשית, איפשרה למספר רב יותר של נשים בכל קבוצה לכלול את עצמן בקבוצה זו, ומכאן התקבלה הטייה לכיוון הרגשי.

סה"כ הממצאים של הניתוח הסטטיסטי שנעשה, מצביעים על התאמה בין סגנון החזרה בתשובה לבין תיאור התדמית של האשה היהודיה, אך ניתן למצוא מספר הסתייגויות לגבי התאמה זו.

ד. התאמה עם נטיה אישיותית בגיל ההתבגרות.

בתחילה תהיה התייחסות לאיפיונים שהתקבלו לגבי מרכיב זה עפ"י ניתוח התוכן שנעשה, ולאחר מכן תהיה התייחסות להתאמה שנתקבלה בין המרכיב לסגנון החזרה בתשובה. עפ"י ניתוח התוכן ניתן למצוא כי חלק מהשאלות הבחינו באופן משמעותי בין הסגנון השכלי/רגשי וחלק מהשאלות הבחינו ביניהם באופן משמעותי. להלן יעשה נסיון להסביר מדוע. ראשית, יוצגו השאלות שהבחינו באופן משמעותי, כולל תיאור טיפוס, עיסוק פנימי וסוג חיפוש דתי, והאיפיונים החוזרים בכל סגנון.

סגנון שכלי: הנטיה האישיותית "השכלית" תוארה עם דגש על אספקטים חשיבתיים. הנטיה באה לידי ביטוי במשיכה ללימודים, תצפית על החיים, שאלות שאלות וסקרנות אינטלקטואלית. במסגרת תיאור הטיפוס החושב, יונג (1946) כולל חיפוש אחר נוסחה עקבית ומוחלטת ההופכת לכלל אוניברסלי. בתיאור הנשים ניתן למצוא עדות להתדבקות בעקרונות מוחלטים ועקביים. ביטוי נוסף של הטיפוס החושב הוא המשיכה אחר הפרקטיקה המעשית אשר באה לידי ביטוי אצל הנשים כהימצאות על הקרקע. הולנד (1973) אכן מקשר בין הטיפוס החקרני והטיפוס הריאלי. החיפוש הדתי של הנשים תואר בכיוון פילוסופי וקונקרטי כאחד.

איפיון נוסף של הנשים הוא השתייכות למסגרת וקונפורמיות לנוהלי חברה

מקובלים (נערה ממוצעת בתיכון). הולנד מתאר זאת כמשיכה אחר נורמליות ועקביות. יונג מתאר זאת כחיפוש אחר נוסחה דוגמטית ההופכת לחוק עולם. יתכן וניתן לקשר בין "הנורמליות" שתוארה, לבין מידת המרוצות של הנשים בתקופה זו. מעט נשים תיארו תחושת חוסר, סבל וקושי בגיל זה, וכך מספר מועט ביותר של נשים תיארו "חיפוש דתי" כלשהוא, המבטא אי-שקט ונסיון למצוא פתרון. כאשר מרוצים מהמסגרת הנוכחית, אין צורך להיות יוצא דופן, אלא נשארים במסגרת.

בתחום חברתי, באופן כולל התקבלה תמונה של פעלתנות חברתית. מספר מועט של נשים תיארו מתח חברתי מסויים הבא לידי ביטוי בהסתגרות מפני החברה (הפנמה של המחשבות פנימה), או החצנה המתבטאת בנוקשות, מרדנות ונטיה לויכוחים (החצנה של המחשבות החוצה).

סגנון רגשי: הנטיה האישיותית "הרגשית" בגיל ההתבגרות תוארה סביב ציר רגשי וציר רוחני. האספקט הרגשי בא לידי ביטוי בתחושת חוסר, קונפליקטים רגשיים ומורכבות פנימית, וניסיון לחפש אחר פתרון שיביא להרגשה טובה. האכזבה שהנשים חשו מאי מציאת פתרון, הביאו להסתגרות וייסורים נפשיים. יונג (1946) מתאר את המרכזיות שיש לרגש אצל הטיפוס הרגשי, כאשר השיפוט נקבע עפ"י משיכה או דחיה אל דברים.

התחום החברתי תואר כמשמעותי וטעון. נתקבלו שני סוגים שונים של קשרים חברתיים. חלק מהנשים תיארו קושי ליצור קשרים בין אישיים, וכתוצאה ממתח זה נטיה לביקורתיות ויציאה מחוץ למסגרת החברתית. אחד הכיוונים למציאת פתרון הוא חיפוש מתמיד אחר מסגרת חברתית אידיאלית להשתייך אליה, שתקנה הרגשה טובה (קבוצות דתיות למניהן). חלק אחר תיארו מעורבות חברתית מרובה וקשירת קשרים חברתיים עמוקים. בשני התיאורים, הקשרים הבינאישיים תוארו במושגים רגשיים. גיליגן (1982) מקשרת בין הנטיה הרגשית לבין אכפתיות בין אישית. איפיון נוסף הוא האספקט הרוחני, הבא לידי ביטוי בחוסר סיפוק רוחני ותחושה של אנרגיה רוחנית בוערת. החיפוש אחר מילוי החוסר הרוחני, בא לידי ביטוי במיוחד בתחום המיסטיקה. הקישור בין חיפוש אחר רוחניות ובין נטיה רגשית מתואר אצל יונג כחיפוש של הטיפוס המרגיש אחר דברים שהם מעבר

למציאות. יתכן וניתן לקשר, הן את האספקט הרגשי, והן את האספקט הרוחני אל איפיון ייחודי של תחושת חוסר השתייכות, כאדם יוצא דופן. נמצא בתיאוריה קישור בין הנטיה הרגשית לבין חיפוש אחר אינדיבידואליות ויצירתיות. אין נוסחה כוללת המתאימה לכל אדם, אלא תפיסה ספציפית לגבי כל סיטואציה. הולנד (1973) מקשר בין הטיפול האמנותי לבין עצמאות ואורגניליות. יש לשער אם כך שתהיה תחושת שונות וחוסר שייכות אצל הטיפול הרגשי. עד כאן תוארו התשובות שהבחינו באופן ברור בין נטיה אישיותית שכלית/רגשית בגיל ההתבגרות, ונעשה נסיון להסביר מדוע התקבלו איפיונים אלו באופן ספציפי, בכל סגנון. להלן יוצגו השאלות אשר ההבדל בתשובות שלהן הוא פחות מובחן, והן הנטיות הלימודיות והשאיפות המקצועיות בתקופת גיל ההתבגרות.

שאלות אלו מתבססות על התיאוריה של הולנד (1973), המקשרת בין טיפוס חקרני-ריאלי לבין מקצועות ריאליים ובין טיפוס רגשי למקצועות אמנותיים וחברתיים. בנוסף לכך שוער שקיים קשר בין חוסר עניין בלימודים או מקצוע כלשהו, לבין הטיפול הרגשי, כאשר החוסם המקשר הוא האלמנט הלא רציונלי ולא אינטלקטואלי. שאלות אלו נבחרו כמייצגות תשובות אובייקטיביות יותר, מאחר והסיווג המגמתי/מקצועי מוגדר יותר לעומת דיווח סובייקטיבי לגבי טיפוס נערה למשל.

עפ"י ניתוח התוכן שנעשה, נמצא כי בקרב הטיפול הרגשי, רוב הנשים סיווגו את עצמן במגמות/מקצועות הומאניים (או חוסר רצון ללמוד או לעסוק במקצוע כלשהו). בקרב הטיפול השכלי, התקבל מספר משמעותי של נשים אשר נטו גם הן למגמות/מקצועות הומאניים, בנוסף למגמות/מקצועות ריאליים. יתכן וניתן להסביר זאת על בסיס האיפיונים השונים של הנטיה השכלית והרגשית. הנטיה השכלית מאפשרת עמדה מאוזנת, שקולה ומחושבת יותר לגבי שאלות אובייקטיביות, ומכאן התיאור שמתקבל הוא מאוזן יותר (כולל את שתי הנטיות). לגבי שאלות סובייקטיביות אכן התקבלה נטיה שכלית דומיננטית, אך לגבי שאלה אובייקטיביות (מגמה/מקצוע) התקבל תיאור מאוזן יותר. לעומת זאת אצל הטיפול הרגשי מתקבלת תמונה קיצונית יותר.

הסבר אחר אפשרי לתוצאות שנתקבלו, מתבסס על מגבלות של הכלי עצמו.

הנשים נתבקשו לתאר נטיות בעבר, ומכאן הדיווח הוא רטרואקטיבי וסובייקטיבי באופיו. יתכן והתמונה שהתקבלה לגבי העבר מושפעת בחלקה מהנטייה הנוכחית, ועל כן אין עקביות בתשובות. למרות המגבלות של הדיווח הרטרואקטיבי, יש לציין כי דוקא השאלות הסובייקטיביות (טיפול נערה ועיסוק פנימי), הבחינו באופן עקבי בין שתי הנטיות, ואילו השאלות האובייקטיביות (מגמה/מקצוע) הבחינו באופן פחות ברור בין שתי הנטיות, למרות שניתן היה לצפות להפך. יתכן ורק כאשר ניתנה לנשים הזדמנות לתאר את הדברים באופן חווייתי סובייקטיבי - ניתן היה לקבל תמונה אשר משקפת ומשמעותית יותר.

יחד עם זאת המטרה שהוצגה מראש הייתה לקבל את נקודת הראות הסובייקטיבית של הנשים, שהרי עפ"י הדיווח הנוכחי, ניתן להבין את חווית החזרה כולה. [נקדמה (1983)]. במקרה זה, אין התיימרות לקבל תמונה אובייקטיבית לגבי הנטיות בעבר, אלא תמונה סובייקטיבית בלבד.

מגבלה אחרת שקיימת בשאלות אלו היא מבחינת הקריטריונים שניתנו לשתי הנטיות. הנטייה השכלית מקושרת עם נטיות ריאליזם בלבד, בו בזמן שהנטייה הרגשית מקושרת עם נטיות הומאניזם, ובנוסף לכך חוסר התעניינות כללי בלימודים או מקצוע. יתכן וההגדרה של נטיות רגשיות הינה כוללת מדי לעומת הגדרת הנטיות השכליות, ומכאן ניתנה הזדמנות למספר רב יותר של נשים לשייך את עצמן לנטייה הרגשית. וכן יתכן, ונשים אשר הן בעלות נטייה שכלית, אך עם דגש ביצועי טכני, סיווגו את עצמן כנוטות לתחומים הומאניים, מאחר והתחומים הריאליים המהורים (מתמטיקה, פיסיקה, כימיה) הינם תיאורטיים ואילו הן נוטות לתחומים מעשיים. על כן אצל הטיפוס השכלי התקבל תיאור רב יותר מן המצופה של נטייה רגשית.

לסיכום, נתקבלו הבדלים משמעותיים בין שתי הנטיות בחלק מהשאלות, והבדלים פחות ניכרים בשאלות אחרות. סה"כ השאלות הבחינו בין שני הסגנונות ועל כן נמצאו ככלי מתאים לבדוק נטיות שכליות/רגשיות בתקופת גיל ההתבגרות. החלק הבא מתייחס למידת ההתאמה שנתקבלה בין הנטיות בגיל ההתבגרות לבין סגנון חזרה בתשובה. שוער כי סגנון החזרה בתשובה יהיה תואם לנטייה הכללית הקודמת שהיתה לנשים - כלומר שתהיה עקביות מסויימת בין הסגנון שבעבר לסגנון

שבהווה [הולנד (1973), יונג (1946)]. עפ"י הניתוח הסטטיסטי, נתקבלה התאמה בין השניים. המשמעות של התאמה זו היא שלכל מיפוס אישיות קיימים צרכים ונמיות מסוימות, אשר היו קיימות קודם לחזרה בתשובה, וניתן למצוא להם ביטוי בתהליך החזרה בתשובה עצמו. יש מקום לבדוק האם כאשר קיימת התאמה זו - תהיה יציבות פסיכולוגית רבה יותר אצל הנשים, (עפ"י רוטנברג, 1986) מאשר מצב שבו חסרה התאמה זו בין הנמיות הקודמות לסגנון החזרה בתשובה. הממצאים הנוכחיים אינם מטים את ההשערה לכאן או לכאן, אלא מצביעים באופן פנומנולוגי שאכן קיימת התאמה זו בקרב האוכלוסיה שנבדקה.

ה. התאמה עם התמודדות עם דילמה מוסרית.

עפ"י הממצאים של הניתוח הסטטיסטי שנעשה, נתקבלה התאמה בין סגנון החזרה בתשובה לבין סגנון התמודדות עם דילמה מוסרית. [על בסיס גיליגן (1982), ניתן לקשר בין סגנון שיפוט מוסרי לבין הסגנון הכולל יותר של היחיד]. להלן מספר הערות לגבי סעיף זה:

גיליגן מציגה קריטריונים ספציפיים, אשר לדעתה משקפים סגנון

שכלי/רגשי, ויש מקום לדון האם הם אכן תקפים. בעבודה זו נעשה שימוש באותם קריטריונים על מנת לסווג את השיפוט של הדילמה המוסרית לשכלי/רגשי, ולכן יש להתייחס אל משמעות התוצאות באופן מוגבל, לאור קריטריונים אלו בלבד. הערה נוספת לגבי התשובות הינה שמספר רב של נשים הציגו שתי תשובות נפרדות, תשובה "דתית" ותשובה "חילונית". התשובות שנלקחו בחשבון הן התשובות הדתיות, מאחר ועמדתן הנוכחית של הנשים היא דתית. יתכן ולקיימה בחשבון של התשובות "החילוניות" (העמדה של הנשים בתור חילוניות) היתה מביאה לתוצאות אחרות. וכן מספר רב של נשים נמנעו בתחילה מלתת תשובות, מאחר והסמכות לשפוט אינה בידן אלא בידי התורה. התשובות שנתקבלו הן רק לאחר נסיונות חוזרים ונשנים של כותבת העבודה שהנשים יציגו את העמדה האישית שלהן. מבחינה זו ניתן לומר, שהיתה הכוונה מסוימת לכיוון השיפוט הרגשי, מאחר והנשים נטו בתחילה להסתמך על מערכת חוקית (התורה) שתקבע מה השיפוט הנכון, איפיון המתאים לסגנון השכלי יותר. למרות המגבלות, עפ"י ניתוח

התוכן נמצא כי השיפוט השכלי תואר ברובד שכלי, ואילו השיפוט הרגשי תואר ברובד רגשי. איפיונים אלו מופיעים בכתבים של יונג (1946), כאשר הטיפוס "החושב" נשען על מערכת חוקים, בו בזמן שהטיפוס "המרגיש" נשען על רגשות סוביקטיביות יותר. קיימים אם כן איפיונים תיאורטיים חוזרים של הסגנונות השכליים/רגשיים הבאים לידי ביטוי בממצאים האמפיריים.

ו. התאמה עם נטיה מקצועית.

עפ"י הממצאים לא נתקבל מתאם בין הנטיה המקצועית לבין סגנון החזרה בתשובה. ניתן להסביר זאת במספר אופנים.

יתכן והתיאוריה של הולנד (1973) (שהינה עומדת מאחורי מבחן SDS), המקשרת בין נטיות מקצועיות לבין טיפוס אישיות, אינה מבוססת דינו, או שהתאמה מוגבלת להתאמה עם טיפוס האישיות באופן כללי, אך לא רלוונטית להתאמה עם סגנון חזרה בתשובה באופן ספציפי. כלומר יתכן וסגנון החזרה בתשובה הינו אספקט ספציפי מאוד, שאינו מבטא את הנטיה הכללית של טיפוס היחיד, ועל כן לא נתקבלה התאמה עמו, למרות שהיתה מתקבלת התאמה עם הנטיה הכללית של הטיפוס, אילו היתה נבדקת.

בנוסף לכך קיימות מגבלות אחרות לאופן שבו נעשה שימוש במבחן:

למרות שהמבחן במקורו כולל מס' רמות - כשרים, מקצועות ופעילויות - הנשים נתבקשו להתייחס לרמה של פעילויות בלבד (ראה שיטה). וכן, למרות שהמבחן כולל 6 סוגים של נטיות מקצועיות - ביצועי, חקרני, אמנותי, חברתי, יוזמתי ומנהלי - בצינון נלקחו בחשבון רק 4 קטיגוריות, ואילו הן הביצוע חקרני, ואמנותי חברתי. השינויים הללו נעשו על מנת להתאים את המבחן לסיטואציה הספציפית, לאוכלוסית הנשים ולנושא המחקר. יתכן ושינויים אלו הפחיתו מהמהימנות של המבחן, ומכאן התוצאות שנתקבלו לא יצאו משמעותיות.

הסבר אחר הוא ששימוש במבחן סטטיסטי "אוביקטיבי" אינו מתקבל כמתאים למחקר זה. יתכן ועל מנת לקבל תמונה מעמיקה לגבי חוויות החזרה בתשובה של הנשים, השיטה הפנומנולוגית מתאימה יותר. האינטסונציות, הקונטקסט והשפה שבה נאמרו הדברים, באים לידי ביטוי בדיווח הסוביקטיבי ולא במבחן מובנה

אוביקטיבי.

לסיכום, הממצאים מצביעים על כך שלא קיימת התאמה בין נטיות מקצועיות לסגנון החזרה בתשובה, ומכאן לא ניתן להשתמש בבדיקה זו על מנת לחזק את ההשערה של המחקר, שאכן קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה.

ז. התאמה עם טיפוס האישיות של הנשים.

עפ"י הממצאים, לא נתקבלה התאמה בין טיפוס האישיות וסגנון החזרה בתשובה שלהן. מאחר ובצינון, עצם הקריטריונים שנלקחו על מנת לקבוע האם סגנון החזרה בתשובה הינו שכלי או רגשי מתבססים בחלקם על טיפוס האישיות של יונג, נראה שאי התאמה שנתקבלה בין טיפוס האישיות וסגנון החזרה בתשובה הינו מפתיע. על כן ההסברים שיוצעו להלן הינם על בסיס מגבלות טכניות של הכלי עצמו.

מאחר והנושא של עבודה זו עוסק בסגנון שכלי/רגשי, נבחרו רק אותן שאלות המבחינות בין הטיפוס החושב והמרגיש, למרות שהמבחן כולל גם הבחנות נוספות. וכן לא נעשתה הבחנה בין האספקט האינטרוברטי אקסטרברטי בכל טיפוס, למרות שקיימת הבחנה זו במבחן, אלא רק נעשתה הבחנה כללית בין הטיפוס החושב והטיפוס המרגיש. בנוסף לכך, הוחלט לצמצם את המבחן ונבחרו מספר שאלות בלבד (ראה שיטה). יתכן ושינויים אלו מגבילים את המשמעות של המבחן, ומכאן טיפוס האישיות של הנשים אינו משתקף באופן מהימן מתוך המבחן. אילו היה ניתן להעביר את המבחן במתכונתו המלאה, יתכן והיו מתקבלים תוצאות שונות. הסבר נוסף ממון באיפיון של המבחן עצמו. למרות שהמבחן אמור להיות מבחן המודד את טיפוס האישיות באופן אוביקטיבי, המטרה שעומדת מאחורי השאלות מוצהרת, ועל כן נתנת לנשים האפשרות לבחור מה הטיפוס שברצונה להציג. מבחינה מסוימת חסר האיפיון ההשלכתי. יחד עם זאת, למרות ההשפעה "הסוביקטיבית" על התוצאות, המבחן עצמו הוא כלי "אוביקטיבי". מתעוררת השאלה האם מתאים להשתמש במבחן "אוביקטיבי" מובנה, על מנת לקבל אינפורמציה לגבי טיפוס האישיות של הנשים.

הסבר אחר הוא שיתכן שמלכתחילה אין להניח קשר בין טיפוס האישיות

וסגנון החזרה בתשובה. יתכן וסגנון החזרה בתשובה אינו משקף את הנטיה הכללית של הנשים, אלא שומד כקטגוריה נפרדת. על כן לא ניתנת אפשרות לתמוך (מבחינת מתן תוקף מבני) בהשערת המחקר, שאכן קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה.

סעיף משנה. התאמה עם התייחסות אל העבר.

הממצאים מצביעים על כך שלא נתקבלה התאמה בין סגנון חזרה בתשובה לבין התייחסות אל העבר. עפ"י ניתוח התוכן ניתן לברר ביתר דיוק מה משמעות של אי התאמה זו. למרות שבאופן כולל נתקבלו תשובות דומות אצל שני הסגנונות, ניתן להצביע על הבדל מסויים בתשובות שניתנו לשאלה הראשונה. בקרב הנשים בעלות סגנון חזרה בתשובה שכלי, נתקבלה נימה חיובית יותר לגבי העבר, לעומת הנשים בעלות סגנון חזרה בתשובה רגשי. הנשים תיארו יותר תחושות געגועים וסימפטיה. בקרב הנשים בעלות סגנון רגשי, תוארו תחושות זרות, התנתקות ואיפיונים שליליים של התקופה החילונית. מספר נשים אף התקשו להתייחס לתקופה כלל. גם בקרב התיאורים החיוביים, היתה נכרת נימה של הסתייגות. יתכן ונתן להסביר את ההבדל שנתקבל בין התשובות, על בסיס ההבדל שקיים באיפיונים של שני הסגנונות. הנשים בעלות סגנון שכלי נדבו פחות אינפורמציה לגבי שאלה זו, תיארו קשר פחות מורכב, וסכ"ה נראה שהקשר עם העבר פחות טעון אצלהן מבחינה רגשית. נראה שהעבר פחות מאיים עליהן, ועל כן הן אינן מתקשות לשמור על קשר עמו. יתכן ובקרב הנשים בעלות הסגנון הרגשי, הנטיה הרגשית באה לידי ביטוי בקושי הרגשי להתמודד עם העבר. על כן העבר מתואר באור שלילי יותר, וקיים רצון להתנתק ממנו.

לעומת זאת, בשאלה השניה, המבררת את התייחסות של הנשים אל התקופה החילונית במסגרת החזרה בתשובה, לא נתקבל הבדל בין שני הסגנונות, אלא אצל שניהם נעשה פירוש מחדש. מרבית הנשים תיארו את העבר החילוני כשלב חיובי ותורם במסגרת תהליך החזרה בתשובה. (יחד עם זאת, ענין "תיקון הרע והפיכתו לטוב" תואר ביתר פירוט בקרב הסגנון הרגשי. ההשפעה של הגישה החסידית על הנשים בעלות הסגנון הרגשי ניכרת, מאחר וההפיכה של הרע אל הטוב הינה תמה שמופיעה באופן תדיר בקרב הספרות החסידית). יתכן וניתן היה לצפות

שריאנטרפטציה של העבר תופיעה יותר בקרב הסגנון הרגשי, אך עפ"י ניתוח התוכן נמצא שנעשתה ריאנטרפטציה בקרב שתי הקבוצות כאחד. ממצאים אלו משתלבים עם השערת רוטנברג (1987), המקשרת בין תופעת הריאנטרפטציה לבין תהליך החזרה בתשובה באופן כללי. גישה זו שבה ניתנת האפשרות ליחיד לתקן את חטאיו ולשנות את הסטטוס שלו לסטטוס חיובי, מופיעה בשתי הקבוצות. בשניהם תוארה התייחסות חיובית אל העבר החילוני במסגרת תהליך החזרה בתשובה. לסיכום, נמצא כי לא נתקבלה התאמה בין התייחסות אל העבר לבין סגנון החזרה בתשובה, ומכאן לא ניתן להבדיל בין שני הסגנונות מבחינת התייחסות שלהן אל העבר. בשניהם נעשה פירוש מחדש והתקבל תיאור חיובי על ידי הרוב המכריע של הנשים בשתי הקבוצות. מבחינת הקשר הכללי שהנשים חשות עם העבר, ניתן להצביע על נטיות שונות במדת מה. יתכן וההסבר לכך טמון בהבדל שקיים בין נטיה רגשית ונטיה שכלית.

סיכום והשלכות

התצפית על שתי מסגרות הלימוד, ניתוח התוכן שנעשה על הראיונות והניתוח הסטטיסטי הבודק את ההתאמה בין המרכיבים השונים של הראיון - כולם תומכים בהשערה חל' א' של המחקר, שאכן קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה בקרב האוכלוסייה שנבדקה. ההתאמה שנתקבלה בין סגנון החזרה בתשובה לבין חמשה מרכיבים (המשקפים נטיות כלליות של הנשים), מחזקת את השערה חלק ב' כי קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה (תוקף מבני). לעומת זאת אי ההתאמה שנתקבלה בין סגנון חזרה בתשובה לבין שני מרכיבים אחרים (אשר גם משקפים נטיות כלליות), אינה תומכת בהשערה כי קיימים סגנונות שכליים/רגשיים של חזרה בתשובה (לא ניתן לעשות תוקף מבני). ניתן להסיק מהממצאים שקיימים דרכים אינדיבידואליות בתהליך החזרה בתשובה, וכן המסגרות השונות נוקטות בגישות ייחודיות כלפי החוזרים בתשובה השייכים אליהם. בעבודה זו, התייחסות אל סגנון אינדיבידואלי של חזרה

בתשובה, הינה במישור השכלי/רגשי, יש מקום לבדוק האם קיימים סגנונות אינדיבידואליים אצל חוזרים בתשובה, גם בתחומים אחרים מלבד המישור השכלי/רגשי.

מרבית הנשים דיווחו על סגנון שכלי או רגשי, ולא על סגנון מאוזן (נטיה שווה לשני הסגנונות). למרות שהסיווג הוא עפ"י דומיננטיות לנטיה מסויימת ולא נטיה מוחלטת, קיימת "הקצנה" בתוצאות. יתכן וניתן להסביר זאת בשל איפיוניהם "הקיצוניות" של מסגרות הלימוד (ראה דיון). הסבר אחר לתוצאות "הקיצוניות" שנתקבלו, הוא בשל הלאום הישראלי של הנשים. יתכן, ובקרב האוכלוסיה הישראלית של חוזרים בתשובה קיימת נטיה למוחלטות, הבאה לידי ביטוי בסגנון קיצוני זה או אחר. יתכן ובקרב חוזרים בתשובה אמריקאים למשל, יתקבלו סגנונות חזרה בתשובה "מאוזנים" יותר. וכן נשאל האם אוכלוסיות מסויימות מאופיינות על ידי סגנון ספציפי. נמצא שבמסגרות מסויימות לחוזרים בתשובה, קיימת גישה "שכלית" יותר כלפי אוכלוסיה אינטלקטואלית אשכנזית, וגישה "רגשית מיסטית" יותר כלפי אוכלוסיה עממית מזרחית (סגנון שונה בקרב עדות שונות). יש מקום גם לבדוק האם סגנונות אינדיבידואליים של חזרה בתשובה הינם אופייניים לנשים בלבד. ניתן לשאול מה סגנונות החזרה בתשובה בקרב אוכלוסיה של גברים. האם גברים נוטים למשל לסגנון שכלי יותר מרגשי (במיוחד כאשר בחברה חרדית דתית, המושג של "תלמיד חכם" הינו משמש כאידיאל). בחלק השני של המחקר נתקבלה התאמה חלקית בין סגנון החזרה בתשובה לבין הנטיות הכלליות של הנשים. נבדק האם סגנון החזרה בתשובה תואם נטיות קודמות שהיו, נטיות נוכחיות שקיימות ועוד. יש מקום להרחיב נושא זה. האם קיימים נטיות נוספות שיש עמהן התאמה. אמנם אצל רוב הנשים נתקבלה התאמה בין נטיה קודמת לבין סגנון נוכחי, אך נמצאו מספר נשים אשר נטו לסגנון מסויים וחיפשו מסגרת בעלת גישה שונה מנטיה זו. נשים אלו תיארו תופעה של איזון פנימי שחל אצלן, אשר סיפק להם תחושה של יציבות. רוטנברג (1978) מתייחס אל סיטואציות שבהן יחידים שהו בסביבה שלא התאימה לנטיות הטבעיות שלהן, ועל כן חיפשו סביבה שונה שתתאים להן יותר (ראה מבוא). הולנד (1973) אף הוא מתייחס אל סיטואציה זו של אי התאמה מכתחילה בין טיפוס וסביבה, ומכאן חיפוש

אחר סביבה מתאימה יותר. יש מקום להרחיב נושא זה של איזון פנימי המתקבל ע"י חיפוש אחר גישה חדשה השונה מהסגנון הקודם. יתכן ומקרים רבים של חוזרים בתשובה שייכים לקטיגוריה זו, מאחר ובדרך כלל קיימת תחושה של חוסר סיפוק מסויים בסגנון החיים הקודם, אשר מובילה לחיפוש אחר מסגרת חדשה מתאימה יותר. חוסר סיפוק זה, יכול להיות מוסבר ע"י אי התאמה בין סיפוס וסביבה מכתחילה. תופעת האיזון הפנימי תוארה גם אצל מספר נשים אשר שמרו על התאמה בין הסגנון הקודם והנוכחי, אך חשו התרככות מסויימת כלפי סגנון אשר שונה משלהם. עפ"י השערת הולנד (1973), כאשר תהיה התאמה בין המרכיבים השונים של היחיד, יתקבלו תוצאות חיוביות יותר. הולנד אמנם מתייחס אל התחום המקצועי באופן ספציפי, אך ניתן להרחיב את השערותינו לתחומים אחרים. יש מקום לבדוק מה הן ההשלכות לטווח רחוק, כאשר קיימת התאמה בין סגנון החזרה בתשובה לבין מרכיבים אחרים. האם החוזרים בתשובה חשים יותר יציבות וסיפוק בחיים כאשר קיימת התאמה זו.

עם חלק מהמרכיבים לא נתקבלה התאמה בין סגנון חזרה בתשובה לבין נטיות כלליות. ההסבר העיקרי שהוצע הוא על בסיס מגבלות של הכלים שנעשה בהם שימוש. יתכן למשל שמדדים אובייקטיביים אינם מתאימים לסוג זה של מחקר, (העוסק ברובו בדיווח סובייקטיבי חרוייתי) או שנעשה שימוש לא נכון בכלים עצמם. במקרה זה יש מקום לשפר את המהימנות של הכלים או למצוא כלים אחרים שימדדו את אותם מרכיבים. בנוסף לכך, יש מקום להרחיב את המחקר לתצפית על אורח החיים הכללי של הנשים, על מנת לבדוק מה הוא הסגנון המאפיין אותן. בעבודה זו נעשתה תצפית על מסגרת הלימודים בלבד.

לסיכום, במחקר זה נעשה נסיון התחלתי לחקור את תהליך החזרה בתשובה בקרב נשים ישראליות. הגישה העקרית היא פנומנולוגית, כאשר המטרה היא לחקור את החוויה הסובייקטיבית של נשים חוזרות בתשובה. המדדים האובייקטיביים הופעלו רק על מנת לתמוך בממצאים. המסקנות של המחקר מוגבלות הן לגבי המישור השכלי/רגשי והן לגבי האוכלוסיה הספציפית שנבדקה, בתקוה שהוא ישמש מחקר ניווט לחקר סגנונות אינדיבידואליים של חזרה בתשובה בקרב נשים ישראליות.

נספחים

גיל ומשך זמן תשובהמסגרת ליטאית:

משך זמן תשובה	גיל	אשה
4	25	1
1	22	2
2.5	23	3
2	20	4
1	23	5
2.5	28	6
4	28	7
4	22	8
3	27	9
3	25	10
4	30	11
2	20	12
2	23	13
2	26	14
3	24	15

מסגרת חסידיית:

משך זמן תשובה	גיל	אשה
*	26	1
4	26	2
*	32	3
5	27	4
5	32	5
4	27	6
1	26	7
1	22	8
3	27	9
9	25	10
6	24	11
2	29	12
2	22	13
4	26	14
3	22	15

*לא דווח משך זמן התשובה.

ציון כולל של הראיונות

א. מסגרת "ליטאית"	ציון כולל	ב. מסגרת "חסידיית"	ציון כולל
1	23	1	50
2	21	2	50
3	28	3	58
4	29	4	42
5	23	5	53
6	33	6	56
7	55	7	52
8	41	8	54
9	21	9	57
10	20	10	49
11	29	11	41
12	20	12	47
13	20	13	44
14	26	14	46
15	31	15	49

פירוט: עפ"י הציון הכולל, ניתן לבדוק את מידת העקביות שקיימת בין התשובות השונות של הנשים, מבחינת סגנון החזרה בתשובה.

ציון בין 12-35 משקף סגנון שכלי.
 ציון בסביבות 36 משקף סגנון מאוזן/פושר.
 ציון בין 37-60 משקף סגנון רגשי.

עפ"י ממצאים אלו לא נתקבל סגנון מאוזן/פושר.
 במסגרת הליטאית, 12 נשים תיארו סגנון שכלי, ו-3 נשים תיארו סגנון רגשי (אשה מס' 6 תיארה סגנון קרוב לסגנון רגשי).
 במסגרת החסידיית, כל 15 הנשים תיארו סג"כ סגנון רגשי.
 ממצאים אלו משמשים כבדיקה נוספת בלבד לניתוח התוכן שנעשה על הראיונות.

הראיון1. תהליך החזרה

- א. כיצד החל תהליך החזרה? (עפ"י מאורע, מפגש אדם וכו').
 דוגמאות לסגנון שכלי הינם לימוד, וחיפוש אחר הוכחות.
 דוגמאות לסגנון רגשי הינם חיפוש אחר רגיעה רגשית, שלווה וחוויות.
- ב. כיצד התרחש סיפור החזרה שלך? (עפ"י הכלים, האמצעים הצרכים וכו').
 דוגמא לסגנון שכלי היא לימוד עיוני ודוגמא לסגנון רגשי היא
 סיפוק רגשי מקשרים בין אישיים.
- ג. סגנון התהליך נשמע מחושב ובהדרגה או פתאומי.
- ד. מה היו סוג הקשיים שהתעוררו בתחילת הדרך?
 דוגמא לקשיים שכליים היא שאין הוכחות מספקות,
 ודוגמא לקשיים רגשיים היא חוסר סיפוק רגשי.

2. מסגרת הלימודים בה היא לומדת

- א. נא לתאר את מסגרת הלימודים. - דוגמאות לתיאור שכלי הינם דגש על
 שיעורים, הבנה, ידע, חשיבה ונתינת תשובות.
 דוגמאות לתיאור רגשי הינם נתינת תמיכה וייעוץ והאספקט החוויתי.

ב. נא לתאר מה היה משמעותי עבורך במסגרת השיעורים.
 דוגמאות למשמעות שכלית הינם לימוד טקסט על מנת לרכוש ידע, להעלות קשיים ולחפש פתרונות.
 דוגמאות למשמעות רגשית הינם קבלת עידוד רגשי, חיפוש אחר נושאים הקשורים לנפש, ותחומים שמעבר למציאות הקונקרטיית.

ג. מה היה התפקיד של החברה במסגרת החזרה?
 האם הקשר מבוסס על דיונים ושיחות על דברים (תפקיד שכלי),
 או יותר חווית חוויות יחד (תפקיד רגשי).

ד. איזה סוג קשר קיים עם הצוות? דוגמא לקשר שכלי היא על בסיס הוראה ולימוד, ודוגמא לקשר רגשי היא נתינת ייעוץ, תמיכה ועידוד רגשי.

ה. מה מידת ההזדהות עם מסגרת הלימודים?

3. התייחסות נוכחית אל הדת

א. מה השינוי העיקרי שחל בחיים שלך כעת לעומת החיים שלך לפני החזרה?
 דוגמא לשינוי שכלי היא מציאת פתרון לספקות, ודוגמא לשינוי רגשי היא גדילה פנימית רגשית.

ב. מה היו אמצעי השכנוע שהדת נכונה?
 דוגמא לאמצעי שכלי היא הוכחה שכלית, ודוגמא לאמצעי רגשי היא משיכה אחר היופי של השבת.

ג. מה היו האספקטים בדת שהיה קל יותר לקבל כאשר קבלת על עצמך את אורח החיים הדתי?

דוגמא לאספקטים שכליים היא המישור החשיבתי, ודוגמא לאספקטים רגשיים היא התפילה.

ד. מה לדעתך חסר לעולם החילוני?
 דוגמא לחוסר שכלי היא אי ידיעה מה נכון או לא נכון. ודוגמא לחוסר רגשי היא של אורח חיים טוב יותר, הכולל התחשבות בזולת.

4. תדמית האשה היהודיה

א. מה התכונות שחשוב שתהיינה לאשה היהודיה?
 דוגמא לתכונות שכליות הן ארגון ואחריות, ודוגמא לתכונות רגשיות הן דאגה לאחרים, אהבה לילדים והשריית אוירה טובה בבית.

ב. מה התייחסות שלך אל לימודי יהדות של האשה?
 דוגמא ליחס שכלי היא לימוד על מנת לרכוש ידע ואפשרות לחנך, ודוגמא ליחס רגשי היא לימוד על מנת להשיג התפתחות רגשית, או חוסר עניין בלימוד בכלל.

5. התייחסות אל העבר

א. מה מידת הקשר שקיים אצלך עם העבר החילוני שלך?
 תחושת קשר או התנתקות.

ב. כיצד מצטיירת התקופה החילונית בעיניך, במסגרת תהליך החזרה בתשובה?
 התקופה החילונית הובילה לחזרה בתשובה, או שהיא מתוארת כחוליה נפרדת ובאור שלילי.

6. תמונה לגבי הנטייה האישיותית בגיל ההתבגרות

- א. נא לתת תיאור כללי של טיפוס הנערה שהיית בגיל ההתבגרות. טיפוס רגשן או טיפוס חושב.
- ב. מה היה העסוק הפנימי שלך בתקופה זו? עולם רגשי או עולם פילוסופי חושב.
- ג. מה היתה הנטייה הלימודית שלך בתקופה זו? (לאיזה מגמה נטית). דוגמא לנטייה שכלית היא למגמה ריאליסטית, ולנטייה רגשית היא מגמה הומנית.
- ד. מה היו הנטיות/שאיפות המקצועיות שלך בתקופה זו? דוגמא לנטייה שכלית היא בתחום המחשבים ולנטייה רגשית היא טיפול בזולת.
- ה. האם היה לך חיפוש דתי כלשהו בתקופת גיל ההתבגרות? (לאו דוקא יהודי).
- דוגמא לחיפוש שכלי היא שאלות פילוסופיות לגבי היקום, ודוגמא לחיפוש רגשי היא השתתפות חוויתית בקבוצה.

7. החיפוש שלפני החזרה

- א. האם תהליך החזרה שלך מצטייר בעיניך כבעל סגנון שכלי או רגשי? חיפוש מהשכל או מהלב.

הרגשה כללית שלה כיום לגבי החזרה בתשובה

- נא לתאר את הרגשתה הכללית של המרואיינת לגבי החזרה שלה.

קריטריונים על מנת לסווג את התשובות של הראיון לסגנון שכלי/רגשי.

ההתמקדות היא בשני סגנונות שונים של תפיסת מציאות, הסגנון הרגשי והסגנון השכלי. הכוונה היא לפונקציות ואמצעים שמכוונים את המציאות בשביל אותו אדם, כמובן שרוב בני אדם הם יצורים מורכבים ונמצאים באמצע הרצף השכלי-רגשי. המטרה היא למצוא את הפעילות הפסיכית הדומיננטית. איזה פונקציה נשארת אותה פונקציה, למרות שהתנאים הם שונים. מהי צורת תגובה אופיינית לאותו אדם. כמעט ולא ניתן לפתח את כל הפונקציות הפסיכולוגיות באופן סימולטני. בדרך-כלל תנאי החברה כופים על היחיד לפתח את הפונקציה שניתן בה, או שמביאה לו הצלחה חברתית מירבית. מרבית הפעמים היחיד מזדהה ומעדיף את הפונקציה המפותחת שלו. את הפונקציה המפותחת אנו מגדירים כטיפוס (type) של אותו יחיד. (עפ"י יונג, 1946).

נא לסמן את הנטיה הדומיננטית שמתקבלת עפ"י התשובה הספציפית וסגנון

הדיבור הכללי, באם היא שכלית או רגשית.

אם הינך שומע/שומעת תשובה שנראה שהנטיה השכלית/הרגשית שבה הינם דומינטיים במידה שווה, יש לסמן את שתי המשבצות. אם אינך מסוגל/ת לסמן אף משבצת, יש להשאיר את שניהם ריקים, אך יש להוסיף הסבר מדוע לא היה ניתן לסמן אף משבצת.

על מנת להדגיש את ההבדלים בין הסגנון השכלי והרגשי, להלן ישנם מספר אופיונים של שני הסגנונות:

הסגנון השכלי

קיים דגש על לימוד והבנה של טקסטים. חשוב לשאול, להבין, לתת ולקבל הסברים. האמצעים לשכנוע הם בדרך-כלל שכנועים שכליים עפ"י הסקים לוגיים, העלאת שאלות וחיפוש אחר פתרונות. קיים סדר ותכנון ופחות נטיה לאימפולסיביות. קיימת התייחסות לקטיגוריות מופשטות. תהליך החשיבה הוא האם דברים נכונים או לא, וזאת עפ"י שיקולים מחושבים וציונלים. החשיבה אנליטית. קיים שימוש חוזר במילים - להבין, לדעת, להחליט, להוכיח, חכמה, מסקנות, הגיוני, שאלות ותשובות. סוג הספקות הם האם זה נכון או לא.

התפקיד של האשה בבית הוא כמלמדת ומחנכת וכמארגנת, דואגת לסדר ותכנון.
 יתכן ותהיה אינהיביציה של האספקטים הרגשיים. קיימת שאיפה ללמוד והנאה
 מהלימוד.

הסגנון הרגשי

ההתייחסות אל הדת היא על בסיס משיכה ודחיה. הערכים שמהווים קריטריונים
 בשבילה הם האם זה טוב או לא, נעים או לא, וכו'. החשיבה היא בעיקר על
 דברים שמרגישים אותם. המשיכה אל הדת היא בשל חווית שבת, קשרים בין אדם
 לחברו, וקרבה אל הא-ל. הדת מספקת מרגוע נפשי/רגשי, כוח ותמיכה. יתכן
 ויהיה חיפוש אחר דברים שהם מעבר למציאות, ושפחות מובנים ומוסברים
 רציונלית. אין הכרח להבין ולהסביר את הדברים. קיים שימוש חוזר במילים -
 הרגשה טובה, חוויה, משברים רגשיים, חוסר הסבר, התרגשות או מצבי רוח.
 נקודת ההתייחסות היא סוביקטיבית באופיה. יתכן ויהיה דגש על האלמנט
 החברתי. סוג הקשיים הם חוסר של סיפוק, תמיכה, אווירה חמה, ועוד.

הדילמה המוסרית (עפ"י קולברג + גיליגן)

אשה אחת באמריקה עמדה למות מסוג מסויים של מחלת הסרטן (מחלה ממיתה). התושבים מצאו שישנה רק תרופה אחת העשויה להצילה. תרופה זו היתה מין רדיוס שרוקח אחד באותה עיר גילה זה מקרוב. ייצורה של התרופה היה יקר, אך הרוקח דרש עבורה מחיר שעלה פי עשרה על הוצאות ייצורה. הוא שילם 500 דולר, ודרש 5,000 דולר עבור מנה קטנה של התרופה. בעלה של האשה החולה, דוד, פנה לכל אדם שהוא הכיר, כדי ללוות את הכסף הדרוש, אבל לא עלה בידו לאסוף אלא סכום של 2,500 דולר בלבד, שזה מחצית ממחיר התרופה. הוא אמר לרוקח שאשתו עומדת למות וביקש ממנו למכור לו את התרופה במחיר זול יותר, או להניח לו לשלם במועד מאוחר יותר, אבל הרוקח אמר לו: "לא, אני גיליתי את התרופה ואני רוצה להרויח מזה כסף". דוד הגיע לכלל יאוש ושוקל האם לפרוץ לחנות של הרוקח ולגנוב את התרופה עבור אשתו.

האם צריך דוד לגנוב את התרופה?

כיצד הוא ידע מה נכון לעשות?

מה הם השיקולים שנכנסים.

קריטריונים אשר על פיהם נעשה הסיווג לסגנון שכלי/רגשי של התמודדות.
 נא לסמן האם הנטייה היא שכלית או רגשית בפתרון הדילמה המוסרית. יש לשים לב לשיקולים שנלקחו בחשבון, לתהליך המחשבה ולדרך שבה הוחלט מה הדבר הנכון שעל דוד לעשות במצב הנוכחי.

(1) נטיה שכלית

כאשר ההתייחסות למקרה נעשית באופן אובייקטיבי, פורמלי ומובנה, וכן קיימת הפשטה והמשגה של המקרה. קיימת התייחסות לקטיגוריות מובנות. הדילמה המוסרית מצטיירת כקונפליקט בין שני דברים, כאשר רק פתרון אחד אובייקטיבי צודק. מגיעים למסקנה החלטית מה נכון לעשות עפ"י הסק לוגי.

(2) נטיה רגשית

ההתייחסות למקרה נעשית עפ"י המצב הספציפי. המקרה הופך למצב קונקרטי, עם אפשרות לבחון אלטרנטיבות נוספות. יחד עם זאת לפעמים נשארים בקונפליקט ולא מוצאים פתרון. יתכן וקיים חוסר רצון להתחייב, או למצוא פתרון ברור ורציונלי. קיים דגש על אחריות, אכפתיות ואהבה שיש בין אנשים. לכל צעד יש תוצאות וצריך לעקוב אחר התוצאות, ועפ"י זה נשקל מחדש מה צריך לעשות. האחריות המוסרית היא כלפי האדם עצמו וכלפי אחרים. אין עקרון מנחה שמתאים לכל מקרה.

עפ"י נטיה (1) יש לצפות ש:

אם האשה תענה שצריך לגנוב, זה מכיון שערך החיים הוא מעל לחוק.
 אם האשה תענה שאסור לגנוב ויש לציית לחוק, זה מכיון שצריך סדר והחוק תמיד קובע.

עפ"י נטיה (2) יש לצפות ש:

אם האשה תענה שצריך לגנוב, זה מתוך אחריות, אהבה ואכפתיות לזולת;
 או שהיא תעלה פתרונות אחרים על מנת להציל את החיים.
 אם האשה תענה שצריך לציית לחוק, זה מתוך תחושת אחריות, שהרי התוצאות של גניבה הם הליכה לבית סוהר.

שאלון טיפוס אישיות (עפ"י Gray Wheelwright Survey)

סקר זה בא לבחון את טיפוס האישיות. התשובות אינן נכונות או לא נכונות. השאלה היא איזה נטיה מתגלית אצלך לעתים קרובות יותר, כלומר - איזה נטיה תואמת יותר לנטיית המקוריות המוטבעות בך - להבדיל מן הדברים שהיית רוצה לעשות.

אפשר לפסוח על תשובות שלא מוצאות חן בעיניך. בסוף, אם את רוצה, אפשר לקרוא את השאלות מחדש ולתקן את התשובות, אם לדעתך הן טעונות תיקון. השאלות:

- בחקר האנושות, האם את מעדיפה
 1. עקרונות וחוקים
 2. מנהגים, התנהגויות והערכות.
- בעיקר את מעדיפה אנשים עם
 1. חשיבה טובה
 2. רגש מפותח.
- האם טקט לגביך משמעותי
 1. כיבוד דעות עצמאיות
 2. סימפטיה חמה.
- בהסקת מסקנות, האם את
 1. מסיקה מתוך חוק כללי למקרה פרטי
 2. מסיקה ממקרה פרטי לחוק כללי.
- כאשר את ניצבת בפני אסון אצל אחרים, האם הדחף שלך הוא
 1. לחפש את הסיבה לאסון
 2. לנחם.
- כשאת את שומעת שני אנשים בעלי דעות שונות, האם את מקוה
 1. שיצא מכך דבר טוב
 2. שהם יפסיקו את הויכוח.
- כאשר דעותיך שונות משל הסובבים אותך, האם את
 1. מסוקרנת ונהנית מזה
 2. מרגישה לא בנוח.

- האם את יותר מעונינת
 - 1. בדעות של אנשים
 - 2. בהתנהגות של אנשים.
- כשאת פוגשת אנשים, האם את מעדיפה לשוחח עמם על
 - 1. המקצוע שלהם
 - 2. הטעם האישי שלהם.
- האם את מתייחסת לתצפיות כעובדות המיועדות ל
 - 1. לימוד וחקירה
 - 2. להערכה, למסרת שימוש.

BIBLIOGRAPHY

Allport, G. The Individual and His Religion, New York: Macmillan Co.
1950.

Aviad, J. Return to Judaism: Religious renewal in Israel, Chicago:
Chicago University Press, 1983.

Balch, R.W. Looking Behind the Scenes in a Religious Cult:
Implications for the Study of Conversion. Sociological
Analysis 1980, 41:2 , 137-143.

Beckford, J.A. Accounting for Conversion. British Journal of
Sociology, 1978, 24, 251-262.

Berman, S.J. The Status of Women in Halachic Judaism, Tradition
1973, 14:2.

Bettinghaus, E.P. Persuasive Communication. New York: Holt, Rinehart &
Winston, 1968 (3rd Ed. 1980)

Brown, H. & Murphy, J. Persuasion & Coercion, Milton Kenges: Open
University Press, 1976.

Cannell, C.F. & Kahn, K.L. " Interviewing" in Lindsey, G. & Aronson, E.
(Eds.), Handbook of Social Psychology 2nd Ed. Vol. 2, 526-
595, 1968.

Colby, A.; Kohlberg, L.; Gibbs, J.; Lieberman, M. A Longitudinal Study

of Moral Judgement, Monographs of the Society for Research and Child Development, 1983, 48:1-2.

Conway F. & Siegelman, J. Snapping—America's Epidemic of Sudden Personality Change, Phil: Lippincott Co. 1978.

Cromer, G. Repentant Delinquents, Jewish Journal of Sociology, 1981, 23:113-121.

Encyclopedia Judaica Hassidism, Vol.7

Encyclopedia Judaica Nahman of Bratslov Vol. 12

Encyclopedia Judaica Repentance Vol. 14.

Freud, S. The Future of an Illusion Garden City, N.J.: A Doubleday Anchor Book, 1964. (J.Strathy, Ed. & Tr.)(originally published in 1927)

Gartrell, C.D. & Shannon, Z.K. Contacts, Cognitions and Conversion: A Rational Choice Approach Review of Religious Research. 1985, 27:1,32-48.

Gilligan, C. In a Different Voice. Psychological Theory & Women's Development, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1982.

- Green, A. Tormented Master--A Life of Rabbi Nahman of Bratzlov, Alabama: The University of Alabama Press, 1979.
- Heirich, M. Change of Heart: A Test of Some Widely Held Theories about Religious Conversions American Journal of Sociology, 1977, 83:3, 653-680.
- Hoffer, E. The True Believer, N.Y.: Harper & Row, 1951.
- Holland, J.L. Making Vocational Choices - A Theory of Careers, N.J.: Prentice Hall International Co. 1973.
- Holsti, D.R. Content Analysis in Lindsey, G. & Aronson, E. (Eds.) Handbook of Social Psychology, Vol.2, 596-692.
- Jacobs, L. Hasidic Thought N.J.:Berman House, 1976.
- James, W. The Varieties of Religious Experience, New York: New American Library 1958. (originally published 1902).
- Janis , I.L.& Field, P.G., Sex Differences & Personality Factors Related to Persuasability in: Janis, I.L. Personality & Persuasability, New Haven: Yale University Press, 1959.
- Jung, K.G. Psychological Types, London: Kegan Paul, Trench Trubner & Co. 1946.

- Kaplan, R.A. The Light Beyond—Adventures in Hassidic Thought,
Jerusalem/New York:Maznaim Publishing Corporation, 1981.
- Kilbourne, B. & Richardson, J.T. Psychotherapy and New Religions in a
Pluralistic Society in American Psychologist, 1984, Vol.
39:3. 237-251.
- Lewineck, R. An Empirical Study of Jung's Extraverted Function Types,
Bar-Ilan M.A. Thesis, 1977.
- Lifton, R. Thought Reform and the Psychology of Totalism, Middlesex:
Penguin Books, 1967.
- Lofland, J. & Skonvod, N. Conversion Motifs Journal for the
Scientific Study of Religion, 1981, 20:4 373-385.
- & Stark, R. Becoming a World-Saver: A Theory of Conversion
to a Deviant Perspective, American Sociological Review,
1965, 20:6, 862-874.
- Lyons, N.P. Two Perspectives-on Self, Relationships and Morality,
Harvard Educational Review 1983, 53:2.
- Marwell B. & Schmidt D.R., Dimensions of Compliance, Sociometry, 1967
30, 350-364.
- Maslow, A. Religion, Values and Peak Experiences, Columbia: Ohio State
University Press, 1964.

- McMillan, C. Women, Reason and Nature, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1982.
- Miller, S. New Essential Psychology, -Experimental Design & Statistics, 2nd ed. London: Methuen, 1984.
- Petuchowski, J.T. The Concept of "Teshuvah" in the Bible and the Talmud Judaism 1968, 17, 175-185.
- Pratt, J.P. The Psychology of Religious Belief, New York: Macmillan Co. 1907.
- Rabinowicz, H. A Guide to Hassidism, World Jewish Congress: British Section (eds.) Thomas Yoseloff, 1960.
- Richardson, J.T. Conversion Careers Society, 1980, 17:3, 47-50.
- Roloff, M.E. & Miller, G.R. (Eds.) Persuasion: New Directions in Theory and Research, Calif: Sage Publications, 1980.
- Rotenberg, M. Damnation and Deviance: The Protestant Ethics and the Spirit of Failure, New York: The Free Press, 1978.
- Dialogue with Deviance: The Hasidic Ethic and the Theory of Social Contraction, Phila. ISHI Pub. 1983.
- Hasidic Contraction - A Model for Interhemispheric Dialogue, Zygon, Journal of Religion & Science 21:2.

- Re-biographing and Deviance: Psychotherapeutic Narrativism and the Midrash, N.Y. Praeger Pub. 1987.
- Sacks, J. The Word "Now", Reflections on the Psychology of "Teshuva" L'eylah Journal, The Office of the Chief Rabbi, Jews College, London, 1986.
- Sarbin, T.R. & Adler, N. Self-Reconstitution Processes: A Preliminary Report. The Psychoanalytic Review, 1970-71, 57:4, 600-616.
- Snow, D.A. & Phillips, C.L. The Lofland-Stark Conversion Model: A Critical Reassessment Social Problems, 1980, 27:4.
- Starbuck, E.D. The Psychology of Religion. New York: Scribner & Sons, 1899.
- Straus, R.A. Religious Conversion as a Personal and Collective Accomplishment Sociological Analysis, 1979, 40:2, 158-165.
- Travisano, R. Alternation and Conversion as Qualitatively Different Transformations. in Stone, G.P. & Faberman, M. (Eds.) Social Psychology Through Symbolic Interaction, Waltham, Mass: Ginn-Blaisdell, 1970 596-604.
- Ullman, C. Cognitive & Emotional Antecedents of Religious Conversion Journal of Personality & Social Psychology, 1982, 43:1, 183-192.

----- Ph.d. Dissertation, Boston University, Dept. of Psychology,
1979.

ביבליוגרפיה עברית

- אורבך, א. חז"ל - פרקי אמונות ודעות. הוצאת מגנס, האוניברסיטה העברית, 1978.
- אמקס, ע. ר' ישראל סלינטר וראשיתה של חנועת המוסר, ירושלים, הוצאת מגנס, 1984.
- אלנץ, ד. והריסון, מ. (1980). סוגים שונים של תמורות זהות - המקרה של בעלי תשובה. כיוונים 6, 1980, 95-104.
- הולנד, ג. שאלון נטיות עפ"י הולנד. (מעובד לפי אישור Consulting Psychologists Press 1979. עפ"י הולנד (1971) ופלדמן מאיר (1973) (זכויות למכון הדסה ליעוץ).
- הרמתי, א. בעלי התשובה בתקופתינו - האם בורחים הם מן החיים או הולכים לקראתם, עבודת גמר ל-מ.א., האוניברסיטה העברית, 1984.
- וולוז'וון, ח. נפש החיים, וילנה:תרל"ד.
- לאס, נ. תורה לשמה במשנת רבי חיים מוולוז'וון ובמחשבת הדור, ירושלים:מוסד הרב קוק, 1972.
- סולוביצ'יק, י.ד.ל., על התשובה. (בעריכת פלאי פ.ה.), ההסתדרות הציונית העולמית, 1977.
- סטרליץ, ש. התשובה לאור הסתכלותו של רבינו, בתוך אורות התשובה-על ערך התשובה והדרכתה בחיי הפרט ובחיי הכלל, קוק, א.י.ה., 1979.

קוק, א.י.ה. אורות המשובה, אור עציון, תשל"ס.

קוק, י. רבי נחמן מברסלב - עיונים בסיפוריו, ירושלים: דפוס חמד, 1977.

קראוס, יא'; מילר, ס.; רובין, נ. שיטות מחקר במדעי החברה אסטרטגיה, תיכנון ומדידה, הוצאת דקל, פרסומים אקדמיים.

רמב"ם. הלכות דעות.

רמב"ם. הלכות תשובה.

רמב"ם. שמונה פרקים.

מקורות בתלמוד:

מסכת ראש השנה, יז' עב'.

מסכת סנהדרין, כה' עב'.

מסכת סנהדרין, צט' עא'.

מסכת סנהדרין, קג' עא'.

ברייתא, פסחים ב'.

שיר השירים רבה, 5:3.

תלמוד ירושלמי, מכות, 2:7.